

2013

TEORIA TRADUCERII

Elaborat: Victoria UNGUREANU

UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO”, BĂLȚI,
REPUBLICA MOLDOVA
FACULTATEA LIMBI ȘI LITERATURI STRĂINE
CATEDRA FILOLOGIE FRANCEZĂ

CUPRINS

Introducere.....	p.3
Tema 1 CONCEPTUALIZAREA TRADUCERII	
Aspecte istorice ale traducerii (spațiu român și occidental).....	p.4
Traductologia – știință modernă.....	p.6
Problemele definirii conceptului de traduce. Tipuri de traducere.....	p.9
Tema 2 TRADUCĂTOR ȘI COMPETENȚA TRADUCTOLOGICĂ	
Tipuri de traducători și exigențele înaintate. Școli de formare.Traducere și multilingvism european.....	p.13
Competența traductologică.....	p.15
Relațiile traducător / autor.....	p.16
Tema 3 SPECIFICUL TRADUCERII	
Unitatea de traducere.....	p.19
Nivele traducerii.....	p.20
Transformări globale și intratextuale.....	p.20
Tema 4 SENS ȘI TRADUCERE	
Transmiterea sensului referențial.....	p.22
Transmiterea sensului pragmatic.....	p.25
Aspecte culturologice și sociolingvistice în traducere: variațiile limbajului și noțiunile de registru.....	p.26
Teoria transformărilor traductologică: transformări lexicale și lexicogramaticale.....	p.29
Tema 5 CORESPONDENȚA ȘI NON-CORESPONDENȚA TRADUCTOLOGICĂ	
Noțiunile de universalii / realii.....	p.32
Noțiune de echivalență.....	p.33
Capcanele lingvare în traducere.....	p.35

”Prietenii falș i” în traducere.....p.36

Tema 6 PROCESUL TRADUCERII

Etapele procesului de traducere.....p.39

Interpretare, comprehensiune și explicare.....p.41

Text, context și interpretare.....p.43

Traductibilitate.....p.46

Tema 7 OBSTACOLELE SOCIO-CULTURALE ÎN TRADUCERE

Texte cu conținut cultural.....p.48

Umorul ca obstacol de comunicare interculturală.....p.52

Strategii de traducere.....p.55

Tema 8 INTERDEPENDENȚA LIMBĂ / CULTURĂ ÎN TRADUCERE

Interdependență a limbă/cultură: stereotip, etalon, datini și obiceiuri.....p.59

Traducerea expresilor frazeologice și a fonului paremic.....p.64

Problema realităților și culturilor în traducere.....p.68

Numele proprii în traducere.....p.72

Tema 9 TRADUCEREA SPECIALIZATĂ

Aspecte ale limbajului specializat.....p.75

Traducerea textelor specializate. Redactare.....p.79

Tema 10 TRADUCEREA ORALĂ (INTERPRETAREA)

Traducerea *versus* interpretare. Definiție și caracteristici esențiale.....p.86

Interpretarea simultană.....p.87

Interpretarea consecutivă.....p.90

ANALIZA ARTICOLELOR SPECIALIZATE.....p.93

TEMATICA STUDIILOR DE CAZ.....p.119

BIBLIOGRAFIE.....p.120

INTRODUCERE

Cursul „Teoria traducerii” este destinat studenților ciclului licențial, specialitatea „Traducători”, „Profesori” (limbile franceză, engleză), Facultatea Limbi și Literaturi Străine.

Disciplina va viza inițierea în domeniul traductologiei, a cercetărilor și investigațiilor în acest cadru, optînd spre o abordare interculturală a activității de traducere.

În condițiile actuale, traducerea dobîndește un nou statut. Situată la intersecția intereselor de studiu al lingvisticii, sociologiei, etnografiei, culturologiei, psihologiei, etc., în momentul de față devine un obiect de studiu al teoriei traducerii. Optarea spre traducere ca o activitate creativă, dar și de o analiză controlabilă, guvernată de o competență, care se însușește în mod sistematic, inițierea în complexitatea problemelor de ordin teoretic, dar și practic, au constituit reperele de bază întru elaborarea acestui curs.

Această ancorare teoretică va permite delimitarea a cel puțin doi vectori fundamentali: practic orice mesaj este traductibil (deși cu eforturi supreme) și că pierderile (din coloritul stilistic, specific național, etc.) sunt inevitabile. Conștientizarea acestui fapt, va forma în studenți un spirit critic, dar și adecvat, neidealizat al procesului de traducere.

Fidelitatea literei originalului, care nu exclude creativitatea, sub semnul responsabilității și eticii vor cere de la studenți și cunoștințe de ordin teoretic, pe care prezentul curs va propune.

Obiectivele cursului vor cuprinde:

- Stabilirea ariei de investigații și cercetări traductologice;
- Definierea teoriei traducerii, ca știință progresivă, cu obiectul ei de studiu și cu istoricul delimitării ei ca știință aparte;
- Inițiere în complexitatea orchestrală a procesului de traducere;
- Delimitarea dificultăților de traducere și a strategiilor de soluționare a lor;
- Achiziționarea deprinderilor de aplicare în practică a cunoștințelor teoretice;
- Conștientizarea responsabilității și eticii traductologice.

TEMA 1

CONCEPTUALIZAREA TRADUCERII

1. Aspecte istorice ale traducerii (spațiu român și occidental)
2. Traductologia – știință modernă
3. Problemele definirii conceptului de traduce. Tipuri de traducere.

1. Aspecte istorice ale traducerii (spațiu român și occidental)

De-a lungul secolelor traducerea este în strânsă legătură cu dezvoltarea culturii, literaturii, fiind în cadrul dezvoltării civilizaționale. La fel este și pentru dezvoltarea traducerii în spațiul român.

Primul monument scris în limba română a fost o scrisoare datată cu anul 1521. Cu același an este datată mențiunea oficială a primelor traduceri în româna efectuate de Consiliul Municipal din Sibiu. În același an, prințul valah **Neagoe Basarab** termină sinteza morală („Învățătură către fiul meu”) redactată în limba slavă.

Spre sfârșitul sec.XV, **Ștefan cel Mare**, având un secretar italian, care întreținea legături strânse cu țările europene economic mai dezvoltate (Polonia, Italia), a ordonat *scrierea cronicilor*, fapt care determină apariția primelor literaturi naționale. Aceste cronicile erau redactate în greacă, slavă și latină.

Această circulație de valori spirituale ale culturii aduce dintr-o parte la **utilizarea limbilor străine la un nivel mai larg**, pe de altă parte **la dezvoltarea și înflorirea traducerilor**. În sec. XVI-XVII se face traducerea Vechiului și Noului Testament în limba română comună, cristalizată sub o formă contemporană, textul fiind înțeles chiar după trei secole trecute.

În 1688 apare prima versiune completă de traducere a Bibliei de **Șerban Cantacuzino**, publicarea fiind susținută de poliglotul **Nicolae Milescu** și episcopul moldav **Petru Movilă**.

Traducerea ca activitate lingvo-literară devine idee motrice a operei lui **Dimitrie Cantemir**, personalitate literară și politică, care este primul român tradus în limbi străine: „Istoria creșterii și căderii Imperiului Otoman”, scrisă în latină, apare în 1724 la Londra. Traducerea poeziilor populare, adunate de marele poet, dramaturg și prozator **Vasile Alecsandri** apare la Paris în 1852: *Poésies roumaines, Les Doinas, Poésies Moldaves*.

Reluate prin traducere în engleză de către Granville Murra, publicate la Londra sub titlul: *The Doinas or the National Songs and Legends of Romania*.

Urmează o vastă activitate traductologică: **George Coșbuc** – *Odisea* lui Homer, poemele lui Bayron, versurile lui Schiller, *Comedia Divină* a lui Dante.

Istoricul, scriitorul, criticul **Nicolae Iorga**, renumit pe plan internațional pentru studiile în bizantinologie și istorie modernă (Doctor Honoris causa la câteva universități printre care Oxford), citea în 11 limbi, vorbea 6, cele 1250 cărți și 25.000 articole ale lui au fost traduse în limbile franceză, engleză, germană, italiană.

Este important de a-l cita pe **Lucian Blaga** cu traducerea lui *Faust* (Goethe) și poeziile lui Edgar Poe, **Tudor Vianu** cu traducerea lui Shakespeare, **Al. Philipide** – versurile lui Baudelaire, **Tudor Arghezi** – traducerea splendidelor comedii ale lui Molière și interpretarea fabulelor lui La Fontaine și Crîlov.

O întregă pleadă de promotori contemporani ai activității de traducere literară urmează cu numele: Baconski, Levițchi, Dutescu, Covaci, Boieru, Gromov, Crețu, ș.a.

1.2 Spațiul Occidental

Traducerea este parte integrantă a vieții intelectuale a oricărei națiuni, bazată pe moștenirea greco-romană și cultura creștină. Primele surse scrise ale traducerii sînt textele sacre. **Cu al treilea mileniu înaintea lui Hristos** datează cea mai veche mărturisire a funcției de interpretare și anume inscripțiile gravate pe mormintele din Egipt. Se poate presupune că anume de aici încep indicii semnificativi ale activității de trecere de la o limbă la alta, anume de atunci încep scriile specializate, niște glosare bilingve (găsite în orașul Elba, Siria) pe niște plăci de piatră, pe care G.Mounin le numește prototipuri ale dicționarelor contemporane.

În **Grecia antică**, caracterul hegemonic al civilizației elenice, care în mare măsură presupune o atitudine de dispreț pentru limbile și tradițiile străine, determină și lipsa notorie a traducerilor.

În schimb, în **Roma antică**, traducerea văzută ca un fenomen de îmbogățire a limbii și deci a culturii, devine un mijloc de cunoaștere a literaturii pentru cei care nu cunosc limba străină.

Documentul clasic monumental de traducere este Biblia, scrisă în ebraică, după care este tradusă în greacă și latină. Conform unui mit, în epoca când Grecia era un stat înfloritor, 72 de traducători au fost închiși pe insula Pharos din Alexandria pentru traducerea Bibliei din ebraică în greacă, și după 3 luni, traducătorii au ieșit din celulile lor (unde au stat separat) și s-a constatat că toți au tradus la fel, prin miracol toți aveau același text. Critica modernă nu atestă ca fiind veridic acest fapt, dar indescutabil este faptul, că prima traducere a Bibliei a fost în limba greacă, iar în sec IV-V ea a fost tradusă în latină. Și tot conform unui alt mit, după ce această traducere, după cea au apărut mai multe interpretări ale cuvântului sacru, a avut loc și apariția diferitor curente religioase: catolicist, ortodox, protestant.

În germană Biblia este tradusă de către Luther în 1522, în engleză de către Tyndale în 1525, în franceză de către Olivetan în 1535. Evident că textele biblice cer o fidelitate completă a cuvântului Domnesc.

Prima școală a traducătorilor – Școala lui Toleda- fondată de Raymond Toleda în Spania în 1125-1151. Această școală formează traducători în toate limbile europene clasice și orientale. Activitatea școlii lui Toleda a dus la popularizarea activității de traducere.

Cuvântul „**traducere**” în limba franceză pentru prima dată a fost utilizată în 1540 de către Etienne Dolet. El scrie primul tratat despre traducere în limba franceză „*La Manière de bien traduire d'une langue en autre*”, unde stabilește 5 reguli fundamentale –

1. Păstrarea perfectă a sensului inițiat de autor,
2. Cunoaștere perfectă a două limbi,
3. Traducere nu cuvânt cu cuvânt, dar păstrarea intenționalității discursive,
4. Evitarea neologismelor, plasându-se mai aproape de limbajul comun,
5. Păstrarea coerenței și armoniei limbajului.

2. Traductologia - știință modernă

Traducerea se află la intersecția interesului de studiu atât al lingvisticii, psihologiei, sociologiei, culturologiei, actual reliefându-se și traductologia (teoria traducerii) și se impune ca o realizare intelectuală, teoretică, practică și lingvo-culturală. Studiarea traducerii ca fenomen integratoriu este neconținut îmbogățită prin noi cercetări, progrese și investigații. Tendințele și reflecțiile asupra traducerii sunt atât de variate și multiple, recente

și discutabile, încît devin niște „rapsodii de teoreme”, cum susține Ladmiral. Problema traducerii nu a beneficiat multă vreme de un studiu sistematic. Numai începând cu sec.XVIII, traducerea devine o problemă epistimologică și își caută o metodologie adecvată (Herder, Schleirmacher, Schlegel, Humbolt). Dar aceasta nu înseamnă, că problemele traducerii nu erau și anterior abordate. Așa, în antichitate, Roma inaugurează traducerea literară. Ennius scrie, că el are „trei suflete”, pentru că el vorbește latina, greaca și osca. Grecii pentru traducere nu au decît cuvîntul „hermeneuein” (a interpreta). Romanii elaborează un întreg lexic pentru traducere - „vertere, convertere, transverter, imitari, reddere, translate.” Roma are și primul traducătorul Livius Andronicus (284-205 î.n.l.Ch.), care a tradus Odisea în 240.

Prima tentativă de abordare teoretică a problemei traducerii o constituie prefața unei traduceri ale lui Demosthene, realizată de către Ciceron, care optează spre o realizare oratorie, dar nu traductologică. De aici conflictul între sens și cuvînt, sens și stil, creativitate și fidelitate. Primul tratat despre traducere în limba franceză a fost realizat de Etienne Dolet în 1540 „La Manière de bien traduire d’une langue en autre”.

Despre adevărata teoritizare a activității de traducere se poate vorbi numai după cel de-al II Război Mondial, cînd începe procesul de valorizare a patrimoniului lingvistic.

Lucrarea incontestabil fundamentală, care pune baza unei adevărate teorizări este „*Problèmes théoriques de la traduction*” de **George Mounin**, apărută în 1956. Fiind precoce, această lucrare în mare măsură poartă amprenta influenței lingvistice exersată de „*Cursul de lingvistică generală*” de F.de Saussure.

Pentru spațiul rus, fundamentală este lucrarea lui **Fiodorov** „*Основы теории перевода*”, tradusă în majoritatea limbilor europene.

În 1956 **J.-P.Vinay** și **J.Darbelnet** lansează lucrarea clasică în acest domeniu „*Stylistique comparée du français et de l’anglais*”. Un alt teoretician al traducerii este **Edmond Cary** („*Comment faut-il traduire?*”), dar și J.Piaget, M.Ballard, E.Nida, G.Teiner, R.Jakobson, K.Reiss. Noua generație a teoreticienilor traducerii nominalizează: J.R.Ladmiral, M.Lederer, D.Seleskovitch, R.Bell, T.Cristea.

Grosso modo, totalitatea lucrărilor în domeniu pot fi conturate în:

1. Lucrările care atribuie traducerii originea strictamente **lingvistică**,

2. Lucrările, autorii cărora construiesc teoriile lor pe principiul **interpretativ, comunicațional, textual**, care presupune o abordare pluriaspectuală a studiului traductologic.

Vorbind despre etapele de stabilire a traductologiei ca știință, menționăm:

1. Structuralistă (cuvânt cu cuvânt)
2. Pragmatică (frază cu frază)
3. „Textlinguistic” (la nivel de text) și „Scoposteoria” (scopul textului)

Începând cu anii '50, structuralismul vede traducerea ca o corespondență exactă a cuvântului dintr-o limbă în alta, și deci ea ar constitui descompunerea în unități semnificative pentru o transpunere ulterioară.

Evoluția teoriilor lingvistice și eșecul abordării limitat structuraliste în tratarea problemelor de traducere, cercetările asupra actelor de vorbire, necesitatea „de a observa” situația în care se produce enunțul, reliefează abordarea pragmatică a problemei, care va trece la cautarea „echivalențelor”, trecând de la cuvânt la frază, și ea fiind plasată într-o situație comunicativă. (Catford, Vinay, Darbelnet).

Treapta următoare în acest context o constituie abordarea „textlinguistik” (H. Weinrich, Roland Barthes), unitatea de bază a traducerii fiind textul. Această nouă tentativă întredeschide ușa creativității în traducere.

„Textlinguistik” dă naștere „skoposteoriei”, teoretizată de Katharina Reiss și Hans Vermeer, și care stipulează, că traducătorul trebuie să țină cont în mod primordial de funcția („skopos”) textului. Traducerile ce au drept obiectiv primordial „skopos”-ul par a fi și destul de periculoase. Atunci când traducerile sunt obiectiv-etnocentric direcționate, lipsite de orice responsabilitate, când nu este loc echivalențelor semantice, unde se simte lipsa unei cenzuri culturale, nu putem vorbi nici de etica traducerii. Atingerea scopului prin orice metode posibile în acest caz nu este binevenită.

În toată diversitatea direcțiilor se conturează totuși un efort concentrat din partea traductologilor de a integra conceptele într-o teorie coerentă, unificată, care poate fi mereu completată cu noi achiziții.

În acest fel, Lefevere încearcă să realizeze o astfel de sinteză în „*Traducerea literaturii-practică și teorie în contextul literaturii comparate*” (1992), unde autorul integrează cercetările metodologice ale lingviștilor cu interesele specifice domeniului literar.

Ca rezultat al unui așa tip de abordare traductologică integratorie, Snell-Hornby formulează o serie de concluzii, de tipul [R.Dimitriu, 2001:80]:

1. Traductologia nu reprezintă o prelungire a altei discipline (fie lingvistică aplicată sau literatură comparată), ea se plasează **între** discipline, limbi și culturi, care reprezintă domeniul traductologiei, ca știință aparte.
2. Traductologia, spre deosebire de lingvistică, preferă o abordare „de sus în jos”, conștientă fiind de faptul, că simpla analiză a părților componente nu poate oferi o înțelegere a întregului.

Traductologia, ruptă de sub tutela lingvisticii, ca știința aparte, examinează o rețea de relații, fiind decisă de relevanța unor contexte mai largi, cum ar fi cele textuale, situaționale și culturale.

3. Problemele definirii conceptului de traducere. Tipuri de traducere.

Ca și orice altă noțiune, termenul „traducere” poate fi definit în dependență de criteriile și principiile puse la baza conceptualizării lui. Traducerea este un termen cu un volum semantic destul de larg, în interiorul căruia distingem 5 semnificații :

1. Traducerea ca proces, ca activitate.
2. Traducerea ca rezultat final, ca produs.
3. Traducerea ca mijloc de comunicare.
4. Traducerea ca interpretare.
5. Traducerea ca transformare a mesajului, textului.

În mod general, putem trata traducerea ca un caz particular de convergență lingvistică, în scopul medierii interlingvistice, care permite transmiterea informației între locutori de limbi diferite.

În dependență de principiile care sunt puse la baza clasificării traducerilor, deosebim :

1. După tipul textului :

- traducere literară
- traducere specializată (terminologică)

Traducerea literară, sau mai bine spus traducerea operelor, este un termen care aparține lui **Antoine Berman**, și se referă la traducerea operelor filozofice și literare. Traducerea poetică fiind de un grad maxim de dificultate.

Traducerea specializată (terminologică) vizează traducerea textelor terminologice din diferite domenii de activitate umană : traducere juridică, medicală, economică, tehnică, etc.

- **Traducerea textelor jurnalistice:** care este un vast sistem informativ, referențial. Un exemplu elocvent este cel, în care atunci când ”un jurnalist american i-a cerut unui soldat, să-și descrie impresiile în legătură cu o explozie ce semăna cu un imens foc de artificii, acesta spunând :*It was like 4th July* (ziua nașterii națională a SUA), iar interpretul francez a tradus: *On aurait dit le 14 juillet* (ziua nașterii națională a Franței).

- **Traducerea textelor publicitare:** ca relatare „nașterii iraționalului uman”, iraționalul fiind reprezentat de comportamentul paradoxal al consumatorului care cheltuiește o bună parte a salariului pentru „a fi în pas cu moda”, pentru a face parte dintr-un grup social de elită.

- **Traducere poetică:** care pe lângă mînuirea efectivă a componentelor traductologice, va necesita un suflet sensibil și subtil. Un remarcabil exemplu este traducerea epocii tragediei ”Hamlet” de Shakespeare și mai ales a eternelor cuvinte:

To be or not to be: that is the question.

Whether this nobler in the mind to suffer

The slings and arrows of outrageous fortune...

A fi sau a nu fi: iată-i întrebarea.

Mai nobil e să-nduri în cuget oare

Săgeți și praștii ale ursitii grele...

Etre ou ne pas être, c'est la question.

Y a-t-il plus de noblesse d'âme à subir

La fronde et les flèches de la fourtune outrageante...

2. După tipul de expresie a mesajului :

- traducere scrisă,
- traducere orală (interpretare de conferință : consecutivă și simultană)

3. După cerințele donatorului lucrării

- traducere de semnalizare (reexprimarea în limba țintă a unor puncte de reper ale textului / mesajului din limba sursă, cum ar fi : titlul, autorul, noțiunile cheie, ideea principală, etc.)

- traducere banalizată (reexprimarea în limba țintă a conținutului textului care urmează a fi tradus, fără a ține cont de caracteristicile stilistice și de bună redactare a textului tradus.)
- traducere absolută (reexprimarea în limba țintă a conținutului textului original cu respectarea obligatorie a tuturor parametrilor a unei traduceri de înaltă calitate, care ține cont de aspectele semantic, gramatical, stilistic, ortografic, etc.)

4. După calitate :

- traducere revizibilă (traducere primară, care conține imperfecțiuni, care necesită revizuire).
- traducere difuzabilă (traducere finalizată, revizuită, calitativă, imprimată, gata a fi livrată donatorului lucrării.)

5. După gradul de respectare a sensului mesajului original :

- Traducere literală (motamotistă) : traducătorul urmează forma textului din frică de a viola sensul original.
- Traducere liberă : traducătorul urmează sensul textului, conținutul, fiind liber în alegerea formelor de reexprimare ale textului original.

6. După direcția traducerii :

- Versiunea: traducere spre limba maternă.
- Tema: traducere spre limba străină.

După **R.Jakobson** există trei tipuri de traducere :

1. Traducere **intralingvală**, adică interpretarea semnelor verbale ale unei limbi cu ajutorul altor semne din aceeași limbă. Acest tip de traducere este folosit în cazul traducerii textelor vechi, cu specificul lor particular, cu niște arhaisme ieșite din uz. Datorită anume acestor traduceri, generațiile de azi au acces la cele mai importante valori istorice și culturale.
2. Traducere **interlingvală**, adică traducerea propriu-zisă, dintr-o limbă în alta.
3. Traducere **intersemiotică**, adică interpretarea semnelor verbale cu ajutorul celor non-verbale (semne de transport, semnele surdo-mușilor, ș.a.)

LUCRUL INDIVIDUAL:

1. Meditați asupra –

*„ Traducerea este o mîncare deja mestecată, care urmează să i se dea celui care nu poate mesteca singur. Totuși, o astfel de mîncare nu mai are gustul și aroma celei originale.”
(Kumarajiva, traducător de texte budiste în chineză)*

„Nu se poate traduce exact și bine în același timp. Aceasta seamănă mai mult cu dansul pe sîrmă cu picioarele legate! Omul poate prin prudență, evită o cădere, dar nu ne putem așteptala la o grație a mișcării.” (J.Dryden)

1.1. Care sunt tangențele de viziune traductologică comune pentru aceste două mesaje?

1.2. De ce autorii au apelat anume la aceste imagini? Propuneți alte imagini pentru conceptele de „text original”, „text tradus”.

1.3. Din moment ce nici unul din noi nu ar accepta „o mîncare mestecată, un dans cu picioarele legate”, de ce totuși se mai realizează traduceri?

1.4. Care ar fi după părerea voastră ieșirea din impas?

2. Învățați pe de rost „Tatăl Nostru” în versiunea româna și franceză.

3. Comentați un aforism (la alegere) despre traducere.

TEMA 2

TRADUCĂTOR ȘI COMPETENȚA TRADUCTOLOGICĂ

1. **Tipuri de traducători și exigențele înaintate. Școli de formare. Traducere și multilingvismul european.**
2. **Competența traductologică.**

1. Tipuri de traducători și exigențele înaintate. Școli de formare. Traducere și multilingvismul european.

Traducătorii care prestează serviciile lor pot fi grupați în baza specificului activității lor de traducere. Prin urmare deosebim:

- **interpreții** (asigură interpretarea conferințelor),
- **traducătorii profesioniști** (care lucrează cu textele specializate în cadrul întreprinderilor sau unităților economice)
- **traducătorii literari** (care traduc opere literare),
- **traducători universitari** (care predau traducerea sau limbile, și care realizează traduceri pentru a menține profesionalismul la nivelul necesar).

Etica profesională ocupă un loc special în activitatea traducătorului, din moment ce meseria lui ține de transmiterea informației. Traducătorul este responsabil de această informație. Actualmente informația constituie cheia succesului. Cel care o posedă o poate utiliza în scopuri diferite: pozitive sau negative.

Prin urmare traducătorul trebuie:

1. Să fie onest și să păstreze informația pe care o posedă, adică să respecte confidențialitatea.

2. Să nu spună lucruri, care nu au fost spuse sau scrise.
3. Să aibă grijă de nivelul său lingvistic și extralingvistic, să-și ridice gradul de calificare, să citească, să se informeze.
4. Să se încadreze în viața corporativă (asociativă). Să facă parte din diferite asociații profesionale.
5. Interpreții trebuie să aibă o ținută impecabilă.
6. Interpreții trebuie să fie disponibili pentru călătorii.
7. Traducătorul – terminolog trebuie să se documenteze în permanență.

În mod general există **2 principii de formare a traducătorilor:**

- principiul **lingvistic** care constă în ideea posibilității de formare a traducătorilor numai în baza studierii limbilor străine,
- principiul **traducțional** care presupune admiterea în școlile de interpretare a persoanelor care au primit deja cunoștințe lingvistice necesare într-o limbă străină (Școala de formare a traducătorilor și interpreților Geneva, ESIT-Paris, Institutul de traducători și interpreți din Strasbourg, etc.)

Conform studiului realizat de Eurobarometre, limbile oficiale din Uniune au primit următorul procentaj de utilizare:

Engleza fiind practică de 31% și este limbă maternă pentru încă 16% a populației europene.

Germana este vorbită suplimentar de 8% și plus 24% de cetățeni utilizând-o ca limbă maternă.

Franceza este vorbită de 28% din care jumătate sunt vorbitori nativi.

Italiana % fiind echivalent cu cei care utilizează limba franceză, însă procentajul non nativilor fiind numai de 2%.

Spaniola : 15% din care 11% ca limbă maternă și 4% ca limbă străină.

Conform aceluiași sondaj, 45% din cetățenii europeni sunt capabili de a participa la o conversație într-o limbă alta decât cea maternă, iar la întrebarea care limbă străină ei consideră ca fiind cea mai utilă, majoritatea au răspuns: engleza după care a urmat franceza și germana.

Europa este un spațiu caracterizat printr-o mare diversitate culturală și deci lingvistică. Unul dintre obiectivele esențiale ale UE este asigurarea respectului și păstrarea acestei bogății.

Principiul multilingvismului practicat în UE constă în punerea la dispoziția cetățenilor, administrațiilor naționale, operatorilor economici și tribunalelor țărilor membre, textele legislative în limba lor maternă, și în garantarea accesului la instituțiile europene în limbile lor.

Din aceste motive, UE trebuie permanent să dispună de importante servicii de traducere scrisă și interpretare orală, care ar asigura nivelul ridicat al calității lingvistice.

2.Competența traductologică

Vom începe de la definirea noțiunii de „competență”. Așa, dicționarul DEX propune pentru acest concept următoarea definiție - *capacitate a cuiva de a se pronunța asupra unui lucru, pe temeiul unei cunoașteri adânci a problemei în discuție.*

Relevând cele menționate anterior, putem afirma, că competența de traducere ar constitui capacitatea traducătorului de a „analiza, compara și converti două sisteme culturale, respectând în același timp forțele în conflict în cadrul aceleiași culturi, precum și întrepătrunderea acestor forțe în momentul în care cele două limbi și două culturi sînt puse în contact.” [A. Bantas, E. Croitoru,1998, p.99] În vederea realizării rolului de mediator între două limbi / culturi, traducătorul posedă o complexitate de competențe, care doar în sumă, formează autenticele competențe de traducere, reliefîndu-se ca supercompetențe.

Deci, putem afirma, că traducătorul posedă o capacitate dublă integrativă (competență bilingvistică și biculturală) în vederea realizării traducerii - adică în scop comunicativ. Această corelație bilingvo-culturală a două sisteme lingvistice, stau la baza unei reușite traductologice comunicative.

În mod general această supercompetență va conține:

1. **Competența gramaticală** - adică de cunoaștere a regulilor de cod, inclusiv de vocabular, de formare a cuvintelor, de pronunție.

2. **Competența socio- lingvistică**, adică cunoștințe necesare și capacitatea de a produce și înțelege enunțurile în context, statutul participanților, scopul interacțiunii lor, etc.

3. **Competența de discurs**, capacitatea de a combina forma și sensul pentru a obține texte scrise sau orale de diferite genuri, adică de a obține texte care să păstreze forma și conținutul original.

4. **Competența strategică** - stăpînirea strategiilor de comunicare.

L. Newson și J. Martin stabilesc trei tipuri de competență:

1. **Competența interlingvistică** dobîndită - competență în două sisteme lingvistice și cunoașterea culturilor respective.

2. **Competența disimulativă**, care include:

a) aptitudinea generării de propozitii analogice,

b) aptitudinea definirii și re-creării normelor socio-culturale.

3. **Competența transferată**, ce presupune competența acumulată legată de auxiliare folosite în traducere (tehnici de traducere, dicționare, etc.)

În „Pour une didactique de la traduction (les principales compétences développées dans le processus traductif), de Cristina Stratila [2004, p.118], apar competențele: **textuală, socio-cognitivă și lingvistică.**

Noi vom propune următoarea clasificare a competențelor traductologice și anume:

1. **Competențe interlingviculturale**

2. **Competențe extralingviculturale**

3. **Competențe intralingviculturale**

Competențele **intra** - vor cere cunoașterea a cel puțin două sisteme lingvo-culturale, în vederea analizei și înțelegerii mesajului, care va cere prin urmare și capacitati **extra** - (de context, situație, comportament, gesturi), în vederea interpretării lui corecte (a intenției) spre conversiunea **inter** - (adica intra- și extra - a unui sistem spre un alt sistem intra- și extralingvicultural). Aceasta triplă corelație: inter -, extra - și intra -, va necesita un spirit sintetico-analitic spre realizarea comunicării prin traducere.

Este clar, că traducătorul nu va poseda aceste competențe egal la fiecare din aceste nivele. Traducătorul fiind mai „ancorat în una dintre culturi decît în cealaltă" [A. Bantas. E. Croitoru, 1998. p. 100], dar ne cerînd egalitate, aceste competențe vor cere unificacitate.

Dar totuși, care din aceste clasificări ale competențelor de traducere nu am accepta, vom apela mereu la aceleași tangențe comune: de cunoaștere a limbii, a valorilor socio-culturale și de conversiune comunicativă.

3. Relația traducator – autor

Traductologia susține, că orice mesaj poate fi tradus, deși evident cu eforturi supreme. Prin urmare, munca traducătorului este cu mult mai grea decât cea a autorului. „Așa cum scriitorul este dator să rămână acea dreaptă conștiință morală, în care să poată crede semenii săi, tot astfel traducătorul trebuie să fie conștient de severele exigente, ale vocației sale. Devotamentul autorului față de cuvânt, față de adevăr, față de semenii și față de sine însuși trebuie egalat de responsabilitatea și devotamentul traducătorului față de scriitor, față de intențiile acestuia”. (A.Bantas, E.Croitoru)

Traducătorul realizând un lucru solitar, rămâne deseori anonim, de multe ori chiar nementionat pe foaia de titlu, este menit să descifreze un întreg univers străin.

În anii '70 Roland Barthes, proclamă „moartea autorului” vizavi de traducător, în acest caz traducerea devine niste „lucrări” ale unui limbaj impersonal și anonim. Două teorii au contribuit la de-dramatizarea tensiunii autor - traducător, pentru a înălța rolul traducătorului și a rolului autorial în producerea textului. Așa, teoria **polisistemului**, dezvoltată de Gideon Toury, plasează traducerea la același nivel cu lucrarea originală, eliberând-o de statutul de secundaritate. O altă teorie, cunoscută sub numele de **skoposteorie**, îndepartează textul tradus, căpătând o relativă independență vizavi de original.

Teza decesului autorului atât de provocatoare a înlesnit noi investigații teoretice asupra traducerii punând semnul întrebării în cadrul plasării în paralel între autor și traducător, devenind o plasare decalată, ori chiar conflictuală.

SUPLIMENTAR

Dezbateri la marginea subiectului : *Regulile de aur pentru traducător*

1.Studiați i textul ce urmează a fi tradus :

1.1 Citiți i și recitiți i propozițiile care preced și care urmează, identificați i locutorul real și fictiv, originea socială, sexul, epoca și limbajul adecvat.

1.2. Întrebați i-vă de ce autorul a propus anume așa a enunț și nu altul.

1.3.Mobilizați-vă cunoștințele.

1.4. Identificați i genul literar.

1.5. Identificați i tonalitatea (neutră, lirică, tragică, ironică, etc.)

2.Studiați i lexicul :

2.1. Identificați i sensul cuvintelor (denotativ, conotativ).

- 2.2. Delimitați nivelul limbii (literar, popuar, vorbit).
- 2.3. Atenție la ortografiere, mai ales în cazul omonimelor, paronimelor, barbarismelor, etc.
3. Studiați câmpul lexical :
 - 3.1. Studiați legătura dintre cuvinte pentru a evita ambiguitățile, sau chiar contra-sensul.
 - 3.2. Identificați figurile de stil, expresiile ideomatice.
 - 3.3. Studiați colocațiile.
4. Apelați la dicționare :
 - 4.1. Folosiți propriile reflecții și deducții pentru a orienta căutarea.
 - 4.2. Analizați cuvântul care urmează a fi tradus.
 - 4.3. Asigurați-vă de registrul ales.
5. Verificați :
 - 5.1. Coerența și coeziunea.
 - 5.2. Corespunderea semnificației originale celei traduse.
 - 5.3. Păstrarea tonalității, intenționalității, individualității și eficacității textului tradus.

“Les règles d`or de la traduction” (Jean Marc Hiernard)

LUCRUL INDIVIDUAL

ESEU :

Grup I : Soluțiile pe care eu le propun în vederea promovării multilingvismului european prin intermediul traducerii.

Grup II: Traducător-autor: poziție decalată sau în paralel?

TEMA 3

SPECIFICUL TRADUCERII

1. Unitatea de traducere
2. Nivele traducerii
3. Transformări globale și intratextuale.

1. Unitatea de traducere

Chiar de la apariția teoriei traducerii una din problemele cheie în dezbaterile savanților a fost cea de **unitate de traducere**. Care unitate minimală a limbii servește drept punct de plecare pentru traducere ? Rațional ar fi să considerăm **cuvântul ca unitate de traducere** (G.Mounin, R.Jakobson), afirmație care a fost susținută de așa savanți ca Vinay și Darbelnet, E.Nida, M.Lederer, T.Cristea.

Raționamentele **pro** (pentru) cuvânt ca unitate a traducerii sunt :

1. Cuvântul este o unitate lingvistică complexă, care poate să aibă una sau mai multe semnificații, raportându-se realității referențiale și exprimând obiecte și fenomene transcendente dintr-o limbă în alta (masă/table, prietenie/amitié),
2. Cuvintele unei limbi sunt ușor analizate cu ajutorul dicționarelor bilingve, explicative, etc.

Raționamentele **contra** cuvântului ca unitate a traducerii:

1. Nu există o transcendență ideală de la o limbă la alta, în virtutea non-coincidenței gramaticale, semantice, stilistice (noțiuni care lipsesc în altă limbă: troika, dor),

2. Există cazuri cînd trebuie de tradus o idee, dar această idee este materializată în mai multe cuvinte, și atunci cuvîntul încetează de a fi unitatea minimală (*il n'y a pas de quoi fouetter un chat – nu face nici cît o ceapă degerată*)

3. Cuvintele sunt evanescente (au capacitatea de a dispărea), mai ales în traduceri orale.

În încercarea de a conceptualiza termenul de **unitate de traducere**, putem spune, că ea este elementul textual dotat cu sens, care coordonează logic cu elementul următor și care poate fi redat într-o altă limbă fără ambiguitate.

Sumînd, unitatea de traducere nu are o dimensiune concretă, bine delimitată. Uneori cuvîntul și unitatea minimală a traducerii coincid, alteori, unitatea de traducere depășește limitele unui, două sau mai multe cuvinte.

2. Nivele traducerii (fonem, morfem, cuvînt, sintagmă, text)

Chiar și dacă la capitolul de unitate de traducere actualmente nu s-a ajuns la un numitor comun, există o ierarhie a nivelelor de traducere, care derivă din nivelele limbii stabilite în lingvistica generală.

Nivelul fonemului – unitate minimală a limbii care are funcția de a distinge sensul cuvintelor. Traducerea nu se face la nivel de fonem, cu excepția onomatopeelor

De exemplu: *Oh! Tu es là... Ah! Tu es ti aici...*

Nivelul morfemului – unitatea minimală a limbii dotată cu sens. De ex. Morfemele gramaticale: suffixes –teur (m), -trice (f), prefixe: re-, a-

Traducerea nu se face la nivelul morfemelor, pentru că la acest nivel numai se constată diferențele structurale și formale ale sistemului gramatical al limbilor.

Nivelul cuvîntului – este nivelul unde începe posibilitatea de traducere. La nivelul cuvîntului sunt mai ales traductibile noțiunile realității obiective.

De exemplu: Noțiunile antropologice (*mère, père, enfant, frère*), fenomene (*soare, pămînt, ploaie, vînt*), prezente pentru toate limbile.

Nivelul sintagmei – sintagma fiind un grup de cuvinte, exprimînd un sens unitar.

De exemplu: *Avoir faim, être laid à faire rater une couvée de singes.*

Nivelul textului – adepții traducerii la nivel de text sunt (pe lîngă cei menționați) E.Coșeriu, Ladmiral, Meschonnic, etc., care susțin că trebuie de tradus mesajul, sensul textului în integritatea lui, ținînd cont de particularitățile lingvistice și extralingvistice.

3.Transformări globale și intratextuale.

În cadrul procesului de traducere inevitabile sunt transformările care au loc la diferite nivele ale limbii :

1. transformări gramaticale,
2. stilistice,
3. lexicale.

Transformările de **ordin gramatical** sunt cele mai răspândite. Ele se datorează non-coincidenței sistemelor gramaticale ale limbilor. Transformările pot ține de substantivizarea verbelor, verbalizarea numelor, adverbializarea adjectivelor, adjectivizarea adverbilor.

Il lui jeta un regard toisé – Îl privi cu furie.

Transformările de **ordin stilistic** survin atunci când traducătorul este în căutarea celor mai bune procedee stilistice pentru redarea fidelă a nuanței afective, expresive a textului sursă: traducerea metaforelor, simbolurilor, epitetelor, comparațiilor, metonimiilor, etc.

La soare te puteai uita, dar la dânsa ba. – Elle était belle comme le soleil.

Transformări de **ordin lexical** vizează mai ales traducerea sinonimelor, antonimelor, paronimelor, etc. Traducerea proverbelor și expresiilor idiomatice fiind un exemplu de dificultate lexicală extremă.

A vorbi cai verzi pe pereți – Dire des salades

Cine se scoală dimineața mai departe ajunge – A qui se lève le matin, Dieu prête la main.

În acest cadru un fenomen interesant este cel de „prieteni falși”, care se datorează interferenț ei limbilor și confundare a formelor lingvistice:

A idolatriza – idolatrer (și nu idolatriser)

A minimaliza – minimiser (și nu minimaliser)

Tratative – negotiations, pourparlers (și nu tratatives)

LUCRUL INDIVIDUAL:

Eseu: Cea mai complicată transformare este de ordin.....

Prezentarea unei liste de echivalenț e semantice pentru: unităț i frazeologice (10) și i expresii paremice (10) pentru o pereche de limbi.

TEMA 4

SENS ȘI TRADUCERE

- 1. Transmiterea sensului referențial**
- 2. Transmiterea sensului pragmatic**
- 3. Aspecte culturologice și sociolingvistice în traducere: variațiile limbajului și noțiunile de registru**
- 4. Teoria transformărilor traductologice: transformări lexicale și lexicogramaticale.**

1. Transmiterea sensului referențial

În cadrul traducerii uzuală este definiția următoare: procesul de transformare a mesajului dintr-o limbă în alta prin păstrarea obligatorie a planului conținutului (prin schimbarea celui de expresie). În teoria traducerii expresia „păstrarea obligatorie a planului conținutului” nu este decât relativă și nu absolută (pentru că în cadrul traducerii are loc transmiterea numai a unei sume și nu totalități de sensuri ale textului original, pierderile fiind inevitabile. Aceasta înseamnă că unui traducător este necesar de a distinge tipurile de sensuri și care din ele sunt prioritare în contextul dat, pentru ca pierderile semantice să fie minimale.

1. Limba este un sistem de semne, funcția esențială a căreia este comunicativă.
2. Limba există în vorbire, acte verbale (langue/parole) în activitatea comunicativă.

3. Unitățile limbii au două planuri: de expresie (sunet/semn grafic) și conținut, care se autocondiționează.

4. Semnele lingvare reprezintă relații: semn-obiect, fenomen din realitate. Cunoașterea noastră a sensurilor este organizată în așa fel, că noi nu trebuie neapărat să avem în față fenomenul, obiectul despre care vorbim. Și prin urmare nu trebuie să confundăm sensul semnului lingval și cunoașterea noastră despre el. Trebuie să distingem între existența obiectivă a limbii și reflectarea ei în conștiința individuală. Traducătorul urmează a identifica în acest sens trei tipuri de relații :

1) Relația semn (**referențială**)– obiect, ființă, fenomen.

2) Relația semn-om (atitudine personală) (**pragmatică**) - *нохунумъ и снеремъ* avînd același referent (I tip de relații) poartă o amprentă subiectivă (emoțională, expresivă) diferită.

3) Relația semn-semn, numită **intralingvistică**. De ex. *Masă* : 1. în relație cu alte obiecte/mobilă, 2. rotundă, din lemn, etc, 3. a lua masa, etc.

Prin urmare funcția traducătorului este de a transmite aceste tipuri de sensuri: referențial, pragmatic, intralingvistic. În cadrul traducerii ele nu se păstrează în aceeași măsură. Cel mai mare grad de traductibilitate îl are sensul referențial (din moment ce realitate obiectivă într-o măsură mai mică sau mai mare coincide). Într-o măsură mai mică este supus transpunerii cel pragmatic, din moment ce chiar dacă se descriu aceleași realități obiective, atitudinea diferitor colectivității umane asupra lor este și ea diferită. Și în sfîrșit sensul intralingvistic posedă gradul minimal de transpunere. În cadrul traducerii are loc schimbul dintre unități lingvare, dar fiecare limbă este un sistem, în care unitățile se află în relații specifice, proprii numai acestui sistem lingval.

Dar aceasta nu este valabil pentru toate tipurile de text. Așa pentru textele tehnice și științifice informația este preponderent codificată referențial, în textele artistice o mai mare importanță îl are sensul pragmatic . Dar aceasta nu în seamnă că traducătorul se va axa pe un tip de relații, neglijînd altul.

Problema principală cu care traducătorul se ciocnește în transmiterea sensului referențial al textului sursă este necoresponderea cîmpului lingval. Deși sensurile în mare măsură vor coincide, dar mijloacele de exprimare, gruparea lor, combinarea de la o limbă la alta se deosebesc radical.

Între unitățile lexicale dintre două limbi există trei **tipuri de corespondențe (semantice)** :

1. Totală,
2. Parțială,
3. Lipsă de corespondență.

Cazurile de corespondență totală a unităților lexicale (în sensul referențial) sunt destul de rare. De regulă acestea sunt cuvintele monosemantice și includ:

- 1) Termeni tehnici și științifici: *hydrogen, vertebră, proton*
- 2) Lunile anului, zilele săptămânii, numerele.
- 3) Animale, păsări, etc.

Dar deseori elementele corespondenței totale devin **polisemantice**. Așa deseori animalele trec din categoria termenilor zoologici monosemantice în lexicul curent și capătă amprenta polisemantică (*vulpe – om viclean*) și care prin urmare nu în mod obligatoriu coincid pentru o pereche de limbi.

Cea mai frecventă corespondență lexicală este cea parțială, atunci când unui cuvânt din LS îi corespunde nu unul dar mai multe echivalente semantice din LT. Marea majoritate a cuvintelor sunt polisemantice, iar ariile semantice nu coincid pentru ambele limbi. Schematic echivalența parțială poate fi reprezentată în felul următor:

A –cuvântul într-o limbă, B – în alta, iar C- coincidența sensurilor pentru ambele cuvinte.

În cadrul echivalenței parțiale are loc și fenomenul de **nediferențiere** a sensului cuvântului dintr-o limbă în comparație cu cealaltă. Adică, unui cuvânt dintr-o limbă care exprimă un conținut mai larg, „nediferențiat”, bazat pe o categorie mai largă de denotați, fiecare din care exprimă un sens mai îngust, diferențiat se referă la o categorie mai limitată de denotați ale cuvântului din LT.

De exemplu: (rus.) *pyka* – (engl.) *arm* și *hand*.

Deci, nu este vorba despre cuvinte polisemantice, ele au unul și același sens, dar volumul conținutului este diferit. În cazul suprapunerii nu a elementelor lexicale izolate, dar a câmpurilor semantice sau lexicale tabloul devine și mai complicat. Cuvintele nu există în sistemul limbii ca unități izolate, dar în grupuri semantice mai largi, sensul cuvântului fiind determinat de celelalte cuvinte din acest grup (câmp). Prin contrastarea a două câmpuri lexicale se determină trăsăturile de asemănare sau deosebire între aceste câmpuri. Așa în literatura teoretică, lingvistică se suprapun câmpurile adjectivale, care

denumesc culorile în diferite limbi. Așa adjectivul nediferențiat „blue” (engl.) limba rusă împarte această parte a spectrului în 2 «синий» și «голубой». În fiecare limbă există un sistem specific de nominalizare a culorilor.

Al treilea caz de relații lexicale este lipsa de corespondență a unei unități lexicale dintr-o limbă în altă limbă. În acest caz vom putea vorbi despre lexic care nu are echivalente în altă limbă, care prin urmare nu au nici corespondențe parțiale, nici totale.

În acest cadru vom menționa:

- 1) Nume proprii, denumiri geografice, denumeri de organizații, ziare, etc. (*Popescu, Bucuria, etc.*)
- 2) Realiile, adică cuvintele care denumesc obiecte, fenomene și situații, care nu există în practica oamenilor care vorbesc o altă limbă. Aici sunt incluse cuvintele care identifică obiecte ale culturii materiale sau spirituale, proprii numai acestui popor, de ex. bucătărie națională, dansuri, arte facte, etc.
- 3) Unitățile lexicale, care pot fi numite lacune ocazionale. Este vorba despre unități ale vocabularului unei limbi, care din careva motive nu au corespondențe în componența lexicală altei limbi. *сутки -twenty-four hours*. În unele cazuri lipsa de echivalență este condiționată de factorii cultural-istorici, sociali „ногорелец” – înainte de revoluție, familii țărănești.

Dar trebuie de menționat, că în acest caz nu este vorba despre imposibilitatea de traducere, pentru că se susține că practic totul poate fi tradus, deși cu eforturi supreme.

Din practica traducerii sunt menționate următoarele procedee de traducere ale lexiului non-echivalent: 1. Transliterarea și transcripția (*rassolnik, okroshka, samovar*)

2. Calchiera : *дом культуры — House of Culture*

3) Explicarea prin traducere

4) Prin analogie.

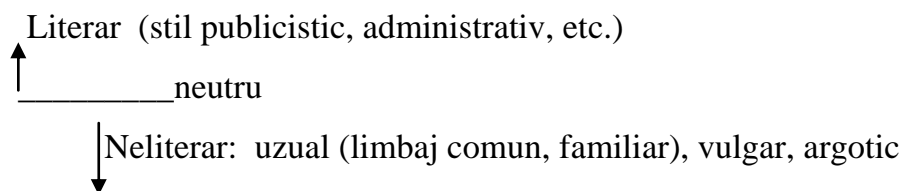
5) Alte transformări lexico-gramaticale

2. Transmiterea sensului pragmatic în traducere

Pragmatica se referă nu numai la relevarea sensului unităților lingvare, dar și la gradul de înțelegere al lor de către participanții unui act comunicativ în dependență de experiență a lor.

Sensurile pragmatice pot fi clasificate în:

1. Caracteristica stilistică a cuvântului: în rînd cu cuvintele utilizate în toate genurile și tipurile de texte (adică stilistic neutre) există cuvinte și îmbinări de cuvinte utilizarea cărora este limitată

Limbajul neutru – este limbajul stilistic non marcat, care constituie nucleul lexical al unei limbi, și care este utilizat în toate tipurile de limbaj.

Limbajul literar – utilizat ca model de corectitudine de către persoanele instruite.

Limbajul neliterar – vorbire non oficială, de o largă utilizare.

2. Registrul cuvântului: adică anumite condiții sau situații comunicative, care condiționează utilizarea unor anumite unități lingvare.

Delimităm tipurile de registre:

1. familiar,
2. neutru,
3. formal,
4. limbaj înălțător, sublim.

3. Conținutul emoțional al cuvântului: adică atitudinea emoțională a vorbitorului față de obiect, sau un conținut, pozitivă sau negativă.

În cadrul traducerii este de o importanță extremă păstrarea registrului limbii și a caracteristicii stilistice. În cazul când nu se va ține cont de aceste elemente, se va ajunge la o traducere eronată, care va aduce în mod inevitabil la o neînțelegere, sau chiar conflict în cadrul unei comunicări interculturale.

3. Aspecte culturologice și sociolingvistice în traducere: variațiile limbajului și noțiunile de registru.

Limba este nu numai omogenă, dar și multidimensională și dinamică, care tinde să deservească necesitățile comunicative ale fiecărui grup social, al fiecărui individ luat în

parte. Aici ar fi vorba despre două concepte esențiale: de subiectivitate națională și de subiectivitate individuală. În cadrul primeia, limba devine rezultatul unui consens etnic național, prin conturarea unui anumit fel de a exista și deci de a se exprima. În cadrul subiectivității individuale, se optează spre o folosire individual-propră (a unuia și a celuiiași cod), dar folosind anume acele procedee de exprimare, care lui îi sunt specifice, fiind condiționate ba de situație, ba de context, ba de fundalul de cunoștințe aferent. Apartenența la acea "l'Unes langue", care presupune o diversitate intralingvală, care ar viza limba vorbită și cea scrisă, sociolectele (limbajul femeilor și al bărbaților), limbajul subculturilor, limbajurile specializate. Am putea folosi în acest context conceptele de limbă comună și de limbaje specializate, deși și nu s-ar putea trage o linie de demarcare între ele, căci limbajele specializate, sunt niște sisteme semiotice complexe, semi-autonome, bazate pe derivate din limba comună, folosirea cărora presupune o achiziție specială, fiind limitată la comunicarea între specialiști din același domeniu de activitate, sau fie din domenii apropiate.

„ Une bonne statistique du début du XX siècle montre, qu'à l'époque, moins de la moitié des Français parlaient français. Ils parlaient en picard, breton, alsacien, gascon ou basque. Ces parlers régionaux sont en décadence, mais beaucoup d'expressions locales subsistent. Il y a encore des traces de diversité régionale dans le français. Il y a plusieurs langues dans une langue, des langues relatives aux métiers, des langues de spécialités : il existe un français commercial, un français administratif, un français scientifique, ou plutôt un français de la biologie, de la chimie, de l'histoire naturelle, des mathématiques, de la physique nucléaire, un français des musiciens, des danseurs.”[M.Serres, 2004 :8]

Competența lingvistică a vorbitorului îl ajută să deosebească cuvintele ca fiind comune, și altele ca fiind specializate, regionale, familiare, etc.

Anume influența culturii, a progresului social, au favorizat constituirea stilurilor limbii. Astfel, conform A.Coșciug sunt delimitate limbajul **literar** și cel **neliterar**.

Limbajul neliterar este limbajul păturilor sociale marginalizate cultural și înglobează stilul **familiar** (cu aspectele țărănesc și orășănesc), **vulgar** și **argotic**.

Limbajul literar este limbajul persoanelor instruite și înglobează stilurile **publicistic, administrativ, tehnico-științific** și **jargonul**.

Interferența acestor două limbaje este indiscutabilă, la nivelul unui act de comunicare comun.

În cazul limbii franceze, în 1969 Stourdze și Collet-Hassan propun o diviziune de tipul :

limbă populară – limbă familiară – limbă curentă (scrisă și vorbită) – limbă îngrijită – limbă literară – limbă clasică. Stourdze separă limba clasică învățată pasiv de cea contemporană învățată activ. Aceasta din urmă se împarte în limba populară (vorbită), limba comună (scrisă și vorbită) și limba literară (scrisă). Limba comună se împarte la rândul ei în trei registre : familiar (*c'est rudement bon, je suis déboussolé*), curent (*c'est très bon, je suis perdu*), îngrijit (*c'est très bon, je suis désorienté*).

Variația țărănească a stilului familiar este caracterizată prin abundența regionalismelor, iar cea citadină – a neologismelor și argourilor. Argoul s-a dezvoltat inițial ca un limbaj al cerșetorilor, vagabonzilor și a răufăcătorilor (în sec. XVII cerșetorii parizieni din Curtea Miracolelor, care formau așa-numitul Regat Argot), și cuprindea termeni creați de aceștia și folosiți pentru a exclude alte grupuri sociale care nu îi cunoșteau. Argoul devine semn de distincție, întru afirmarea identității, apartenenței ei la un anumit grup.

Actualmente există argoul studenților, cazarmelor, școlilor, tipografiilor, etc. Așa, una din tendințele francezei actuale este folosirea frecventă a vocabularului informatic. În acest fel, un limbaj cândva rezervat unui grup restrâns de specialiști în informatică și-a lărgit aria de întrebuințare până la un limbaj comun. Preponderent în termenii din limba engleză : *screen, mouse, CD rom*, deși ar putea exista și variantă autohtonă (franceză). Dar cele mai frecvente sunt cazurile de adaptare a cuvintelor străine (engleze) la pronunțarea franceză: *Tu t'es logué (log on) = brancher, Il se linke (link) = lier, Tu fait un copy file (to copy the file) = doubler le fichier*.

Termenul de **registru** a fost pentru prima dată folosit în 1956 cu privire la folosirea limbajului. El se bazează pe noțiunea clasică de *decorum*, unde anumite niveluri ale limbii sunt considerate ca fiind potrivite anumitor situații sociale specifice. Termenul este de obicei folosit cu referire la variantele, ce depind de folosirea limbajului. Vorbind de registru, ne vom referi la două tipuri de variații și anume : *variația dialectală* și *variația diatipică*.

În general un vorbitor stăpânește bine un dialect, dar poate stăpâni mai multe diatipuri diferite. În acest sens, dialectul apare ca o permanentă, greu de schimbat și care include aspectele : regional (l.vorbit într-o regiune), social (l. comun), istoric (l.veche), iar diatipul

poate fi ușor schimbat, în funcție de situație și include : **field** (de exemplu l.tehnică și științifică), **tenor** (l.formală), **mode** (l.scrisă).

Prin urmare, aceste dimensiuni ale variației diatipice devin **elementele componente ale registrului**. Traducătorul trebuie să fie conștient de dificultățile inevitabile generate de secvențele de structuri produse în LS. De exemplu, comparând scopul comunicativ al unei prelegeri, cu cel al unui articol de cercetare științifică, constatăm, că sunt diferențe semnificative în funcție de caracterul diferit al receptorilor. Cu alte cuvinte, autorul unui articol științific trebuie să convingă niște receptori potențial ostili, specialiști, că cercetările lui sînt valoroase și actuale. Dimpotrivă, cel care susține prelegerea, trebuie să creeze pentru auditoriul său, care nu intenționează să-i aducă critici, un cadru de comprehensiune a tematicii prelegerii respective.

Anume registrul explică modul de folosire a limbajului. Așa, pe traducătorii tehnici îi interesează contextul situațional, terminologia și aspectele specifice ale folosirii limbajului, cum sunt cele trei dimensiuni ale variației diatipice, menționate mai sus și anume :

Field

Pentru engleza tehnică : *pig iron (fontă brută)*, *pig lead (lingou de plumb)*, *pig machine (mașină de turnat fontă)*

Mode

De exemplu propozițiile : *I am sending all the information you need. Please, find inclosed the data required*, sunt echivalente din punctul de vedere al conținutului. Diferența dintre ele ține de registru: prima este neformală, cum ar fi o scrisoare adresată unui prieten, iar a doua este formală (scrisoare oficială adresată unei companii, instituții)

Tenor

Există o strînsă interdependență între un anumit registru și situația în care el este folosit. Cu cît situația este mai specială, cu atît este mai restrînsă gama de opțiuni în privința celor trei dimensiuni ale variației diatipice.

4.Teoria transformărilor diatipice: transformări lexicale și lexicogramaticale.

În teoria denotativă a traducerii o atenție deosebită se acordă identității a două situații în baza LS și LȚ. În scopul stabilirii legăturii între aceste situații, unitățile originalului și traduse nu sunt tratate decât intermediare. Prin urmare lucrul traducătorului devine un lucru de sistemă, unde la intrarea el are textul original și la ieșire cel tradus. Cu alte cuvinte baza activității traductologice ar constitui **transformarea** originalului în textul tradus. Anume pe aceste postulate se bazează teoria transformățională, bazată pe schimbările lingvistice, și anume pe gramatica transformățională.

Conform acestei teorii, se postulează posibilitatea de limitare a bogăției de forme lingvare din LS și LȚ la un număr relativ mai mic de structuri, care presupun echivalență, și care vor fi numite nuclee. Nucleele constituie unitățile cu același conținut pentru ambele limbi, cărora le corespund prin diferite tipuri de relații celelalte unități.

Prin urmare transformările lexicale, vor constitui înlocuirea structurii de nucleu din LS printr-o altă structură de nucleu din LȚ.

Transformări lexicale

Transformările lexicale în cadrul traducerii sînt:

- **transcripția**
- **transliterarea**
- **calchierea**

Tot în această categorie deosebim schimbările lexico-semantice următoare:

- **Concretizarea**
 - **generalizarea**
 - **modularea**
1. **Transcripția** – este procedeul de traducere a unității lexicale originale prin intermediul restabilirii formei ei cu ajutorul literelor din limba de traducere. Prin transcripție se reproduce forma sonoră a cuvîntului original. (mai ales pentru rusă, de exemplu *Либерасьон- Liberation*)
 2. **Transliterarea** – procedeul de transmitere a formei grafice în traducere (în pasapoarte, vize, etc. *Alexey, Victoria Ungureanu*)
 3. **Calchierea**- traducerea prin intermediul împrumutului structurii elementelor limbii străine prin înlocuirea ei cu procedeele limbii materne (*prendre un taxi – a lua un taxi*)

4. **Concretizarea** – înlocuirea cuvântului sau îmbinării de cuvinte cu un conținut logico-semantic mai larg din limba sursă cu un cuvânt sau îmbinare de cuvinte cu un conținut logico-semantic mai restrâns din limba țintă (*meal – poate fi concret dejun, prânz., week-end : sâmbătă, duminică*)
5. **Generalizarea**- înlocuirea unității originale, care are un conținut mai restrâns cu o unitate din limba țintă cu un conținut mai larg : *The temperature was an easy ninety – Era o căltură insuportabilă. He was a strong man 263 lb in weight – Он был крупным, сильным мужчиной.*
6. **Modularea** – dezvoltare semantică, înlocuirea cuvântului sau îmbinării de cuvinte prin corespundere traductologică, conținutul căreia reese din conținutul unității originale, prin a menține relațiile logice. Aceasta ține mai ales de contextul stilistic:
I don't blame them./ Я их не виню. – traducere literală
Я их понимаю. – modulare

Transformări lexico-gramaticale

Antonimia – este un tip de transformare, prin care are loc înlocuirea formei afirmative din original printr-o formă negativă în traducere (sau invers)

Few people would disagree – Cei mai mulți vor fi de acord

Compensarea – procedeu de traducere prin care elementele de sens pierdute în traducerea originalului sunt transmise în textul tradus prin alte metode, și nu în mod obligatoriu în același loc ca și în original. În așa fel are loc compensarea sensului pierdut (mai ales la traducerea jocului de cuvinte, calambur, etc.)

Traducere explicativă- transformare lexico-gramaticală prin care unitatea lexicală este înlocuită prin îmbinare de cuvinte, care presupune o înțelegere mai amplă în altă limbă (este propriu mai ales neologismelor, termenilor, realiilor)

Transformări gramaticale

Traducere literală – procedeu de traducere prin care structura sintactică a originalului este transformată prin analogie într-o altă structură a LT. Acest tip de transformare este întrebuințată atunci, când în ambele limbi există structuri sintactice paralele.

Il aime la musique – El iubește muzica.

Descompunerea propoziției – procedeu de traducere prin care forma sintactică a originalului este schimbată în două sau mai multe structuri predicative. De obicei frazele compuse sunt descompuse în simple.

Unirea propozițiilor – situație opusă, când din câteva propoziții simple se obține una compusă.

Substituirii gramaticale – procedeu de traducere prin care unitățile gramaticale din original sunt schimbate în alte unități cu alte sensuri gramaticale.

I'm a very rapid packer (substantiv). – Eu repede adorm (verb). (schimbarea părții de vorbire)

LUCRUL INDIVIDUAL: *Comentarea eficacității și strategiilor de traducere utilizate în vederea transformării sensurilor, în fragmentul propus.*

TEMA 5

CORESPONDENȚA ȘI NON-CORESPONDENȚA TRADUCTOLOGICĂ

1. **Noțiuni de universalii / realii.**
2. **Noțiune de echivalență.**
3. **Capcanele lingvare în traducere.**
4. **"Prietenii falși" în traducere.**

1. **Noțiuni de universalii / realii.**

G.Mounin introduce termenul de **universalii** ale limbii, adică niște semnificații proprii tuturor limbilor, niste trăsături comune pentru diferite limbi, pentru diferite culturi.

Primul tip de universalii propus, sunt cele **cosmogonice**. Din moment ce „toți oamenii locuiesc aceeași planetă”, trebuie să ajungem și la unele „paralelisme” în exprimare. Dar lucrurile nu par atât de simple când ne dăm seama de „viziunile lumii”, așa cum nu pot traduce noțiunile de: munte, râu, etc. Cu toate acestea în acest cadru vom vorbi și despre niste universalii ecologice: rece/cald, ploaie/vânt, noapte/zi, pământ/cer, floră/faună, etc. Și cu toate că, pentru unele limbi câmpurile semantice în acest aspect depășesc cele unei alte limbi (ex. tipuri de zăpadă cunoscute unui european și locuitor din Ciucotca), referința „zăpadă” va fi aceeași.

Al doilea tip de universalii sunt cele **biologice**, adică de analogie fiziologică și psihologică: mâncare, somn, respirație, temperatură, sex, etc. In acest cadru vorbind de perceperea culorii (*rire jaune, a spune verde-n ochi*) nu este vorba despre funcționarea diferită a ochiului de la o etnie la alta, dar despre felul în care o entitate națională îi atribuie o conotație.

In cazul denominării spațiului și timpului, deși anterior bine stabilite, vor apărea totuși dificultăți mai ales în cadrul traducerii. De exemplu dificultatea de a „gîndi” o distanță în mile, sau „версты” pentru cei obișnuiți să o facă în kilometri. Arabii din Egipt împart ora în 4 (*tilt*), dar nu în 4 (sfert), și atunci el este tentat de a răspunde la întrebarea: ce ora este? Chiar și consultînd ceasul cu orologiul obișnuit cu demarcarea uzuală în un „tilt” și nu „un sfert”.

Vorbind de universalii **lingvistice** (adică morfologice, sintactice, semantice) evident înțelegem că toate limbile concep noțiunile de părți de vorbire, deși exprimarea categoriilor gramaticale, regulile de îmbinare și funcționare nu vor coincide întru totul. Deci vorbind de universalii în acest cadru vom spune că există universalii grupate în baza următoarelor principii: denumirea obiectelor (substantiv), denumirea evenimentelor (verb), abstract și (modificări de substantive și verbe) și relaționale. Cît despre aspectul semantic evident apar paralelisme (universalii) într-un cadru denotativ, mai rar conotativ.

Mai există și universalii **culturale** (ca aspecte ale culturii: tehnologia, religia, arta, etc.)

Vom asuma, că deși diferențele de ordin lingvistic, socio-cultural sunt atît de ample, totuși putem vorbi și despre niște similitudini, universalii care fac o intercomprehenșiune posibilă.

2. Noțiune de echivalență

Problema echivalenței în traducere a fost și rămîne o problema actuală. După părerea lui R.Bell. idealul unei echivalențe totale rămîne o himeră, din moment ce limbile sunt atît de diferite ca formă, ca referință și contexte. Nu există sinonimie totală între limbi. In aceasta ar consta și cauza „pierderilor” inevitabile în cazul traducerii, atunci cînd se vorbește despre „trădările” traductologice. Aș a, dacă traducătorul apelează la traducerea literală (cuvînt-pentru-cuvînt) el este criticat pentru „urățenia” unei aș a traduceri, iar atunci cînd utilizează traducerea liberă este criticat pentru neexactitate.

Pornind de la teoria tradițională, cele două texte (original și tradus) sunt echivalente. Atunci cînd în 1959 Jakobson folosește în acest context pentru prima dată

conceptul de **echivalență** el este criticat din motiv, că textul limbii sursă nu este semantic, stilistic, pragmatic simetric cu textul limbii țintă. În 1965, Catford definește echivalența ca o schimbare între două texte într-o anumită situație. Definiția este criticată de K.Reiss și H.Vermeer pentru că această schimbare nu poate fi realizată. Cum că informațiile care urmează a fi traduse pot fi înțelese, judecate, dar nu pot fi simetric transpuse. Van den Broeck în eseuul său „*Conceptul de echivalență în traducere*” respinge ideea că relațiile de echivalență sunt aplicabile în cadrul traducerii. În acest fel ar fi vorba despre echivalență la nivel funcțional, intențional. Înțelegem, că vorbind de echivalențe, ne dăm seama că o echivalență totală este imposibilă, dar tindem totuși să o realizăm la nivel semantic, formal, ilocutiv, intențional. De exemplu, Chesterman, motivează substituția conceptului de echivalență cu cel de „similitudine optimă”, pentru că după părerea lui, termenul de „echivalență” pare a fi prea limitat, pe când conceptul nou propus, pare a cuprinde mai multe aspecte, unde traducătorul este liber de a alege acel tip de relație care pare a fi mai adecvat unei anumite situații, în funcție de text, de intenția autorului. În cadrul teoriei traducerii se reliefează două tendințe:

Prima, conform căreia pot exista tot atâtea variante de traducere cît și traducători sînt. Și în acest caz totuși ar exista „o invariabilă”, o trasatură comună tuturor traducerilor realizate - și aceasta ar fi anume echivalența dintre cele două texte. Adepții acestei teorii (Nida, Popovici) acceptă faptul, că pierderile, schimbările sunt inevitabile din cauza diferențelor inerente dintre valorile estetice și intelectuale dintre două sisteme lingvo-culturale. Urmînd această relație, Nida propune două tipuri de echivalență:

- 1) **Dinamică** - de efect, adică relațiile receptor - mesaj din textul sursă trebuie să fie aceleași ca pentru textul țintă.
- 2) **Formală** – care vizează însăși mesajul (atît forma cît și conținutul)

Adepții celei de-a doua teorii și anume a celor, care acceptă o singură traducere exactă (Lefevre, Delabastita) susțin, că unicul drum posibil către fidelitate este redarea mesajului limbii sursă prin cel mai apropiat echivalent în limba țintă. Relațiile dintre textul sursă sunt înlocuite cu conceptul de intertextualitate. V.Gagh propune patru tipuri de echivalență:

- 1) **Echivalent formal** - în ambele limbi valoarea lor comună este exprimată prin forme de analogie (*Cet écrivain est devenu célèbre grâce à son livre*), unde deosebiri pot apărea doar la nivelul structurilor gramaticale (articol, caz, s.a.)
- 2) **Echivalent de sens** - cînd unul și același sens este redat prin expresii diferite în diferite limbi.

3) **Echivalent de situație** - când mijloacele de expresie sunt complet diferite dar exprimă aceeași situație (*La délégation française regagne Paris... /Delegația franceză se întoarce în țară...*)

4) **Echivalent fix**- indiferent de context e folosit în cazul terminologiilor.

Roger Bell propune patru niveluri de echivalență:

1) **Echivalență a de context,**

2) **Echivalență a semantică,**

3) **Echivalență a gramaticală,**

4) **Echivalență a sintactică.**

Vom asuma, că misiunea traducătorului este de a ajunge la cel mai înalt grad de „potrivire” sau „echivalență” între textul LS și cel din LT. Cu alte cuvinte, textul din LT trebuie să aibă asupra cititorului străin un efect asemănător cu cel pe care îl are TS asupra cititorului nativ. Textul din LT trebuie să fie „echivalent” cu textul din LS atât la nivel lingvistic cât și socio-cultural.

3. Capcanele lingvare în traducere.

De multe ori atunci când limbile intră în contact într-un cadru traductologic, traducătorul este obligat să evite unele echivocuri și ambiguități bazate anume pe evidentele similitudini lingvare. Aceste capcane pot fi grupate în:

„**Prieteni falsi**” (când un cuvânt este considerat pentru altul : *maison*, ca casă de locuit și o întreprindere în cadrul unei firme, *ajouter, aider* - a adăuga, a ajuta)

1) **Barbarismul** - de a scrie un cuvânt care nu există în limba.

2) **Solecism** – greșeală de a propune niște structuri sintactice neexistente în limba dată.

3) **Contra-sens** – o traducere contrarie celei care presupune enunțul original.

4) **Non-sens** – lipsă de sens, când traducătorul nu-și recitește textul tradus.

5) **Omiterea** – refuzul de a traduce din cauza dificultății.

6) **Greșeli ortografice (de pronunțare).**

7) **Supratraducere.**

Traducătorul trebuie să fie atent la alegerea echivalențelor. Două cuvinte pot fi echivalente în dicționarul bilingv, dar totdeauna pot fi folosite ca echivalente la traduceri și atunci traducătorul trebuie să găsească echivalent contextual. De aceea alegerea la

întâmplare din dicționarul bilingv a echivalențelor cutărui sau cutărui element al originalului duce la greșeli propriu-zise, la schimonosiri de sens.

Cea mai mare dificultate la alegerea cuvintelor o constituie **polisemia, omonimia și sinonimia**.

Din categoria acestora fac parte greșelile generate de traducerea așa numitor „**falși-prieteni**” ai traducătorului. Deci una din problemele de bază la traducere, care prezintă deosebite dificultăți, este alegerea cuvântului potrivit. Între cuvintele a două limbi se pot stabili următoarele corelații:

a) cuvântul poate avea în altă limbă întotdeauna numai un singur lexicem. Această corelație se numește corelație de **echivalente permanente**.

Exemple: *atlet – атлет, autobuz – автобус*,

b) cuvântul poate avea în altă limbă o serie întreagă de echivalente contextuale, multe dintre care pot să nu fie înregistrate în dicționare: *_bătaie – избивение, побой, драка, удар, стук ...*

c) cuvântul nu are corespondente în altă limbă. În dicționare în asemenea cazuri cuvântul nu se traduce, ci se explică sensul lui: *bătuta – бэтуда (народный танец)*

Fiecare dintre aceste tipuri de corelații prezintă o deosebită dificultate la traducere. În primul caz traducătorul trebuie să cunoască bine echivalentul permanent, adică diferiți termeni, anumite realii și cuvinte cu conținut bine determinat.

Cea mai frecventă este corelația a doua, când cuvântului dat îi pot corespunde în altă limbă o serie întreagă de echivalente contextuale și traducătorul e obligat să aleagă un cuvânt. În fața traducătorului stă o problemă complicată, el trebuie să aleagă din mulțimea de echivalente pe acela, care e mai potrivit contextului dat.

4. „Prieteni falsi” în traducere

„Falși-prieteni” sunt numite acele cuvinte care apar în exprimare cu sensuri pe care nu le au. De obicei, greșelile apar atunci când se traduce dintr-o limbă în alta sau în situații de bilingvism, când sensurile cuvintelor sunt confundate. De exemplu, cuvântul *baton* este folosit de vorbitorii basarabeni cu sensul de „*franzelă*” preluat din limba rusă. În DEX însă, vom găsi explicația cuvântului *baton*: bucată de vanilie, de ciocolată, etc., lunguiață sau în formă de bastonaș. Un alt cuvânt care este frecvent folosit de vorbitorii basarabeni este

cuvîntul *sud*. Se folosește în contextul *a plecat la sud* avîndu-se în vedere prin *sud judecătoria*.

Am putea numi cîțiva autori care s-au ocupat de această problemă: Budogov B., Copceag Dumitru, Aculenco.

Prin **falși – prieteni** se au în vedere cuvintele, care avînd radical comun în cele două limbi și fiind de obicei din același izvor, diferă în ceea ce privește conținutul semantic. Asemenea cuvinte mai sunt numite și omonime interlingvistice sau, respectiv, omonime bilingve.

În prezent, contactul dintre limbi fiind foarte intens, apar tot mai multe cazuri de cuvinte falși – prieteni, fapt care a condus la alcătuirea unor dicționare specializate în domeniu. Primul dicționar realizat după acest principiu a apărut la Paris în 1928.

Din dicționarele de acest tip cel mai aprofundat și mai detaliat este dicționarul sub redacția lui V.V. Aculenco.

Se pot distinge cîteva tipuri de „nonechivalență” sau **falsă echivalență** în cazul cuvintelor falși – prieteni.

1) Într-o limbă cuvîntul are un sens general, iar în cealaltă un sens particular.

2) Cuvîntul desemnează relații de gen într-o limbă și relații de specie în altă limbă : rom. *pasăre* e o denumire de gen a faunei, iar it. *pasero* înseamnă „vrabie” și este o specie a genului.

3) Monosemie într-o limbă – polisemie în alta : rus. *галантный* înseamnă „curtenitor față de femei” ; în engl. *galant* – 1. curtenitor 2. viteaz, glorios.

4) Neconcordanță stilistică : într-o limbă cuvîntul este atribuit unui stil, iar în altă limbă altui stil : rus. *обидеть* este neutru – „a produce cuiva supărare, a amărî” ; rom. *obișdui* este învechit și înseamnă „a asupri, a împila” ; rom. *obijduitor* – numai substantival – înseamnă „cel care obijduiește, asupritor”.

5) Sens neutru într-o limbă – sens arhaic în altă limbă : Rom *scîrbă* – 1 Aversiune nestăpînită (fizică sau morală) față de cineva sau ceva : dezgust, repulsie, silă ; se întîlnește în sintagma : *A-i face cuiva scîrbă* sau *A-l prinde pe cineva scîrba* = a se scîrbi ; a se îngreșoșa, dezgusta ; ceea ce provoacă scîrbă. 2. Epitet pentru o ființă murdară, dezgustătoare sau josnică ; epitet pentru o ființă nedemnă (la pl) Vorbe murdare, triviale, ocări, înjurături 3. (reg.) întristare, mîhnire, supărare, grijă, necaz, nenorocire

6) Sens lexical „liber” într-o limbă – sens lexical „neliber, legat” în altă limbă : ital *riscossa* – „ajutor” în orice îmbinare : fr. *rescousse* – utilizat numai în îmbinarea *à la rescousse* – „în ajutor”.

7) Termen într-o limbă – nontermen în altă limbă : fr. *benzine* este termen chimic ; rus. *бензин* „carburan” (termen uzual).

8) Cuvînt într-o limbă - îmbinare de cuvinte în altă limbă : rus. *рояль* – fr. *piano à queue* – rom. *pian cu coardă*.

Cuvintele „falși-prieteni” îl pot induce în eroare nu numai pe traducătorul începător, care nu cunoaște bine limba din care traduce. Cercetătorii acestei categorii lexicale au ajuns la concluzia, că cuvintele „falși-prieteni” îi induc în eroare anume pe acei care sunt siguri că cunosc limba din care traduc. Anume ei nu consultă de multe ori dicționarul, fiind siguri că știu cuvîntul dat, de aceea și comit greșeli. Așadar, cuvintele „falși-prieteni” îi dezorientează nu numai pe simplii vorbitori, dar și pe specialiști (lexicografi, traducători – profesioniști, profesori de limbi străine).

În procesul traducerii, traducătorul se află sub influența lingvistică a originalului, uneori atît de puternică, încît chiar atunci cînd limba în care traduce e limba lui maternă, el poate strecura involuntar în traducere elemente lexicale, gramaticale sau stilistice proprii celeilalte limbi. Traducătorul, pe măsură ce se concentrează asupra originalului, pierde siguranța în mînuirea celei de-a doua limbi. Și, la un moment dat, anumite cuvinte și, mai ales expresii sau construcții gramaticale din original încep să-i pară firești și în limba în care traduce.

De aceea, ar trebui ca orice traducător, după un interval oarecare de timp, să-și recitească lucrarea. Un traducător experimentat, la recitirea lucrării, la sigur că va găsi greșeli.

Dacă ar fi să comparăm lexicul limbii române cu lexicul oricărei limbi romanice, putem observa că multe din cuvintele unei limbi se aseamănă izbitor cu cuvintele celeilalte limbi. Anume în acest context Reformatski afirma, că : „traducerea din limbi înrudite între ele ascunde foarte multe primejdii pentru traducători.”

De multe ori asemănarea dintre limbi, ușurează, în principiu, procesul traducerii, dar de cele mai multe ori aceste asemănări, după cum s-a văzut, îl fac pe traducător să comită astfel de greșeli.

1) engl. MINEUR 1. Muncitor care lucrează în mină = miner.

2. milit. căutător de mine , specialist în mine

fr. MINEUR I –miner (lucrător în mină)

MINEUR II – minor, nevîrstnic .

Atît l. română cît și limba rusă au preluat doar cîte un sens în parte:

rom. MINER – muncitor calificat care lucrează într-o mină.

rus. МИНЕР – воен. специалист по минному делу.

Prin urmare, omonimia este sursă de greșeli în traducere. Se confundă la traducere unitățile lexicale cu omonimele lor. Acestea sunt greșelile generate de cuvintele „falși-prieteni”.

Deci, traducătorul trebuie să fie atent la traducerea acestor cuvinte.

LUCRUL INDIVIDUAL

Comentarea exemplilor de prieteni falși i pentru o pereche de limbi

TEMA 6

PROCESUL TRADUCERII

1. Etapele procesului de traducere.
2. Interpretare, comprehensiune și explicare.
3. Text, context și interpretare.
4. Traductibilitate.

1. Etapele procesului de traducere.

Un traducător demn de acest nume, vede în fața a lui nu un simplu text, sensul căruia urmează a fi tradus, dar și valoarea lui comunicativă, plasîndu-se în aș a fel în spaț iu și i timp. Și atunci traducătorul va răspunde la un și ir de întrebări, de tipul:

Ce? – adică înțelegerea mesajului textului, conținutul.

De ce? – adică orientarea traducătorului spre intenția autorului, scopul pe care acest text presupune.

Cînd? – timpul comunicării, atmosfera istorică, trecut, prezent sau viitor.

Cum? – stilul în care este redat conținutul, atitudinea presupusă în textul original: satiră, ironie, grav, tragic, etc.

Unde? – se referă la spațiul comunicării: locul, condițiile, etc.

Cine? – cu referință la emițător, fonul social, psihologic, cultural specific.

Realizarea răspunsurilor la aceste întrebări va presupune apelarea la anumite etape de desfășurare și anume la cele ce țin de procesul de traducere. Procesul de traducere implică o serie de procese psihologice legate de percepție și memorie, aspecte referitoare la receptarea, decodarea mesajului și comprehensiune (Roger Bell).

Procesul de traducere este divizat în două etape:

1) Analiză

2) Sinteză

În cadrul primei etape, traducătorul analizează cu atenție opțiunile derivate dintr-o multitudine de posibilități înaintate de a veni cu deciziile ulterioare (A.Bantaș). Adică, ca și după părerea lui R.Bell, procesul de traducere constă în transformarea textului original în textul din limba țintă prin procesele care au loc în memorie (analiză) și sinteză (adică reprezentare semantică într-un text specific limbii țintă). Deci, dacă etapa de analiză presupune înțelegerea cât mai adecvată a textului original, atunci etapa de sinteză presupune proiectarea acestui text spre cititor (interlocutor).

S. Bassnette Mc.Guire sugerează o abordare a procesului de traducere mai curând descriptivă, decât prescriptivă, admitând că scopul teoriei îl constituie atingerea nivelului de înțelegere a proceselor care au loc în timpul actului de traducere și nu așa cum se credea de obicei, elaborarea unui set de norme care trebuie respectate în efectuarea unei bune traduceri. Cercetările în domeniul traducerii conform teoreticienilor, trebuie orientate către descriere, către procesul de traducere, către traducere ca produs.

Procesul de traducere implică o serie de etape prin care trece traducătorul, și de aceea accentul merită a fi deplasat de pe traducere ca produs, pe procesul obținerii acestui produs:

- TS
- Analiză
- Reprezentare semantică
- Sinteză
- TȚ

Reprezentarea semantică este rezultatul unei triple analize: sintactică, semantică, pragmatică și va cuprinde:

- 1) Structura propoziției (opțiuni lexicale)
- 2) Relațiile logice în structura sintactică
- 3) Structura tematică
- 4) Trăsături ale registrului
- 5) Forța ilocuțiivă
- 6) Actul de vorbire.

În așa fel, vom asuma, că traducerea va cuprinde:

Interpretarea textului inițial:

- Identificarea sociopragmatică (cine se adresează cui, pentru a zice ce, în ce context și cum)

- Extragerea informației pertinente și a actelor de vorbire (sens detaliat și global)

Producerea textului final (reformularea informației pertinente și a actelor de vorbire):

- Căutarea echivalențelor lingvistice și culturale
- Compensare unei părți de alterații produse

Verificarea:

- Confruntarea celor două texte în vederea echivalențelor de formă, conținut și efect
- Verificarea coerenței și autenticității textului final (adică interpretabilitatea lui în contextul sociolingvistic și cultural).

De fapt, aceleași etape ale procesului de traducere apar și la alți lingviști, dar de exemplu la A.Bantaș și E.Croitoru, ele sunt denumite analiză (interpretare), transformare și șlefuire.

Este important să menționăm, că vorbind de echivalențe, înțelegem, că o echivalență totală este imposibilă, dar tindem totuși să o realizăm la nivel semantic, formal, ilocutiv, intențional. De exemplu Chesterman motivează substituția conceptului de echivalență cu cel de **similitudine optimă**, pentru că după părerea lui termenul de echivalență pare a fi prea limitat, dar conceptul propus, din contra, ar cuprinde mai multe aspecte, unde traducătorul este liber de a alege acel tip de relație care pare a fi mai adecvat unei anumite situații, în funcție de text, de intenția autorului.

În cadrul derulării procesului de traducere, se va ține cont de niște prescripții – norme, care vor regula acest proces. Chesterman formulează cele trei **norme** procesuale, după cum urmează [R.Dimitru,2001:90]:

- Norma de încredere, postulează că ”un traducător trebuie să se comporte în așa fel, încât să manifeste loialitate” pentru toate părțile implicate în activitate.
- Norma de comunicare, se referă la necesitatea ca un ”traducător să optimizeze comunicarea, după cum o cere situația de comunicare, între toate părțile implicate”. Aceasta este o normă socială, care aduce în prim plan rolul traducătorului ca expert în comunicare și mediator cultural.
- Norma de relație va îndrepta traducătorul să acționeze astfel încât să existe o relație de similitudine optimă între textul sursă și textul țintă.

Aceste norme, după părerea noastră, ar putea conține și așa norme, ca etica și bunul simț, de răspundere, care la fel regulează derularea favorabilă a procesului de traducere.

2. Interpretare, comprehensiune și explicare.

Deseori traducerea e considerată ca o operație de schimbarea a codului. Dar ea mai presupune și o interpretare. Traducătorul se concentrează asupra analizei textului, interpretarea fiind la baza analizei, efectuate în vederea traducerii. Traducerea, deci nu este o simplă schimbare de cod, dar în corelație cu interpretarea presupun comunicarea sensului mesajului original.

În ce constă interpretarea? Ea este mai întâi de toate o explicare, o desfășurare a comprehensiunii. Interpretarea ridică probleme datorită însăși intenției verbale a textului. Validarea unei interpretări poate fi numită cunoaștere și tiințifică a textului. Iar comprehensiunea are funcția de a orienta în situație, este o apropiere a străinului. Ea este posibilă numai în baza acțiunii individual-lingvistice.

Pe lângă comprehensiune, explicarea reprezintă și ea un moment al procesului complex de interpretare. Posibilitatea explicării derivă din obiectivitatea textului, care este constituită din cele patru trăsături:

- Fixarea semnificației,
- Disocierea sa de intenția mentală a autorului,
- Desfășurarea adecvată a referințelor,
- Evantaiul universal al destinatarilor săi. (A. Bantaș)

Deosebirea dintre comprehensiune și explicare este aceea, că comprehensiune are o rezonanță psihologică pe care explicarea nu o are, atunci când comprehensiunea presupune

o re-creare în mintea cititorului, traducătorului a atmosferei mentale, a gândurilor, sentimentelor și motivațiilor autorului. Comprehensiunea mai diferă de explicare și prin faptul, că ea ține de intenționalitatea autorului într-un mod în care explicația nu o face. Așadar, comprehensiunea primește o dimensiune intențională. A înțelegere un text, înseamnă a-i urma mișcarea de la sens la referință, de la ceea ce se spune la ceea despre ce se vorbește.

Practic orice traducere presupune interpretare. Interpretarea se concentrează asupra ideilor, asupra gășirii expresiei adecvate pentru transmiterea unui anumit sens, la un moment dat, într-un anumit context. Interpretul care traduce fără să înțeleagă nu mai interpretează, îi lipsesc cunoștințele fundamentale necesare în interpretare și pune accentul numai pe sensul lingvistic, traducerea devenind o simplă schimbare a codului, el nu mai înțelegere cuvântul în sensul lui relevant pentru context, ci ia în considerare numai sensul primar al acestuia.

Capacitatea de înțelegere a traducătorului depinde de nivelul de cunoaștere a limbii originale, precum și de nivelul de cunoaștere a subiectului și contextului situațional, astfel încât să poată înțelegere exact sensul condiționat de context. Mecanismele fundamentale pe care se bazează interpretarea sunt prezentate de două memorii: memorie formală (sau acustică) și memoria semantică. Primul tip corespunde capacității de achiziționare, stocare și memorare a formelor mentale, iar al doilea tip de memorie se referă la capacitatea unui individ de a și aminti sensurile.

Vorbind în acest context de traducerea interpretativă, putem spune, că ea este valabilă atât în cazul traducerii literare, cât și în cazul traducerii textelor tehnico-științifice. Traducătorul tehnic trebuie să cunoască bine problemele legate de ambiguitate și polisemie, el trebuie să ia în considerare "beneficiarul" (the end user). Un astfel tip de traducere (tehnică) trebuie să fie foarte clară, concisă, să evite ambiguități și interpretări greșite. Cât despre textele literare, atunci teoria interpretativă optează spre un efect cognitiv și emoțional asupra "beneficiarului" ca și originalul.

3. Text, context și interpretare.

În traducerea unui text, G.Boylan ia în considerare două etape:

1) Etapa comprehensiunii TS

2) Etapa exprimării adecvate a contextului TS în LT

Iar Heubert elaborează aș a numitul model de la nivel superior la nivel inferior. El consideră, că unitatea esențială în traducere îl constituie textul în întregime, și că textul ca un tot unitar, este ca un mozaic. La fel este indiscutabil și faptul, că trebuie să existe o corespondență între TS și TT, pe care K.Reiss o numește coerență intertextuală.

Conform lui Roger T.Bell, **textul** este un eveniment cu caracter comunicativ, în care se pot regăsi cele șapte cerințe ale textualității. Dacă există un singur standard căruia textul nu i se conformează, el își pierde caracterul comunicativ:

- Cum anume se stabilește legătura între propoziții (coeziune).
- Cum anume se stabilește legătura între afirmații (coerență).
- De ce a enunțat vorbitorul / scriitorul textul (intenționalitatea).
- Cum reacționează cititorul (gradul de acceptibilitate).
- Ce ne propune textul (caracterul informativ).
- Pentru ce este enunțat textul (relevantanța).
- Cu ce alte texte seamănă (intertextualitate).

Ca unitate lingvistică, textul este și o expansiune a frazei, dar și o organizare transfrastică. Structura specifică a textului nu poate fi derivată din structura frazei, deoarece un text este mai mult decât o succesiune de fraze, el este un proces cumulativ, o totalitate, un întreg, cu o dinamică internă. În cadrul procesului de traducere două texte sunt puse în față: textul original (cu coordonarea lui semantică și pragmatică) și textul tradus. În acest context invariabilitatea în planul conținutului, cu toată schimbarea codului în planul expresie devine o problemă fundamentală. Orice traducere presupune o oarecare abatere de la textul original, dar în limitele intenției autorului. În interpretare și traducere se presupun un șir de factori care influențează un text sub aspect semantic.

Peter Newmark propune 10 factori de acest tip, dintre care menționăm:

- Uzanțele gramaticale și lexicale proprii unui anumit text,
- Cunoașterea de către receptori a tematicii (problematicii, domeniului) și limbajului folosit,
- Adevărul referențial, independent de așteptările receptorilor,
- Punctul de vedere al traducătorului (personal și subiectiv, social și cultural).

Este evident faptul, că intenționalitatea TS, normele și cultura LS și LT prezintă o importanță majoră în procesul de traducere.

Textele vor impune traducătorilor și o serie de constrângeri, numite constrângeri textuale (bazate pe relațiile text, discurs, gen, determinate cultural, cultura impunându-se în mod dinamic asupra textului). De marcat faptul, că sensul se află în strânsă legătură cu cultura și situația de comunicare. Sensul în relație cu situația de comunicare prezintă grade de formalitate (oficial, informal), generalitate (neutru, tehnic, etc.), sau obiectivitate (factual, etc.).

Orice text va prezenta anumite dificultăți, iar identificarea lor în prima etapă de analiză, este extrem de necesară, deși deloc ușoară.

A.Bantaș presupune două tipuri de dificultăți, în funcție de tipul textului:

1. Dificultăți, a căror soluționare va necesita cunoașterea fundalului general, a întregului context cultural, cu elemente specifice țărilor respective: noțiuni specifice, titluri personale și apelative, etc., unități de măsură, de greutate, nume geografice, registre speciale, etc.

2. Dificultăți, care includ schimbările pe care le-a făcut individual autorul.

Pentru depășirea acestor dificultăți de traducere, se recomandă **analiza textului în vederea traducerii**. Această analiză care se armonizează perfect cu metoda psiholingvistică a analizei dinamice textuale, scoate în evidență toate aspectele psiholingvistice ale procesului de traducere. Este o analiză globală, concentrică a originalului. Nu putem nega faptul, că între TS și TȚ există o simetrie, și că în cadrul unui text există o flexibilitate a variațiilor gramaticale, care trebuie ajustate în funcție de accentuare, din motive contextuale.

În vederea traducerii adecvate se va ține cont și de topica textului. B.Hatim și I.Mason propun următoarea lor tipologie:

1. Expunere (expunere conceptuală, narațiuni și descriere)

2. Argumentare (argumentare și contra-argumentare)

3. Instrucțiuni (reclame, contracte, tratate).

Textul de tip expozitiv – se bazează pe analiza elementelor constitutive ale anumitor concepte. Sunt două variante ale acestui tip de expunere conceptuală: texte descriptive (care prezintă "obiecte" și "situații") și texte narative (care prezintă "acțiuni" și "evenimente" într-o anumită succesiune).

Textul de tip argumetativ – pune accentul pe evaluarea relațiilor dintre concepte, acceptarea sau evaluarea unor convingeri și idei ca adevărate sau false, ca pozitive sau

negative. Relațiile conceptuale în astfel de texte sunt: cauza, voința, valoarea, opoziția, etc. Iar prezentarea logică este caracteristica fundamentală a textelor de tip argumentativ.

Textul de tip instructiv – pentru orice scopuri specifice: cele care dau instrucțiuni incluzând posibilitatea unei opțiuni (reclame, recomandări pentru beneficiari) și cele care dau instrucțiuni fără posibilitatea unei opțiuni (contracte, tratate). Luând în considerare faptul, că aceste texte trebuie să trezească interesul beneficiarului, de a convinge, caracteristicile lui fundamentale sunt: (sintaxă simplă pentru o mai ușoară comprehensiune, autenticitate, repetiții retorice folosite în scopul memorării, manipularea opiniilor prin exagerare, etc.)

Tot în cadrul traducerii, traducătorul va ține cont și de structura textului, care urmează a fi tradus, cunoașterea contextului în general și tipului de text în special.

Structura textului se corelează cu principiile ierarhice ale compoziției. Fiecare element îndeplinește o funcție retorică. Elementele constitutive ale structurii textului sunt cele mai mici unități lexico-gramaticale. Fiecare element marchează o etapă în evoluția textului. În traducere se iau în considerare atât aspectele formei, cât și ale funcției retorice. Valorile elementelor componente ale unui text, asociate cu tipul de text, pot fi: aserțiunea (pentru textele expositive și descriptive), stabilirea / atribuirea de caracteristici (pentru textele descriptive), precum și redarea etapelor unui procedeu (pentru textele de tip instructiv).

În ceea ce privește **contextul**, vom menționa, că el este definit ca un complex de convingeri și presupuneri construite de locutor pentru interpretarea unui mesaj în baza capacităților sale de percepție, în baza presupunerilor stocate în memoria sa, sau în baza interpretării rostirilor anterioare.

Cele trei dimensiuni ale contextului sînt:

1. Dimensiunea comunicativă
2. Dimensiunea pragmatică
3. Dimensiunea semiotică.

Dimensiunea comunicativă va opta spre coerență și funcționalitate, concomitent cu dimensiunea pragmatică, care se referă la capacitatea de „a face ceva cu cuvintele”, și cea semiotică „de a face ceva cu cuvintele și anume în așa fel”, care tratează un element de comunicare, ca fiind un semn în cadrul unui sistem de semne. În așa fel, actul de comunicare va presupune așa concepte, ca: subiect (dialect, sociolect, etc.) și registru

(scop și subiect al comunicării, text scris / citit, stil și relațiile sociale dintre participanți). Acțiunea pragmatică va cuprinde: actele de vorbire, implicații, presupoziii, etc. Interacțiunea semiotică: cuvânt, text, discurs, intertextualitatea, etc.

4. Traductibilitatea

Traductibilitatea unui text este garantată de existența categoriilor universale din sintaxă, semantică, logică. În acest context apar un rând de probleme de tipul: ar fi vorba despre o traducere lingvistică, sau a textului ca fenomen cultural conotativ, adică o traducere culturală, sau de exemplu dacă explicarea suplimentară în cadrul conversiunii sensului textului este justificată și nu ar prezenta o deviere de la traductibilitate?

În mod general, se consideră, că dacă o traducere nu este bună, sau „nerealizabilă”, motivul nu îl constituie insuficiența inventarului lexical și sintactic al LT, dar de „capacitatea limitată” a traducătorului în privința efectuării analizei textului. Evident, că în textul țintă nu trebuie să existe ceva, care să demonstreze insuficiența lui comunicativă. Prin urmare, textele traduse trebuie să fie funcționale și atât de fireștii, încât traducerile să nu se deosebească de textele originale.

Relația dintre TS și TT este o relație complexă, care trebuie să ia în considerare traducătorul, ca persoană a cărei valori și cultură afectează totuși traducerea. Traducătorul trebuie să analizeze cu mare atenție diferite elemente care alcătuiesc efectul general al textului, atribuindu-le o interpretare corectă.

Traductibilitatea va viza în mod general:

- 1.Efectul de distorsionare pe care îl dau culturile în contact („efectul oglinzii concave”)
- 2.Seria de conexiuni, care se fac automat în cultura țintă.

În concluzie, vom asuma, că atunci când traducătorul va actualiza structura profundă a textului (explicare, comprehensiune, interpretare), textul va fi în mod inevitabil conversat în altă limbă.

- 1.Textul a fost definit ca unitate structurală, care determină deciziile traducătorului în privința opțiunilor lexicale, sintactice, semantice, culturale.
- 2.Este esențial, ca traducătorul să identifice scopul și funcțiile retorice de nivel inferior, care contribuie la realizarea lor.

3.Măsura în care sunt permise modificări structurale în funcție de scopul traducerii, este un element important în traducere. Aceste modificări constituie dificultăți de traducere.

4.Traducătorul trebuie să păstreze structura textului, ținând cont de contextul general și de tipul de text în special.

5.Stabilirea echivalenței sub aspectul discursului, constituie un mijloc de testare a limitelor traductibilității.

LUCRUL INDIVIDUAL:

Traducerea unui fragment dintr-un text de orice tip (expozitiv, argumentativ, instructiv) și comentarea dificultăților depășite.

TEMA 7

OBSTACOLELE SOCIO-CULTURALE ÎN TRADUCERE

1.Texte cu conținut cultural.

2.Umorul ca obstacol de comunicare interculturală.

3.Strategii de traducere.

1.Texte cu conținut cultural.

În pofida faptului, că societățile au multe trăsături comune, particularitățile specifice, proprii, sunt mult mai numeroase. Adânc înșersate în limbă, aspectele socio-culturale vor fi relevante la fiecare tip de dificultăți (semantice, stilistice), iată de ce vom apela la următoarele texte cu un conținut cultural:

1. **Biblia** – de exemplu cum ar putea fi tradusă parabola edificatorie cu copacul de smochin, pentru acele culturi, unde acest copac nu aduce fructe comestibile, sau nu există deloc. E.Nida propune de a înlocui imaginea smochinului cu un alt copac, a cărui fructe sunt apreciate de membrii naț iunii, ca să devină ”l`*héritier de toutes les choses*”, și i anume ”*Dieu lui donna toutes les choses*”.

2. **Texte care relatează despre artă, texte literare** – propria aptitudine, efortul intelectual al traducătorului vor sta la baza unei traduceri. Aș a tip de text va opta pentru un efect similar, spre redarea valorii literare și i general-umane, traducând nu doar enunț urile, dar și i contextele, situaț iile. Purtător al unui limbaj artistic individual, marcat stilistic, acest tip de text trezeș te probleme de traducere a tropilor, repetiț iilor, interjecț iilor, etc.

Bînd și ospătînd

Pluguș orul badei Vasile aș teptînd

Eu zic – Hăi!

Da voi mai mînaț i, flăcăi !

Hăi ! Hăi !

En buvant et en mangeant,

L`oraison de Basile attendant,

Je dis – Hue!

Les gars, menez la charrue,

Hue ! Hue !

[C.Rusnac, 1997 : 27]

În cazul traducerii textelor literare apar multe întrebări de tipul corelaț iei traducere / adaptare, fidelitate / pierdere, iar în special în cadrul traducerii poeziei apare chiar și i întrebarea de intraductibilitate poetică. Afirmăț ia, cum că poezia este intraductibilă înseamnă două lucruri : că ea nu poate fi tradusă, din cauza acelu raport infinit pe care îl stabileș te între sunet și i sens, și i că ea nu trebuie tradusă, pentru că intraductibilitatea ei constituie însăși adevărul și i valoarea ei. „A spune despre un poem că este intraductibil, înseamnă, de fapt să spui, că este un poem adevărat.” [M.Jeanrenaud, 2006 :38] Afirmăț ie, care pare să pună semnul întrebării pentru existenț a însăși a al actului traductiv. Drept respingere, aducem o frumoasă traducere, realizată chiar de autoarea citată :

Voyageur, entre en silence:

La douleur a pétrifié le seuil.

Alors s`allument dans une clarté pure

Sur la table pain et vin.

Intră tăcut călătorule,

Pragul acesta fu împietrit de durere.

În lumina curată aici strălucind

Stau pîinea și i vinul pe masă.

[M.Jeanrenaud, 2006 :27]

Întrădeavăr, traducerea poetică, pe lângă mînuirea efectivă a competențelor traductologice, va necesita un suflet subtil și sensibil. Fără a fi poet în suflet, fără sensibilitatea sonorității, o astfel de traducere devine greu realizabilă, dacă nu chiar imposibilă.

3.Textele publicitare – Claude Taton [1986 :24] spre elucidarea traducerii acestui tip de texte, aduce un exemplu propus de Jean-Paul Vinay, cum că atunci cînd o bancă canadiană a lansat o afișă invitînd canadienii, aceasta reprezenta o mîna țînînd o bancnotă, cu deviza *Passport to a better living*. Din moment ce metafora pașaportului nu este curentă în franceză, se va apela preponderent la imaginea unor chei, care deschid toate ușile *La clef du succès*.

Dirijată de funcționalitatea comunicativă, textul publicitar oferă corelația de cod lingvistic și de imagine (și/sau sunet), fiind dominată de categoriile socio-culturale, valorice ale unei națiuni.

Conform Roland Barthes, mesajul publicitar va fi trinivellar :

1.Mesaj lingvistic

2.Mesaj denotativ (imaginea obiectului)

3.Mesaj conotativ (totalitatea asociațiilor care trezește imaginea produsului). De exemplu pentru pastele *Panzani* – ansamblul culorilor roșu, alb, verde, ce sugerează drapelul italian).

Pornind de la mesajul autoreferențial al revistei *Paris Match* „*poids de mots, choc des photos*”, Daniela Roventă-Frumușani [1999 :157], delimitează principalele structuri formale utilizate în sloganuri, procedee de care traducătorul va ține cont în cadrul conversiunii, în vederea păstrării eficacității, expresivității motto-ului original.

1.La nivel semantic :

a) polisemia

Quand on est pro, on est pro Mazda (pro-abreviere pentru ”professionnel” și prepoziție).

Quand j`entends le mot trafic, je sors mon automatic (automatic – reprezintă atât armă polițistă, dar și schimbătorul automat de viteze).

c) antonimia

Pour un effet boeuf, servez du porc.

2.La nivel logico-sintactic :

a) transgresarea principiului non-contradicției

L'inattendu tant attendu.

b) intruziunea într-o formă clasică

A la recherche du teint perdu.

c) la nivel sonor

Într-o lume nesigură, ASIROM vă asigură.

Cunoașterea procedurilor formale de organizare a mesajelor publicitare, vor necesita și competențe socio-culturale. Interacțiunea text publicistic / cultură se face simțită la fiecare din nivelele menționate, oricare ar fi abordarea formală a conceptului. Mai ușor relevante pentru traducători vor fi campaniile publicitare, care vizează internaționalitatea, ce ține de publicitatea universală.

4. Texte cu trăsături sociologice (adică cele ale subculturilor). Subculturile dețin propriile lor înțelesuri, propriul mod de a se supune regulilor specifice grupului, propriile lor valori structurale în ierarhii reprezentative, ele dezvoltă o limbă caracteristică pentru a clasifica evenimentele, ele creează propria lor ordine simbolică. Așa limbajul tinerilor va apela la niște clișee specifice, uneori limbaj trivial, invadat de englecisme. Limbajul apare ca elementul cel mai expresiv al subculturii. Folosirea unui limbaj comun facilitează circulația informației, comunicarea socială. De exemplu, în cadrul unei întreprinderi, acest limbaj se manifestă nu numai printr-un limbaj specific, dar și prin niște forme adoptate, stil de comunicare (scrisori, raporturi, ordine scrise, etc.). Așa la sediul social Peugeot, diferențele statutului ierarhic sunt marcate prin utilizarea sistematică a „monsieur”, „madame”, „vous”, ca semn de respect. Iar folosirea lui „tu” în mod excepțional este rezervat pentru a pătrunde pe teritoriul altuia.

5. Text jurnalistic – conține informații cu amprentă culturală.

După cum am menționat deja, traducătorul apare ca mediator între două limbi, două culturi. Printre argumentele majore pentru o așa fel de reprezentare, este în primul rând faptul, că un așa fel de practică facilitează un așa fel de contact, și pe urmă anume traducătorul este acela, care dă viață unei culturi într-o altă ambianță, decât cea inițială.

Comunicarea în masă, proprie fiecărei culturi, cu esențiala tendință de a se transpune în alta, evident guvernează anumite funcții:

1. Funcția antena – furnizând societății informație, ca contestare a tradiției și creativității (cotidiane de informație, ziare satirice, etc.)

2.Funcția amplă – amplifică și accelerează dezichilibrul social, când datorită presiunii mass-media anumite evenimente locale, banale sunt generalizate (cotidiane de largă difuzare, presa de scandal).

3.Funcția focală – selectivizează informația (presa de opinie, reviste politice).

4.Funcția prismă – de detaliere a tendințelor generale (reviste pentru femei, de modă, tehnice, etc.)

5.Funcția ecou – optează pentru conservarea tradiției (presă pentru copii, pentru familie, presă artistică).

Vizînd atît complexitatea acestor funcții, cît și specificitatea lor individuală, fiind realizate într-un text jurnalistic pe un plan național, cum ar putea fi transpus în toată multitudinea lui și pe plan internațional?

Iată un exemplu: Alocuțiunea televizată pronunțată de Georges Pompidou la moartea Generalului de Gaulle se deschide cu o juxtapunere, care a devenit celebră : *Le général de Gaulle est mort. La France est veuve*. Încercînd să descifreze asocierea *France / veuve*, traducătorul pune în valoare notele funebre prin asocierea *Franța / orfană* : *Franța este orfană*. Această substituție a imaginii unei "Franțe orfane" în locul unei "văduve îndurerate", fiind analizată în profunzime, presupune și aluzii la problemele de filiație "adică un loc rămas liber".

În acest cadru apar și probleme de respectare a tonului și a registrului corect. Așa erori sunt citate de Magda Jeanrenaud, delimitate în traducerea discursului Președintelui Bush de la București, în noiembrie 2002, unde traducătorul vorbește despre militarii NATO, care merg „*șold la șold*” (pentru „umăr la umăr”), sau „*nevastă-mea Laura*” (pentru „soția Laura”).

Prin urmare acest tip de traducere, ține de responsabilitate, îndepărtare de etnocentrism. Traducerile etnocentrice în acest cadru se îndepărtează de esența lor argumentativă și devin complet contradictorii : orgoliu național rănit, adică tot ceea ce ține de raporturile superior / inferior, dominant / dominat. Traducătorul, prin esența lui interculturală se îndepărtează de aceste concepte nefaste, asumîndu-și responsabilitatea de transpunere a unei culturi în sînula alteia : „Identitatea traducătorului impune introducerea principiului interculturalității, în construirea unei etici traductologice”. [M.Jeanrenaud, 2006 :358]

2.Umorul ca obstacol de comunicare interculturală.

Umorul stabilește te la nivel comunicativ dintr-o parte relații comunicative și din alta exprimă o anumită atitudine, acționând la nivelul conținutului comunicativ. Robert Escarpit susține, că „În lumea noastră tensionată până la ruptură, umorul este unicul remediu care destinde nervii lumii fără a o adormi, îi dă spiritului libertate fără nebunie și îl plasează în mâinile omului, dar fără să-l strivească, greutatea propriului destin”. [Daniela Rovent a-Frumușani, 1999:162]

Membrii unei comunități sunt posesorii unor reprezentări comune ”intra”, mai mult sau mai puțin normative, care apar în proverbe, aluzii tradiționale, în memoria națională. Aceste reprezentări pot fi grupate în două straturi de bază: una fiind ceea ce Henri Boyer numește ”dominante patrimoniale” [H.Boyer, 2001:35] și alta ce ține de sociocultură: imaginile vieții comunitare, stereotipajul.

La nivelul stratului patrimonial este vorba de identitate, de un consens maximal, de o stabilitate și pertinentă, iar la cel sociocultural se face simțite instabilitatea, manifestarea identității grupurilor ce se opun. Esența unei comunicări, baza competenței culturale vor constitui aceste reprezentări comune, dar vor fi și cel mai greu învățate de un străin. Umorul apare în acest cadru ca o problemă extrem de dificilă, când este vorba despre traducere. Cum o schiță umoristică, care nici intra-comunitar, intra-cultural nu este relevantă pentru toți receptorii, să fie transpusă inter-comunitar și inter-cultural? Ceea ce este semnificativ și topic umorului unei culturi, poate deveni nu numai neînțeles, dar și ofensator altelei. Ar fi aici vorba despre imaginea etnosocioculturală, care construiește și pune în circulație stereotipuri despre diferite aspecte ale vieții și valori colective. Comunitatea socială, după cum am spus, comportă și normativitate. La fel o face și ironia. În acest caz ele nu vor veni în contradicție și nu se vor exclude: „...dans l'ironie l'énonciateur tourne en dérision une énonciation (évaluée comme absurde, stupide), dans l'autre (l'humour) l'énonciateur se livre avant tout au jeu de la dérision, certes, mais dans un jeu dans ce cas gratuit ; qui ne prend pas directement pour victime le destinataire mais éventuellement un tiers, et qui repose sur une complicité à propos d'une représentation collective.” [H.Boyer, 2001:35]

Deci umorul poate fi posibil, efectiv, funcțional numai pentru destinatarii, care dețin aceeași imagine colectivă, socioculturală, și devine discretă pentru purtătorii altei limbi-culturi. Atunci în mod rațional putem presupune, că umorul poate deveni un

obstacol în comunicarea interculturală și devine o problemă traductologică, iar odată realizată aduce la neînțelegere, sau chiar conflict?

Quelle est la différence entre un lavabo bouché et un Français?

On peut vivre avec un lavabo bouché.

Comment fait un Français pour se suicider?

Il se tire une balle à quinze centimètres au dessus de la tête en plein dans son complexe supériorité.

Comment faire les meilleures affaires en France?

Il faut acheter un français au prix qu'il vaut, et le vendre au prix qu'il s'estime.

Un japonais tii cere soț ieii să ghicească ce are în pumnul închis.

- Un televizor, răspunde aceasta.

- Nu, două televizoare, o corectează soțul.

Un român îi cere soț ieii să ghicească ce are în pumnul închis.

- Un cartof, răspunde soția.

- Nu, doi cartofi, o corectează soțul.

„A interpreta o glumă și a sancționa-o prin rîs presupune o aplicare ierarhizată a sistemului competențelor asupra elementelor secvențiale discursive. E vorba mai întîi de competențe lingvistice, care asociază semnificatul semnificantului, conform regulilor constitutive ale limbii, de competențe enciclopedice, referitoare la lumea și actanții comunicării, și de competențe retorice (Kerbrat-Orrechioni), ca ansamblu de principii ce reglementează activitatea discursivă”. [D.Rovența-Frumușani, 1999:175]

În așa fel, putem completa, că producerea și receptarea glumei presupune 4 elemente de bază:

- 1.lingvistică (act de limbă)
- 2.logică (păstrarea regulilor interpretative)
- 3.enciclopedică (corelația context / convenții)
- 4.retorică (principiu unificator)

Bazându-se pe un complex de competențe, gluma devine un "microunivers teatral", care va include actori, punct de vedere (mesaj cu esență politică, socială, rasistă, etc.), strategii de comunicare (gestuală, intonațională, etc.)

Deci, pentru ca gluma să fie adecvat receptivă, se folosește un cod lingvistic, iar interlocutorii împărtășesc același univers social, național, cultural ("shared knowledge" Searle), în caz contrar, textul poate să nu mai devină în final o glumă.

Nu se poate face glume despre o anumită comunitate socială sau națională, cu cei cărora anumite clișee sociale le sînt necunoscute (după cum noi nu rîdem de bancurile germanilor despre saxoni, la fel glumele românilor despre olteni sau aredeleni nu sunt relevante, din moment ce nu se cunoaște profilul moral al acestor popoare). Deci glumele legate de specificul național nu sunt întinse dacă nu avem anumite cunoștințe despre mentalitatea celor în cauză:

La stabilirea terenului prin aruncarea monezii la un meci în Scoția, au fost 800 de victime, adică scoțienii sunt foarte avari. [D.Rovența-Frumușani,1999:175]

Mai ușor perceptibile vor fi glumele, care vor viza valorile (sau lipsa lor) tangențiale pentru două culturi, de tipul frumos / urît, fidelitate / infidelitate, generos / zgîrcit, etc.

Și deci umorul, ca o practică comunicativă, urmează a fi conștientizată în cadrul traducerii ca o problemă lingvoculturală.

În acest sens interesante și umoristice sunt "traducerile" realizate de Chirița, din cunoscuta comedie alecsandriană, care crede că pentru a o realiza e destulă adjectivul sufixului „-tion”, ca esență a substantivității franceze, sau e suficient de a face un schimb de semnificații de tipul: „*flori de cuc*” – „*fleurs de coucou*”. Aceste exemple de „eroism lingvistic” sunt o caricatură epocală a domeniului traductologic, o "traducere umoristică", și nu un "umor tradus", o adevărată galomanie. Și atunci, „Un locutor francez monolingv va putea totuși să se amuzeze de produsul hibrid, chiar dacă va fi incapabil să-i sesizeze structura literală, tot va descifra prezența unui transcodaj stîngaci care-l va face să zîmbească”. [M.Jeanrenaud,2005:10]

De altfel cum pot fi traduse câteva schițe umoristice, care sunt împletite în vorbirea orală (televizată), înregistrate de Sanda Maria Ardeleanu și Raluca Balașchi [2005:101], de tipul:

La seule réponse que...que François Mitterand aitait eue

C'est la preuve que...quoi...qu'il y a une erreur absolue de la communication.

În toată complexitatea acestui microunivers, actul umoristic devine un studiu dificil de cuprins. „În funcție de împrejurări, de indivizi care participă la acest act (sociodiscursiv), de modul de a concepe și prezenta subiectul, gluma cunoaște cele mai diverse ipostaze: de la glume corporale (clownești), la glume muzicale, le lângă formele generale (transculturale), fiecare cultură și fiecare categorie socială își are propriile sale forme de glumă. Rîsul este o problemă de cultură și istorie, de psihologie și lingvistică, de aceea se poate afirma fără riscul de a greși, că funcția socială și mecanismul de producere / receptare a glumelor trebuie încă aprofundat.” [D.Rovența-Frumușani, 1999:163]

3.Strategii de traducere.

Descrise încă în anii '50 de către Jean-Paul Vinay și Jean Darbelnet, tehnicile de traducere, sau strategiile de traducere, apar ca procedee practice de realizare a traducerii și ca urmare se subîmpart în: strategii de traducere **directă** și strategii de traducere **oblică** (indirectă). Traducerea directă se realizează ca o conversiune paralelă de tip structural, iar traducerea oblică impune divergențe structurale, stilistice.

Printre procedeele **directe** putem cita :

1. Împrumutul
2. Calcul
3. Traducere literală

Procedee **oblice** :

1. Transpoziția
2. Modularea
3. Echivalența
4. Adaptarea

Conform clasificării lui Chesterman [R. Dimitriu. 2001, p.92] procedeele fundamentale la care apelează traducătorii sînt clasificate în: **procedee sintactice. semantice și pragmatice.**

Procedee sintactice :

1. Traducere literală
2. Calcul
3. Transpoziția

Procedee semantice :

1. Sinonimia
2. Antonimia
3. Convergența
4. Parafraza

Procedee pragmatice:

1. Filtrarea culturală
2. Schimbarea de quantum informațional (generalizare – concretizare)

Strategiile sintactice presupun următoarele strategii:

1.Traducerea literală – atunci când scopul traducerii o permite.

Il aime la musique – El iubeș te muzica.

De comparat aplicarea acestei strategii în cazul traducerii unei expresii idiomatice de tipul:

It`s raining cats and dogs.

Traducerea cuvînd cu cuvînt – *Il est pleuvant chtas et chiens.*

Traducerea literală – *Il pleut des chats et des chiens.*

Traducerea liberă – *Il pleut à verse. (Il pleut des hallebardes.)*

Observăm, că traducerea literală nu este o simplă transpunere lexicală, ci sesizînd diferenț ele de îmbinare sintactică între limbi, devine nu o simplă transpunere lexicală, dar un compromis logico-semantic.

2.Calcul lingvistic – este o traducere realizată în acest caz la nivelul cuvintelor compuse sau al expresiilor fixe, ce „respectă structurile sintactice ale limbii de sursă, întroducînd un nou mod de expresie”. [M.Jeanrenaud. 2006:70]

Season`s greetings – Urări de sezon (Calc lingvistic neacceptabil în limba română). Calcul fiind în acest caz o nouă creație, despre care fiecă dată zicea Chiriț a alecsandriană „*nous disons comme cela en moldave*”. Drept exemplu de calc lingvistic cu un rezultat benefic sînt traducerile de tipul:

United Nations Organization – Organizația Națiilor Unite.

3.Transpoziția – adică procedeul după care urmează schimbarea categoriei gramaticale.

They stopped at noon for a swim – La prânz s-au oprit să înoate.

4.Schimbarea unității de traducere - se realizează atunci, cînd un cuvînt din limba sursă este tradus printr-o expresie, propoziție, frază din limba țintă, sau atunci cînd acest proces se va realiza invers.

Simon is getting cold feet about advancing you the money... – Simon se teme să-ți avanseze suma de bani...

5.Schimbări în structura frazei – cu ajutorul acestui procedeu se realizează modificări în sintaxa frazei, în propozițiile subordonate, etc.

Cînd este vorba despre **strategiile semantice**, Chesterman deosebește următoarele tipuri de strategii:

1.Sinonimia – la care apelează traducătorul, atunci cînd pentru a evita o repetiție, apelează la echivalentul cel mai apropiat:

Patients (engl.) – 1.Pacienți, 2.Bolnavi.

2.Antonimia – în acest caz, traducătorul apelînd la un antonim îl combină cu o negație sau o afirmație:

Few people would disagree – Cei mai mulți vor fi de acord.

3.Convergența – în cazul exprimării uneia și aceleși stări de lucruri din diferite puncte de vedere:

She drenched her skirt from knees down – Și-a udat fusta pînă la genunchi.

4.Parafraza – adică traducerea liberă, proprie mai ales pentru traducerea idiomilor sau a termenilor culturali, care nu au echivalență în limba țintă. Procedeu opus parafrazării este împrumutul, transferul direct, „exoticizarea”.

Din moment ce strategiile sintactice se referă la formă, iar cele semantice la conținut, **strategiile pragmatice** vizează întregul mesaj. În cadrul lor, Chesterman deosebește:

1.Filtrarea culturală, sau ”naturalizarea”, ”domesticirea”, o traducere a termenilor culturali prin echivalenți din limba țintă încît să corespundă normelor ei.

2.Schimbarea de quantum informațional – adică adăugarea, sau invers omiterea unor informații care sunt relevante pentru receptori.

3. Schimbul de coerență – optează spre o organizare logică a informației în text.

4.Alte schimbări pragmatice – vizează întrebuintarea unui dialect în traducere, așezarea pe pagină, etc.

Diversitatea clasificării strategiilor de traducere, a motivațiilor care condiționează alegerea traducătorului a unui tip de procedeu sau altul, ține de niște norme, care pot fi asumate în [R.Dimitriu, 2001:108]:

-dorința de a se conforma normelor de așteptare din cultura țintă,

-dorința de a se conforma normei de încredere,

-doriș a de a se conforma normelor de comunicare,

-doriș a de a se conforma normelor de relaș ie.

Realizarea acestor patru categorii de norme, trebuie abordată în mod creativ, dar și raș ional, cu răspondere.

LUCRUL INDIVIDUAL: *De găsit și de comentat exemplele de utilizare a strategiilor traductologice.*

TEMA 8

INTERDEPENDENȘ A LIMBĂ / CULTURĂ ÎN TRADUCERE

1. Interdependenș a limbă/cultură: stereotip, etalon, datini și obiceiuri.

2. Traducerea expresilor frazeologice și a fonului paremic.

3. Problema realiilor și culturemelor în traducere.

4. Numele proprii în traducere.

1. Interdependenș a limbă/cultură: stereotip, etalon, datini și obiceiuri.

În pofida multiaspectualității definirii conceptului de cultură, putem menționa, că cultura reprezintă un sistem acceptat de tradiții și obiceiuri, religie, literatură, artă, proprii unui autor. Iar limba va fi manifestarea acestei culturi.

Corelația interdependentă ei limbă / cultură rămâne o problemă actuală. Primele încercări de soluționare au fost înaintate de Humboldt, care definește limba „...ca viziune specifică asupra lumii”. [A.Meriacre, 2006:122]. În așa fel, fiecare etnie, referindu-se la aceeași realitate, își crează o proprie viziune, și anume în limbă se fixează această viziune. Deși această abordare pare să exagereze rolul limbii în procesul cunoașterii lumii, să ”impună” limbii modul de a vedea, totuși, anume ea va sta la baza multiplelor, ulterioare teorii lingvistice. O altă abordare în corelația limbă / cultură este proprie lui A.Atanovski și G.Brutean, care semnalează că limba și cultura sînt orientate în aceeași direcție, că limba refectionează realitatea, iar cultura face parte din ea.

Fiecare purtător de limbă este purtător de cultură, deoarece expresia lingvală în cadrul comunicării, va fi și o expresie a culturii naționale. Limba deservește cultura, dar nu o determină. Limba poate crea iluzii verbale, un miraj verbal, care va înlocui realitatea. Aceste iluzii verbale vor apărea în **stereotipurile** naționale. Pentru traductologi, reprezentarea stereotipului unei națiuni pentru o altă cultură, va fi o sarcină extrem de dificilă. ”Stereotipul este comun unei societăți, în orice caz, unui grup, pe care-l definește. În cazul stereotipului dificultatea traducerii constă în aceea, că traducătorul va trebui să propună tot un stereotip. Aici se va recurge la traducerea „anexionistă”, în funcție de publicul-țintă, traduse prin echivalență și stereotipul poate fi încadrat în rubrica ”traducerea culturii.” [M.Jeanrenaud, 2006:137]

Stereotipul, delat grec.*stereos* (solid), este un termen ce desemnează un mod de impresie, de gravură, și după Amossz și Rossen, este un element relevant al gândirii, prin opoziție la clișeu, o simplă figură de stil. Stereotipurile culturale intră în dezbateri în 1978 cu publicarea eseului „L'orientalisme” de Edward Said. Întrebarea de stereotip în literatură apare inițial ca un element secund, de exemplu în eseul „Production du texte” de Michel Riffaterre (1979). În anii 90, stereotipul literar face de acum un obiect de studiu monografic Dufays „Stéréotypes et lecture” (1994).

Stereotipul este înțeles ca un element constitutiv al fondului cultural comun, ceea ce permite schimbul de experiență fără a-l reformula la fiecare ocazie. Bineînțeles, stereotipul nu este rezervat exclusiv literaturii, el joacă un rol evident în discursul cotidian,

de contextualizare a discursului. Cunoașterea stereotipurilor este unul din factorii de bază pentru o comunicare eficientă dintre purtătorii de limbă/cultură. După Mordvinova, stereotipul este un fragment al imaginii conceptuale a lumii, o înțelegere stabilă cultural-națională a lucrurilor, situațiilor și fenomene. El este nu numai o imagine mentală, dar și o structură verbală. Stereotipurile se transmit prin limbă de la generație la generație și au o influență destul de mare asupra oamenilor. Oamenii percep stereotipurile, înregistrate în limbă ca modele, cărora comportamentul lor trebuie să corespundă. Din acest punct de vedere, cunoașterea stereotipurilor ajută la reprezentarea adecvată a procesului comunicării. Așa, în mod general stereotipurile asupra francezilor sînt:

Francezii sunt cei ce mănîncă broaște și melci.

Beau mari cantități de vin.

Francezii sunt romantici.

Franța este țara șicului și eleganței ei.

Francezii poartă berete.

Stereotipurile despre moldovenii și țara lor sînt:

Mafia la toate nivelele.

Țara sărăciei și imigranților.

Moldovenii sunt primitivi și generoși.

În mod inevitabil stereotipurile lingvare se bazează pe stereotipurile gândirii:

Les Polonais boivent beaucoup / Soul comme un Polonais,

Les Ecossais sont avares / Il est un vrai Ecossais.

Importantă și anevoioasă este traducerea acestor stereotipuri. De exemplu expresia *Etre fort comme un Turc* (care se bazează pe un stereotip social, din moment ce nu toți Turcii sunt puternici), va avea echivalentul propriu francez *fort comme un boeuf*, în timp ce germanii pentru a crea o expresie similară vor apela la imaginea calului.

Folosirea stereotipurilor este condiționată de economisire, opinia fiind bazată pe *a priori* presupuse de stereotip, și nu pe fapte real demonstrate:

Acum pierdem antrenorii în mod stupid și dâmbovițean.

Măsurile au fost luate dâmbovițean, în pripă.

[G.Gruț, 2006:27]

Mai jos vom aduce câteva exemple de stereotipuri destul de curențe:

a)Stereotipuri gender – axate pe apartenență a la genul masculin sau feminin – *Femeile nu pot conduce mașina, bărbații sunt machos, au monopolul la violență a conjugală.*

b)Stereotipuri de rasă – axate pe originea și apartenență a fizică în particular culoarea pielii – *Africanii sunt sălbatici, Rușii sunt alcoolici, Germanii sunt punctuali, Femeile occidentale sunt desfrâmate.*

c)Stereotipuri profesionale – axate pe meserie sau activitate profesională – *militarii sunt drastici, garagiștii sunt hoți.*

d)Alte stereotipuri – *Blondele nu sunt inteligente, brunetele au un caracter rău, bărboșii ascund ceva.*

De exemplu, dificilă va fi traducerea următoarei secvențe, dacă nu se va cunoaște te esență a stereotipului utilizat:

Ils se sentirent menaçants mais à l'évidence interloqués par la présence d'un Long Nez aussi flegmatique au bord d'un torrent de montagne. (Unde Long Nez reprezintă un om alb în viziunea chinezilor, de comparat cu francezii pentru care această expresie îl desemnează pe Charles de Gaulles).

Orice popor în mod diferit percepe și clasifică lumea, deci în mod diferit va alege acel **etalon** într-o comparație, care va permite o optimă expresivitate și informativitate.

„L'étalon culturel est directement lié au spécifique national culturel du peuple. La compréhension conceptuelle des catégories culturelles ainsi que la mentalité et la culture du peuple sont réfléchies dans la langue par leur contenu typologique. Un des moyens typologiques expressifs qui mène vers les profondeurs de la conscience nationale sont les structures comparatives”. [E.Dragan,2006:137]

J'ai eu le temps de penser au mariage comme la châtaigne dans la poêle.

(G.Sand, "François le Champi")

Cunoștințele extralingvistice vor permite dezvoltarea conținutului, știind că castanele ține de specificul alimentar francez.

Acese asocieri de conținuturi îndepărtate, trezesc noi conotații, fac comunicarea mai expresivă:

Elle avait aussi ralongé son corsage, et au lieu d'avoir l'air d'une pièce de bois habillé, elle avait la taille fine et ployante comme le corps d'une belle mouche à miel.

(G.Sand, „La Petite Fadette”)

Comparațiile cu conotație culturală, care au la bază niște etaloane specifice naționale, în dependență de intenția comunicativă, fac ca actul de vorbire să devină mai expresiv și discursiv orientat:

Pourquoi aurais-je bon coeur pour deux bessons qui sont fiers comme deux coqs, et qui ne m'ont jamais montré la plus petite amitié?

(G.Sand, „La Petite Fadette”)

Luca Moș neagu însă mîna cum știa el, căci smîrț oagele lui de cai erau vlăguiți din cale-afară, și slabi, și ogîrjiți și ca niște te mîț și leș inatși, nu zmei, cum zicea mama.

(I.Creangă, „Amintiri din copilărie”)

Este clar, că traducătorul trebuie să fie un receptor pregătit, să posede acele capacități, competențe socioculturale, care vor cere traducerea benefică. În cazul unde etaloanele relevante vor avea aceeași semnificație, expresie și conotație culturală (*fier comme un coq – mîndru ca un cucuș, manger comme un moineau – a mîncea ca o vrabie*), traducerea nu va trezi dificultăți deosebite, dar în cazul cînd aceste corelații vor fi îndepărtate, atunci se va apela la existența structurilor, sau conotațiilor specifice, înțelese pentru limba țintă.

Coloritul național și local, specificul tradițiilor, al mediului de viață se reflectă în limbă, iar în traducere cunoașterea acestor subtilități este de primă necesitate. Pentru a traduce adecvat, e nevoie de a găsi „cheia” semnificațiilor, uneori ascunse, pe care un traducător o folosește cu iscusință. Oricare n-ar fi dificultățile survenite în traducere, orice strategie ar avea menirea și scopul final – esența mesajului, funcția lui comunicativă.

Datinile și obiceiurile ca unități culturale vor avea și expresie lingvală. Așa, fraza *Quelque chose de vieux, de neuf, d'emprunté et de bleu*, fiind bine cunoscută, ține de tradiția nunții în Franța și care desemnează ținuta miresei. Fraza are o origine engleză *Something old, something new, something borrowed, something blue*, unde traducerea franceză nu păstrează rima existentă în original. Ceva vechi – face referință la legăturile familiale a miresei, cînd de obicei ea va purta o bijuterie a bunicii sau a mamei. Ceva nou-reprezintă și ansa de a fi fericită și viața nouă. Ceva împrumutat – de la o femeie căsătorită, fericită în viața conjugală. Ceva albastru – își găsește originea în credința biblică, care tratează această culoare, ca simbol al fidelității și purității.

Sau spre exemplu expresia românească *A păși pragul*, care la origine semnifica „a decedat”, acualmente este utilizat în sens de trecere la o nouă etapă : *A păși pragul adolescentei ei*. La baza acestor expresii stă imaginea „pragului”, care marchează trecerea, și este sacralizat în multe culturi, fiind legat de cultul strămoșilor, căci a existat obiceiul îngropării morților sau cenușei lor sub pragul casei. Pragul joacă un rol important în riturile de trecere – la naștere copilul se cumpănea pe prag cu un pietroi, fiind pus pe o scândură – cumpănă. Piatra se îngropa apoi la marginea curții. La căsătorie mireasa trece pragul, jignind memoria strămoșilor (de aceea este dusă în brațele), sicriul mortului e oprit pentru câteva clipe pe prag la scoaterea lui din casă, sau este lovit ușor de trei ori de prag, în semn de mulțumire a mortului casei în care a trăit, și ca semn de rămas bun. Respectul sacral în cultura română e reflectat în credințele și interdicțiile de a mânca pe prag, de a întinde mâna unui oaspete peste prag.

Sau bine expresia *Parcă se bat calicii la gura lui*, care ține de obiceiul străvechi (relatat și de Maurice Druon în „Les Rois Maudits”), potrivit căruia, de zile mari, oamenii bogați porunceau să se arunce un pumn de monede sau diverse bucate mulțumirii adunate în piețele sau străzi, pentru a se desfășura privind oamenii care se năpusteau, ca să apuce ceva din pomana bogaților. Obiceiul a dispărut, dar comparația a rămas, folosită pentru cei care mănâncă prea grăbit, și extinsă la cei care vorbesc prea repede.

Deci este clar, că această interferență de limbă și cultură, înscrisă în spiritul național milenar, nu poate fi negată ca fiind real existentă, și mai ales evidentă în cadrul traducerii.

La fel de evidentă în traducere va fi și **mentalitatea** națională care va condiționa comportamentul lingval și non-verbal. Ea constituie o structură profundă a conștiinței, care depinde de factorii socio-culturali. Interlocutorii, purtătorii a două sau mai multe culturi, comunicând, acționează în conformitate cu normele verbale și non verbale de comportament, care niciodată nu vor fi identice cu cele străine.

Problema interacțiunii limbii și culturii este multi-aspectuală, unde cultura devine un proces social și nu biologic, iar limba este expresia culturii și expresia naturalității în același timp : „Chaque société s'identifie à l'aide d'un appareil spécifique de symboles qui englobe la diversité des langues, de cultures, le contour particulier, spirituel du peuple qui se manifeste premièrement à l'aide de la langue”. [E.Dragan, 2006:101]

2.Traducerea expresiilor frazeologice și a fonului paremic.

Expresiile frazeologice apar ca un obstacol traductologic, din moment ce ele poartă o expresivitate deosebită, sînt un produs al creativității naționale și ca urmare apar sub orice aspect de comunicare verbală. Frazeologismul este o îmbinare „osificată” de cuvinte, o construcție sintactică fixată, gata făcută, cu o valoare semantică specială, acceptată de vorbitorii limbii respective. Expresiile frazeologice în esență a lor avînd un sens determinat nu din suma cuvintelor care le formează, sunt contextual determinate și expresiv condiționate. Și deci pentru un traducător, primordiale ar fi necesitatea cunoașterii lor în limba de bază și competența de a le atribui un echivalent convenabil din limba țintă. Uneori cunoaștem sensul fiecărui cuvînt, pe cînd sensul unității frazeologice nu-l sesizăm. Iată de ce frazeologismele unei limbi nu pot fi traduse cuvînt cu cuvînt în altă limbă pentru că denaturăm sensul. Anume în traducere se descoperă specificul îmbinărilor proprii limbii date, care în alte condiții poate nici să nu fie observat. Meditînd asupra unei expresii frazeologice, poți scoate ceea ce este ascuns în ea – atitudinea față de evenimentele vieții, morală, valorile și specificul național.

En faire tout un fromage / A face din țînț at hărmăsar.

Expresiile frazeologice sunt indisolubil legate de limba și mediul în care au apărut, de aceea una și aceeași semnificație în limbi diferite este redată prin procedee diverse:

When pigs might fly (engl.), (Cînd porcii vor zbura)

Till the desert sands freeze and the camels come skating home (engl.), (Cînd deșertul va îngheța și cămilile vor patina spre casă)

Quando gli asini voleranno (ital.), (Cînd vor zbura măgarii)

Quand les poules auront des dents (fr.), (Cînd găinile vor avea dinți)

La paștele cailor; La sfîntu-așteaptă.

În general, în procesul traducerii se recurge la cîteva metode de redare a frazeologismelor, dintre care cele mai importante sînt:

1.Echivalent

2.Analogia

3.Traducerea propriu-zisă

Traducerea nefrazeologică, care mai este numită traducerea propriu-zisă, presupune și ea cîteva metode:

1.Traducerea lexicală

2.Calcul

3.Traducerea descriptivă

Alegerea metodei potrivite a traducerii frazeologismelor în multe privințe e depinde de locul pe care îl ocupă îmbinarea stabilă de cuvinte în sistemul frazeologic al limbii sursă și al limbii țintă, după indici diferiți: metaforici, structura lexico-sintactică, trăsăturilor structurale și sintactice.

Deci, alegerii metodei sau a procedurii se va acorda o deosebită atenție, deoarece la baza frazeologismului se află o imagine, și datorită traducătorului este de a păstra intactă această imagine, căutând cu orice preț să nu-l lipsească pe cititorul textului tradus de satisfacția recepționării artistice a frazeologismului.

Utilizarea metodei **echivalentei** se poate obține prin aplicarea procedurilor:

a)traducerea prin echivalent **total** (*din toată inima / de tout mon coeur*). Echivalentele totale sunt acele expresii întâlnite în ambele limbi și care au aceeași semnificație. Valoarea lor stilistico-expresivă corespunde între ele, uneori chiar și cuvintele sunt aceleași.

Calul de dar nu se caută la dinți / A cheval donné on ne regarde point à la dent.

b)traducerea prin echivalent **parțial** (*între patru ochi / tête à tête*).

Nu întotdeauna putem apela la echivalente, din moment ce ele nu există în ambele limbi. De regulă echivalentul trebuie să posede o semnificație denotativă și conotativă asemănătoare, adică între expresii nu trebuie să fie deosebiri de ordin semantic, stilistic, metaforic, să dispună de un șir de indici lexico-gramaticali asemănători.

O altă metodă a traducerii frazeologismelor este metoda **analogiei**, metodă pe larg aplicată și care este considerată una dintre cele mai efective. Această metodă presupune apelarea la o expresie frazeologică din limba țintă, având aceeași semnificație ca și cea din limba sursă (*marcher à pas de tortue / a merge ca melcul*).

Uneori, traducătorul, negăsind în limba țintă o expresie adecvată, este nevoit să recurgă la crearea unui frazeologism nou cu sensul celui pe care îl traduce. Dacă această „imitație” este acceptată de cititor, înseamnă că traducătorul a reușit să redede conținutul și stilul expresiei care a fost tradusă într-o formă frazeologică.

Cea de a treia metodă este **traducerea propriu zisă**, la care se va apela atunci, când nu există echivalente sau analogii. Ea presupune următoarele procedee: a) **transpunerea lexicală**, când este păstrat sensul, dar este redat sub un alt aspect neutru; b) **calcul**

lingvistic, prin care se păstrează și cuvintele și forma expresiei; c) **traducerea descriptivă**, adică traducerea printr-o perifrază neutră sau stilistic marcată.

Traducătorul va recurge la procedeul traducerii lexicale, atunci când sensul frazeologismului nu este cifrat într-atît, încît să nu poată fi redat cu alte cuvinte în altă limbă. De multe ori această traducere lexicală a expresiei frazeologice este redată printr-o îmbinare liberă, de aceea mai este numită o traducere liberă.

Dar totuși, la traducerea lexicală a expresiilor frazeologice, traducătorul trebuie să se apropie de frazeologism, să redevă măcar unele elemente ale expresiei traduse (*s`embarasser de dettes / a se îngloda de datorii*).

Alt procedeu utilizat la traducerea propriu-zisă este traducerea descriptivă. La utilizarea acestui procedeu se obține, de obicei, un text neutru (în funcție de stilul general al operei) în comparație cu valoarea stilistică a originalului (*tirer qn du ruisseau / a scoate pe cineva din noroi*).

Un procedeu la care se recurge foarte des este calchierea. Acest procedeu constă în păstrarea fidelă a sensului, dar mai ales a formei expresiei sau îmbinării de cuvinte. Partea negativă a acestui procedeu constă în faptul, că la calchiere frazeologismele își pierd din expresivitate și chiar semnificație. De multe ori se calchiează frazeologisme, obținându-se expresii care stîrnesc zîmbetul, de exemplu în condițiile Republicii Moldova, expresia calchiată *потянул цыпленок сна / a trage un pui de somn*. Deci calcul frazeologic reprezintă frazeologismul creat artificial în laboratorul traducătorului, și nu orice calc frazeologic, realizat mecanic *ad litteram* poate fi calificat drept bun.

Un alt procedeu întîlnit în traducere este **omiterea** frazeologismului în cazuri când acestea nu se pot traduce. Evident, că atunci când ele vor fi omise, se va pierde și din expresivitatea mesajului.

Bagajul expresiv național propriu unei limbi, va constitui o parte considerabilă din acel fundal de cunoștințe enciclopedice, pe care trebuie să le posedă un traducător.

Un alt tip de dificultăți, ce apar în acest sens, sunt traducerile **proverbelor și zicătorilor**. Atît pentru proverbe, cît și pentru zicători a fost adoptat termenul grecesc **paremie**, adică „cugetare din scriptură sau din epistolele apostolilor”. Proverbele se reflectă ca într-o oglindă în proverbele sale. Din acestea putem stabili caracterul unui popor, felul lui de a fi, istoria lui. Existența proverbelor e milenară. Transmise pe cale orală, din gură în gură, de la generație la generație, de la om la om, din tată în fiu – ele au străbătut

secolele. Experiență a e mama proverbului. Ele se nasc din istorie (*Vodă da Ș i Hîncu ba*), din situații ridicole (*Oltean cu 24 de măsele*), din observațiile naturii (*A trăi ca câinele cu pisica*), din fabulă, snoavă, legendă, tradiție (*Bea Grigore aghiazmă*), literatură, mai ales Biblie (*Ca-n sânul lui Avram*), vorbe, care au ajuns proverbe (*Nu-i ajungi cu prăjina la nas*).

Una și aceeași realitate, în diferite culturi este deseori reflectată prin proverbe și zicători diferite. Așa, vorbind despre conceptul „timp” vom remarca, că în diferite culturi tempoului scurgerii timpului, atitudinea față de timp, sunt receptivitate la fel, dar reflectate diferit:

Cine se grăbește te, primul ajunge în mormînt. (Spania)

Graba e lucrul diavolului, iar răbdarea al Alahului (Arabi)

Rien ne sert de courir, il faut partir à point. (Franța)

Graba strică treaba. (România)

Поспешишь – людей насмешишь. (Rusia)

Atît de adînc înfundate în conștiința națională, încît chiar și vorbitorii autohtoni, nu întotdeauna vor fi în stare să deducă etimologia unui sau altui proverb:

A face capul calendar – expresie veche, care trebuie să fi pornit de la faptul că un calendar era inițial ca o „mică enciclopedie”, conținând numeroase cifre și date astronomice, istorice, biografice, etc., care nu pot fi lesne memorate. De aici vorba populară „*a face cuiva capul calendar*”, care înseamnă „a zăpăci”. Astfel e folosită expresia în versurile lui Coș buc:

Tu-mi faci capul calendar,

Nu te cred și nu se poate.

Vorbind despre proverbe din punct de vedere traductologic, le putem clasifica în trei grupuri:

1. Proverbe și zicători din limba sursă, care vor avea echivalente totale în limba țintă:

La nuit tous les chats sont gris / Ночью все кошки серы.

Mieux vaud tard que jamais / Mai bine mai târziu decît niciodată.

2. Proverbe și zicători, care apelează la conotații diferite, dar păstrează semnificația:

Bouche de miel, coeur de fiel / Мягко стелит да жестко спать.

Un mauvais ouvrier se plaint toujours de son instrument / Mîna care nu știe să scrie dă vina pe hîrtie.

3. Proverbe și zicători, care nu au echivalente în limba țintă:

Le roi, l'âne et moi, nous mourrons.

În acest caz, când proverbele posedă niște caracteristici naționale specifice, se poate apela la traducere. Ca exemplu de traducere creativă a proverbelor prin păstrarea conținutului, aducem cel citat de T. Tucikova [1964:50], în traducerea romanului „Colas Breugnon” (R. Rolland) de către M. Lozinski:

Agneau de Chamaux, n'en vaut que trois pour étrangler un loup / Знаем мы ваших ягнят - пусти их втроем волка съедят.

În cazul ce urmează, traducerea a fost realizată *ad litteram*, din moment ce există și o serie de proverbe, aforisme de origine latină, și care sunt primite de mai multe culturi, fiind folosite în original sau fiind traduse conform limbii, care le utilizează:

Ars longa, vita brevis / Arta e lungă, viața e scurtă, este traducerea aforismului celebrului medic grec Hipocrate.

Proverbele, ca creații naționale, ce izvorăsc din experiența de viață a maselor, recrează în mod concis, sub forma unor expresii bine formate din punct de vedere gramatical și logic, niște constatări, aprecieri, povești, sfaturi cu valoare general umană. De aceea a traduce un proverb înseamnă a transpune o mentalitate națională, pentru a fi înțelesă în cadrul unei alteia, fiind în final la fel de original și specific.

3. Problema realităților și culturilor în traducere.

„Fiecare limbă reflectă prin intermediul resurselor sale, multiple aspecte ale vieții materiale și spirituale a poporului care o vorbește, redă cu ajutorul unor cuvinte și expresii inedite felul de a fi și valorile esențiale ale culturii și civilizației etniei respective.” [I. Condrea, 2004:99] În cazul, unde limba va căpăta niște caracteristici proprii numai ei, care la rândul lor fiind condiționate de o cultură autohtonă, vor apărea niște unități lexicale și frazeologice, numite „elemente exotice”, realii, cuvinte intraductibile, etnografisme, cuvinte de fundal, străinisme. Aceste unități proprii doar unui popor, vor fi cu atât mai evidente cu cât ele vor fi relevate prin metode contrastive, când vor fi supuse traducerii și vor deveni clasice prin faptul, că ele constituie deja niște simboluri ale intraductibilității: *charme (fr)*, *gentlemen (engl)*, *dor, taină (rom)*.

Savanți bulgari S.Florin și S.Vlahov, în lucrarea „Intraductibil în traducere” oprindu-se în special la semnificația termenului de realii, îi dau nu numai o definiție sinteză: „**Realii** sunt cuvintele sau expresiile, ce denumesc obiecte, caracteristice unei culturi, care de regulă nu au echivalente în altă limbă și deaceia nu sunt traduse după regulile generale”, dar și propun pentru realii o clasificare amplă, compartimentele principale fiind:

1.Realii geografice: *stepă, secvoia, prerie*, etc.

În acest context unii savanți disting și categoria denumirilor geografice pentru țări, orașe, etc.

2.Realii etnografice, care reflectă modul de viață, mâncăruri: *spaghettii, pizza, mămliga*, vestimentație: *sombrero, mocasini, opinci*, cultura și arta: *horă, trubadur, mărțisor, menestrel*.

3.Realii socio-politice, care cuprind denumiri ce se referă la denumiri administrativ-teritoriale, mișcări și partide,etc.

Dificultatea clasificării realiiilor ține de însăși conceptul de „realie”. Prin realie noi putem înțelege conceptul fenomenului caracteristic istoriei, modului de viață și culturii, iar limba definind acest concept și fenomen. Dar la fel de important este de menționat, că realia este nu numai un fenomen al realității, dar are și o referință specifică, reflectată în conștiință și gândire.

O altă clasificare a realiiilor o propune și lingvistul rus A.Reformatski și anume:

1.Cuvinte ce se referă la nume de persoane

2.Monede

3.Funcții și denumiri pentru persoane

4.Detalii de costume și podoabe

5.Mâncăruri și băuturi

6.Adresări și titluri.

Dar care clasificare nu s-ar accepta, indiscutabilă rămâne afirmația, că există unități lingvistice, condiționate socio-cultural, care țin de specificul național al vieții vorbitorilor, și chiar dacă sunt considerate intraductibile, ele totuși apar în cadrul comunicării, și deci urmează a fi redată și în limba țintă:

Colindeț, colindeț

Colinda, ma colinda

Toți băieții maladeț

Les autres sont de grands gars

Numai eu mai mititel

Moi, je suis le plus petit,

Da-mi babă un colăcel!

Je veux de petits pains, merci!

....S-a-ntîlnit c-un pădurar,

Un garde forestier s`amène

Măi Codrenu, măi haiduce, măi!

Eh-là, mon haidouc Codreanu!

[C.Rusnac,1997:65]

Vom observa, că cuvintele realii în textul tradus apar în forma lor originală. Această transliterare păstrează coloritul textului, deși uneori vor cere și niște explicații din moment ce nu vor fi înțeles de cititori, sau chiar utilizând niște schimbări ilocutive, pierzând în acest caz din coloritul național. Prin urmare, traducerea realiiilor se va poate face prin exoticizare sau informare suplimentară (unde traducătorul se va face vizibil, introducând o explicație), și prin adaptare contextuală a unor cuvinte din câmpuri semantice analogice:

a)exoticizare – *haidouc, colinda,*

b)notă explicativă – *mămăliga – mush made of maize flour, this was and still is the basic item in the diet of Roumanian peasant.*

c)adaptare – *colăcel / petit pain.*

Cu adevărate probleme se va ciocni traducătorul și atunci, când va fi nevoit să traducă **culturemele**. Termenul de culturem a fost realizat din punct de vedere formal prin analogie cu „fonem, morfem, lexem” (culture + sufixul ume).

Culturemele sunt „...niște enunțuri purtătoare de informații culturale, unități de cultură, „aluzii prestigioase” după Vinay și Darbelnet”. [G.Lungu Badea, 2001:367] Anume văzute din punct de vedere traductologic, culturemele au fost reconsiderate. Inițial, sub aspect lingvistic, ele nu reprezentau decât niște conotații, câmpuri semantice, iar ulterior ele sunt văzute sub aspect extralingvistic. În acest caz, culturemul va deveni un fenomen din societate, care pentru membrii acestei societăți are o relevanță specifică. „Culturemele nu servesc pentru ilustrarea unui discurs, ele nu sunt discurs, îngrîndu-se în frază fără să deformeze gândirea: pot fi discrete, subtile, sau manifeste...” [G.Lungu Badea, 2001:367]

După același autor, vom distinge din punct de vedere formal următoarele tipuri de cultureme:

1.Cultureme simple: *Fătălău, Polichinelle, Cosânzeana;*

2.Cultureme compuse: *raison suffisante, embrassons-nous Folleville;*

Iar din punct de vedere funcțional:

1.Cultureme istorice: *burtă verde*;

2.Cultureme actuale: *poujadisme*.

Cultureme	Sens lexical, conotații	Aluzii culturale și traducerea lor
Cosînzeana (Ileana)	1.Frumoasa cu părul de aur; 2.Frumoasa frumoaselor; 3. <i>lat.</i> Consens „consilier divin”, titlu dat zeilor de sfat al Olimpului, despre care se presupune că erau blonzi.	La Belle aux cheveux d`or <i>Prin traducere se pierde conotația de eroină legendară, făptură miraculoasă, care conține statutul de divinitate.</i>
Embrassons-nous Folleville	Expresie lansată de un vodevil al lui Labiche în 1850. Manicamp, unul dintre personaje, își manifestă brusc simpatia pentru Folleville, pe care îl dorește ca ginere. Și de câte ori îl întâlnește te, Manicamp îl ia de braț e, strigând „Embrassons-nous, Folleville”. Locuțiunea a rămas în limba franceză și descrie faptul de a se arunca asupra cuiva în ciuda voinței ei acesuia.	<i>Culturem fix, dificil de tradus în română, astfel încât să se respecte și sensul și ceea ce evocă fraza în sine.</i>
Poujadisme	Termenul caracterizează voința extraordinară de apărare, adesea demagogică, în lupta celor „mici” cu cei „mari”, a muncitorilor cu statul. Creat în 1956, de la numele librarului Pierre Poujade.	<i>Termen sugestiv pentru cultura din care se împrumută, dar greu de asigurat prin traducere aceeași putere de evocare.</i>
Reverdira leurs estomacs	Pentru prima dată utilizat de Charles d`Orleans	Burtă verde <i>Avem acest culturem atât în franceză cât și în română și desemnează:</i> <i>1.Pe cineva imatur, necopt;</i> <i>2.Metonimie a diareiei.</i>

Tot din cadrul culturemelor va face parte expresia *En voiture, Simone!*, cu semnificația „e timpul să începem”. Relevantă pentru purtătorii limbii, care cunosc conotațiile

existente, care la origine are aluzia despre o doamnă, care era printre primele femei, care a făcut rost de un permis de conducere, despre care ulterior s-a vorbit și în cântecul „Le tango d'Intervilles”.

Pentru traducător, această distanță are culturală, exprimată prin culturile, va trezi dificultăți esențiale: cum au apărut, care sunt identitatea lor culturală și statutul social, probleme, care pot fi rezolvate prin comentarii sau note explicative (pentru cititorii pregătiți). În cazul, unde publicul nu este pregătit, când nu posedă un bagaj cognitiv necesar, receptarea poate fi ignorată, astfel determinând întreruperi, fragmentări de receptare a mesajului, ceea ce I.Richard numește „traducerea ignorantă ei culturale” interne și externe.

4. Numele proprii în traducere.

După cum am menționat anterior, conform clasificării lui A.Reformatski, **numele proprii** fac parte din realitățile unei limbi, care prin tradiție rămân intraductibile. Numele proprii nefiind dotate cu sens, utilizate doar ca referință, fără forță descriptivă, fără conotații suplimentare, fără a fi traduse, sunt doar redată în grafia limbii țintă. Dar această afirmație pare totuși controversată, mai ales atunci când ele posedă un anumit grad de reprezentare culturală.

Conform studiului onomastic deosebim trei aspecte de bază a numelor proprii, și anume:

- 1.Nume proprii;
- 2.Denumiri de localități;
- 2.Denumiri a referințelor culturale: sărbători, tradiții.

Pare indiscutabilă afirmația, că vor rămâne intraductibile toate trei aspecte. Dar pentru a înțelegem, că lucrurile nu stau chiar așa de limpede, vom aduce un exemplu destul de elocvent:

...et le petite Fadette ne manquait d'accoster les bessons de la Bessonière, par toutes sortes de drôleries et de sornettes, du plus loin qu'elle les voyait venir de son côté.

(G.Sand „La Petite Fadette)

Faptul, că localitatea *Bessonière* primește și o semnificație suplimentară decât o simplă referință spațială, nu va permite o simplă transpunere de tipul „gemenii din *Bessonière*”.

Sau dacă aducem un alt exemplu, propus de M.Jeanrenaud [2006:142]:

Prăvălia lui Bursuc, care în traducere a rămas *la boutique à Boursouc*, în ciuda menținerii omogenității onomastice, pierde de conotații. Iar traducerea *La boutique à M'sieu Blaireau* accentuează și arja umoristică, *blaireau* trimițând nu doar la animalul omonim din limba română, dar și la un burghez înstărit, care caută să agonisească totul, și i veșnic să fie în miezul lucrurilor.

În cazul traducerii unei așa expresii ca *A fi după legea lui Carage*, se va face apel la o expresie ideomatică. Așa, cunoscută pentru traducător trimiterea spre etimologia expresiei, și deci aprecierea adevăratei valori și semnificații, va cere înlocuirea ei prin echivalent semantic, sau prin explicare. (*A fi după legea lui Carage* –aluzie la Codul de legi instaurat de domnul Caragea, prin extinderea sensului, a fi de lege veche, om învechit).

Un alt exemplu de întrebuintă are a numelor proprii, neavând nici o rezonanță la receptorul străin, este și expresia *De auzeau câinii în Giurgiu*, fiind tradusă prin expresia explicativă *A faire hurler les chiens à l'autre bout du pays*.

La fel de problematică apare traducerea unor așa cuvinte ca *delonul* împrumutat din limba franceză prin metonimie, fiind un cojoc purtat în multe filme cu Alain Delon, dar necunoscut pentru purtătorii limbii franceze. Sau *giubenul*, pălărie înaltă și tare, care și-a luat numele de la Jobin, cunoscut pălărier din București. Traducerea în ambele cazuri se va face printr-o abstractizare de reducere a sferei semantice:

Tii! Frate nae, să fi fost el aici să mă fiarbă așa, că-i săreau ochilarii din ochi și giubenul din cap.

Oh la! M'sieu Naé, s'il avait été là pour me faire tourner les sangs, je le lui aurais fait sauter les lunettes des yeux et le chapeau de dessus son crâne.

[M.Jeanrenaud, 2006:144]

Vom menționa, că deși traducerea a dus la pierderea conotației culturale, sfera semantică generală a fost păstrată.

Or cum vom traduce expresia *A spune brașoveni* (minciuni, palavre, etimologic de la tradiția ianegustorilor brașoveni, care aducându-și marfa la piață, o recomandau cu tot felul de laude exagerate și reclame vielene) va depinde de context, de tactica aleasă de traducător. Dar pentru orișicare dintre strategii alese, se va pierde din conotație culturală.

Deci putem asuma, că în cazul unde numele proprii nu apelează decât la un referent unic, ele vor fi preluate ca atare, dar când se va constata că ele mai comportă un alt sens,

suplimentar la cel de bază, atunci se va ține cont de contextul civilizațional, dintr-o perspectivă extralingvistică, și se va purcede sau spre o traducere propriu-zisă, sau la o notă explicativă.

„Din această perspectivă, traducerea numelor proprii presupune neapărat o negociere, nu doar o sumă de strategii ce sînt axate în mod diferențiat fie pe semnificat, fie pe semnificant, ci și pe rezistența mai mare sau mai mică a sistemului literar vizavi de „experiența străinului”, despre care vorbește Antoine Berman”. [M.Jeanrenaud, 2006:146]

Abordarea problemei de traducere a numelor proprii este bivalentă. Dintr-o parte în cazul traducerii numelor proprii conotative, s-ar pierde exotismul, sonoritatea și coloritul național, iar efortul cititorului este atenuat spre minim, fiind lipsit de orice participare și inventivitate. Pe de altă parte, înțelegerea adecvată, ori comicul înserat textului, reese de multe ori din simbolismul numelor proprii. În așa fel vom reveni la aceeași negociere, de care se va ține cont din moment ce acceptăm ideea, că numele proprii pot capătă un grad mai înalt de conotație culturală, decît cel propus inițial.

LUCRUL INDIVIDUAL:

La alegere:

Eseu I – Exemple (5) de etaloane exprimate lingval, comentarii, traducere.

Eseu II – Exemple (5) de stereotipuri exprimate lingval, comentarii, traducere.

Eseu III – Exemple (5) de datini/obiceiuri exprimate lingval, comentarii, traducere.

Eseu IV – Exemple (5) de expresii frazeologice, proverbe/zicătoril, comentarii, traducere.

TEMA 9

TRADUCEREA SPECIALIZATĂ

1.Aspecte ale limbajului specializat.

2.Traducerea textelor specializate. Redactare.

1.Aspecte ale limbajului specializat.

Sub acțiunea factorului stilistico-funcțional, totalitatea unităților lexicale din vocabular se grupează în două mari compartimente: cel al limbii comune și cel al **limbajelor specializate**. Între aceste compartimente există raporturi permanente, granițele dintre ele fiind ușor penetrabile. Dacă limba comună este definită, de obicei, că totalitatea cuvintelor și îmbinărilor de cuvinte care se folosesc în mod curent, lexicului specializat îi aparțin toate elementele lexicale care sunt într-un mod sau altul, legate de o activitate specifică, de un domeniu științifico-profesional, și care sunt folosite de un grup de vorbitori în comunicarea lor scrisă sau orală, în cadrul unui domeniu al existenței sociale, profesionale și culturale. El are o sferă de întrebuințare limitată și, în consecință, este înțeles doar de un grup social strict determinat. Relațiile existente între lexicul comun și cel specializat fac posibilă deplasarea unităților lexicale dintr-un registru în celălalt. Pe de o parte, vocabularul specializat “atrage” prin specializare și transfer elemente curente ale lexicului comun, iar pe de altă parte, el împrumută altor arii lexicale termeni, care pot fi supuși unei alte specializări sau unui nou transfer metaforic. În prezent, este mai frecvent procesul invers: prin popularizarea unor noțiuni speciale, semnificații lor își pierd precizia terminologică și intra, astfel, într-un circuit mai larg.

Una dintre particularitățile principale ale lexicului specializat constă în caracterul specific al relației existente între elementele sale componente și noțiunile sau obiectele denumite. La cuvintele din lexicul comun care denumesc obiecte și noțiuni uzuale din viața cotidiană aceste legături au un caracter mai mult sau mai puțin regulat. Ele s-au format în decursul secolelor și au fost însușite de vorbitori o dată cu învățarea limbii. În cazul cuvintelor din lexicul de specialitate predomină legăturile noționale fiind ignorat caracterul regulat al relației cuvânt — noțiune — obiect, întrucât ele (cuvintele din lexicul specializat) sunt creații elaborate, inexistente în condiții naturale; ele sunt rezultatul integrării omului în dezvoltarea naturală a limbii. Ca urmare, în comparație cu codul limbii, lexicul specializat este secundar, este elaborat artificial din elemente autohtone, create sau împrumutate. Acest

caracter, secundar, în raport cu lexicul comun, este mai evident în cazul cuvintelor autohtone care și-au dezvoltat și sensuri specializate.

De exemplu: *călcâi*

1. Partea posterioară a tălpii piciorului, formată din oasele astragal și calcaneu; talus.
2. Piesă mică de lemn, de formă prismatică, fixată de o grindă de lemn pentru a împiedica alunecarea unui element de construcție care se reazemă pe grindă sau folosită ca piesă de rezistență într-o îmbinare.
3. Dispozitiv cu care se împiedica filarea unui lanț sau a unei parame.

Substantivele *scară, undă, unelte, cutie, curte, cameră, corp* în limbajul comun nu au nevoie de determinanți pentru a fi înțelese, în schimb, în lexicul specializat este obligatoriu un determinant pentru delimitarea campurilor terminologice între ele: (*tehn.*) *scară rulantă*; (*muz.*) *scară muzicală*; (*min.*) *scara durității*; (*fiz.*) *unda seismică, undă electromagnetică*; (*radiofonie*) *undă scurtă, undă mijlocie, undă lungă*; (*ec. pol.*) *unelte de producție*; (*lingv.*) *cutie de viteze; cutie de rezonanță*; (*med.*) *cutie craniană*; (*jur.*) *curte cu juri; curtea de apel; curtea de casație*; (*tehn.*) *camera de combustibil; camera de comandă; camera de sunet*; (*mil.*) *camera cartușului*; (*jur.*) *corp delict*; (*chim.*) *corp simplu*; (*fiz.*) *corp străin*; (*tipogr.*) *corp de literă*; (*opt.*) *corp incandescent*.

Comparativ cu lexicul comun, în lexicul de specialitate se folosesc mai multe împrumuturi neologice, ceea ce favorizează comunicarea între specialiști din diverse arii lingvistice. În lexicul comun pătrund doar elemente ale limbajelor specializate pentru care există realii actualizate și pentru nespecialiști. Extrase din câmpul lor profesional, obiectual, aceste împrumuturi sunt încadrate de obicei, în sistemul limbii literare ca neologisme și profesionalisme, înțelese și, eventual, utilizate ocazional de vorbitori care nu aparțin sferei profesionale respective. Limbajele specializate sunt indisolubil legate de limba națională. Ele utilizează aceeași fonetică și gramatică. Diferențele se manifestă, în principal, în lexic, în care predomină substantivele. Urmează, în ordine, verbele, adjectivele și adverbele. Cuvintele din lexicul de specialitate se grupează în sisteme lexicale, izolate de cuvintele din lexicul comun, și se corelează cu alte câmpuri obiectual-noționale. Ca urmare, uneori, apare omonimia dintre cuvintele din lexicul comun și cele din lexicul de specialitate, ca unități aparținând unor câmpuri diferite. De exemplu:

bar1 - (*mec.*) Unitate de măsură a presiunii atmosferice egală cu un milion de barii;

bar2 - Local în care se vând băuturi alcoolice, cafea etc. și în care consumatorii stau de obicei în picioare sau pe scaune înalte în fața unei tejghele.

Limbajul specializat, dezvoltat pe baza limbajului curent, se caracterizează printr-o exprimare clară și concisă; el definește sau descrie cu precizie conceptele, și-a creat o terminologie proprie, pur denotativă și monosemantică. Limbajele de specialitate nu pot fi introduse decât prin limba curentă, conceptele lor de bază pot fi definite numai prin această limbă, iar formulele deduse ulterior se obțin din aceste concepte de bază cu ajutorul gândirii logice. Deoarece limbajul specializat nu are particularități de structură gramaticală sau fond principal lexical diferite de ale limbii naționale, specialiștii dintr-un anumit domeniu de activitate teoretică sau practică folosesc limba literară standard, în care introduc termenii necesari pentru a denumi noțiuni proprii domeniului de activitate respectiv. Prin tehnologizarea vieții cotidiene, migrația elementelor lexicale dinspre sfera tehnico-științifică spre lexicul uzual este în creștere. Dicționarele explicative consemnează acest fenomen, incluzând termeni ce aparțin diverselor domenii specializate.

În limbajele de specialitate vocabularul folosit are o structură eterogenă. Se delimitează două straturi relativ independente:

a. **lexicul neterminologic;**

b. **lexicul specializat**, format din:

– lexicul științific general,

– lexicul terminologic.

a. **Lexicul neterminologic** alcătuiește, sub aspect stilistic, nivelul neutru, el conține cuvinte din limba literară comună. În general, sunt puține neologisme care servesc la explicarea unor noțiuni, fenomene, proprietăți. Aparțin acestui lexic verbe de acțiune ca: *a demonstra, a trata, a formula, a caracteriza, a extrage, a rezulta, a comunica* etc., substantive abstracte și de proveniență verbală: *actualitate, utilizare, formare, introducere, atragere*; adjective și adverbe cu sens apreciativ: *activ, actual, pozitiv, negativ, semnificativ* etc.

Lexicul neterminologic reprezintă baza pe care se construiește un text științific, în general, comunicarea tehnico-științifică. Proporția acestor cuvinte diferă în funcție de destinatar. Astfel, în textele de strictă specialitate, numărul cuvintelor uzuale este mai mic decât în lucrările de știință popularizată. Selectarea cuvintelor din lexicul literar uzual se face în funcție de capacitatea lor de a exprima o noțiune științifică generală sau de a denumi

o clasă de obiecte, fenomene etc. Acest fapt explică prezența frecventă a cuvintelor cu sensuri abstracte și generalizatoare.

b. **Lexicul științific** general cuprinde termeni cu una sau mai multe semnificații, care funcționează într-un domeniu sau în ansamblul domeniilor specializate. Termenii din această categorie sunt purtătorii informației larg utilizate, exprimă noțiuni speciale, cu un profil larg și sunt corelați cu fenomene, procese etc. din diverse domenii ale realității înconjurătoare. Ei reprezintă fondul noțional științific de bază și, nu întâmplător, au o frecvență foarte ridicată. Amintim aici termeni ca: (rom.) *operație, fenomen, proces, sistem, hiperbolă, dislocație, a se baza, a absorbi, abstract, adaptare, aclimatizare, accelerație etc.*; (fr.) *effet, sens, structure, valeur, conclure, opposer, essentiellement, relativement etc.*, care exprimă noțiuni de bază fără de care comunicarea specializată ar fi dificilă.

b. **Lexicul terminologic** este zona de specificitate a stilurilor funcționale nonartistice, în mod deosebit, a stilului științific. El este alcătuit din termeni ce se grupează în diverse nomenclaturi și terminologii. Termenii corespund exact obiectivelor comunicării științifice, ei sunt concretizarea lingvistică a principalelor particularități extralingvistice ale stilului științific. Aceștia se constituie în sisteme terminologice, fiecare dintre ele corespunzând unui sistem de noțiuni specifice pentru o știință, curent, școală etc. Termenul este unitatea de bază a acestor sisteme; el exprimă noțiuni sau denumește concepte științifice teoretice, fenomene, procese, instrumente etc. Posedînd o semantică specială, termenii reprezintă partea cea mai încărcată de informație din lexicul specializat, ei sunt cei care diferențiază lexicul limbii literare comune de lexicul folosit în diverse domenii specializate.

Termenii sunt marcați prin abrevieri de tipul: *astron. (astronomie), arhit. (arhitectură), biol. (biologie), lingv. (lingvistică), jur. (științe juridice), med. (medicina) etc.*

Termenul este considerat monosemantic, în timp ce cuvântul este, de cele mai multe ori, polisemantic. Există școli terminologice care continuă să promoveze monosemia termenului, deși acest principiu nu mai este considerat valabil în terminologie. Majoritatea cercetătorilor susțin că monosemia nu mai este o proprietate absolută, ci un ideal căutat dar greu de atins.

De asemenea, termenii se deosebesc de cuvintele limbii comune prin faptul că au o destinație precisă și o utilizare limitată la un domeniu de cunoaștere clar delimitat, chiar

dacă la origine sunt cuvinte ale limbii comune. Spre deosebire de cuvânt, termenul aparține unui domeniu specializat care trebuie tot timpul specificat.

2.Traducerea textelor specializate. Redactare.

S-ar putea presupune, că disciplinile terminologie și traductologie întrețin relații strânse. Dar nu este așa. Relațiile dintre aceste două disciplini sunt completamente dezichilibrate. Și puține sunt lucrările, în care terminologia este văzută ca o disciplină care aduce o contribuție specifică în traductologie. În realitate referințele traductologice față de terminologie sunt referințe la terminologii, care ar corespunde documentului, și se raportează dintr-un aspect pur terminografic. Raport care funcționează ca împrumutul unei discipline de la o altă disciplină conexă (sociologie, psihologie, științele cunoașterii etc.)

Traducerea specializată se opune traducerii literare. Ea întruchipează difuzarea cunoștințelor științifice în diferite domenii ale activității umane: economie, tehnică, drept, informatică, medicină etc. Traducerile specializate fiind mult mai numeroase decât cele literare.

Conform nivelului de complexitate și funcționalitate traducerea specializată relevă câteva tipuri de texte:

Texte științifice – texte, articole, monografii etc.

Texte funcționale – scrisori oficiale, contracte, reglementări etc.

Texte utilitare - instrucțiuni tehnice sau farmaceutice, recomandări etc.

Textele tehnice se caracterizează prin specificul lor denotativ, lipsit de conotații.

Procesul traducerii tehnice se caracterizează, conform A.Guțu [2007:51] prin:

Faza semasiologică (forma) când traducătorul trebuie:

- să definească incertitudenile,
- să determine nivelul de comprehensiune (de exemplu el nu are nevoie să înțeleagă funcționarea tubului catodic pentru unicul fapt că cuvântul *televizor* figurează în text,
- să delimiteze unitățile semantice și terminologice,
- să întreprindă cercetările terminologice,

Faza onomasiologică (sens) când traducătorul trebuie:

- să determine nivelul de precizie necesar destinatarului,
- să găsească terminologia adecvată pentru restituirea sensului,

- să opteze pentru o formă adecvată (univocă, clară și precisă),
- să controleze sensul (coerența internă și externă) și forma (ortografia, sintaxa, terminologia).

Pentru traducerea textului specializat este nevoie în primul rând de decodarea acestuia. Decodarea textului specializat constă în comprehensiunea nucleului conceptual al noțiunilor terminologice utilizate în text. Conceptul face referință la realitatea extralingvistică. Primatul realității extralingvistice în cazul textelor specializate se deosebește de cel al lexicului comun.

Pentru realizarea unei traduceri de înalt nivel calitativ se parcurg, în linii generale următoarele etape:

1. Analiza textului sursă – detectarea eventualelor lacune sau neconcordanțe, a deficiențelor sau neclarităților de exprimare etc.;
2. Documentarea – identificarea surselor de documentare în domeniul de specialitate, a dicționarelor, bazelor de date terminologice pentru domeniul respectiv;
3. Extragerea termenilor și frazeologiilor din textul sursă, împreună cu contextul lor de utilizare;
4. Găsirea definițiilor termenilor extrași
5. Stabilirea echivalențelor în limba țintă
6. Traducerea propriu-zisă
7. Revizuirea traducerii
8. Tehnoredactarea finală a textului în limba țintă

Activitățile premergătoare traducerii au, adesea, cea mai mare pondere în ce privește timpul de lucru și de resurse umane implicate. Dintre acestea, documentarea și munca terminologică sunt cele mai laborioase; modul în care sunt îndeplinite aceste activități influențează în foarte mare măsură calitatea traducerii. Pentru ca totul să fie dus la bun sfârșit într-un timp cât mai scurt și pentru a reutiliza orice produs al activității depuse, în traducerea de specialitate devine imperios necesară utilizarea instrumentelor informatice care să asiste traducătorii pe tot parcursul activității lor. Astfel de instrumente sunt: memoriile de traducere, instrumente de recunoaștere terminologică pe parcursul procesului de traducere, bazele de date terminologice etc.

În ceea ce privește activitatea de documentare, este obligatoriu ca traducătorul unui text specializat să cunoască foarte bine domeniul/subdomeniul din care face traducerea. El

trebuie, în primul rând, să înțeleagă textul pe care îl are de tradus, să identifice conceptele și să trateze în mod corespunzător termenii, atât în limba sursă cât și țintă. Pentru aceasta, el trebuie să recurgă la diverse surse de documentare care să-l ajute să stabilească ierarhia domeniilor și subdomeniilor, să stabilească sistemele conceptuale, să identifice termenii și frazeologiile etc.

Informațiile asupra conceptelor și termenilor pot fi obținute atât din surse scrise, cât și din surse orale. Toate sursele trebuie evaluate din punctul de vedere al criteriilor de calitate și al scopului urmărit.

Sursele scrise

Primul lucru care trebuie făcut în activitatea de documentare este stabilirea unui inventar al surselor pertinente pentru activitatea propusă. De obicei sunt menționate următoarele categorii de surse documentare:

- documente din domeniul studiat, cu difuzare largă sau restrânsă;
- baze de date terminologice, dicționare de specialitate, lucrări terminologice;
- site-uri Internet;
- inventare de publicații și bibliografii;
- texte recomandate de specialiștii în domeniu;
- articole din revistele de specialitate care prezintă cele mai recente cercetări în domeniu;
- acte ale conferințelor, colocviilor și simpozioanelor;
- legi și reglementări în vigoare în domeniul vizat;
- glosare și vocabulare interne;
- manuale, broșuri, pliante;
- texte promoționale și publicitare.

Textele selecționate trebuie supuse unei analize critice, reținându-se în final cele care corespund criteriilor de calitate și țelului urmărit.

Sursele documentare utilizate în activitatea terminologică trebuie să urmărească:

- relevanța terminologiei utilizate (precizie, uniformitate, coerență) și calitatea elementelor definitorii din aceste texte, considerată din punctul de vedere al utilizatorilor vizați și al scopului urmărit;
- adecvarea conținutului la necesitățile de comunicare cu utilizatorii (comunicare specializată, educativă sau familiară; formală sau nu; generală sau specifică);

- gradul de sistematizare a cunoștințelor, ținând seama de evaluările făcute de experți, de reputația autorului, a colecției sau a editurii, și luând în considerare calitatea glosarelor, indicilor de noțiuni și de nume din aparatul critic din aceste texte;

- actualitatea și completitudinea conținutului în raport cu evoluția cunoștințelor în domeniul vizat (data apariției, obiectivele declarate ale lucrării, calitatea referințelor bibliografice, existența unor referințe apreciative etc.);

- calitatea lingvistică a redactării (gramatică, vocabular, claritatea și precizia stilului);

- autenticitatea discursului (lucrare în limba originală sau traducere).

Dacă documentele sunt utilizate ca surse în baze de date terminologice, atunci referințele lor bibliografice trebuie să respecte criteriile de gestiune a bazei de date respective.

Astfel, referințele trebuie să îndeplinească următoarele cerințe:

- să respecte sistemul de codificare utilizat de baza terminologică sau să fie exprimate explicit într-un format accesibil atât tratării electronice cât și utilizatorilor;

- menționarea în câmpul sursă a fișei terminologice să fie făcută în conformitatea regulilor de redactare în vigoare

- să se respecte drepturile de autor pentru sursele utilizate;

- referința să fie cât se poate de clară, astfel încât sursele să fie ușor de identificat și să poată fi consultate prin mijloace electronice sau pe support hârtie.

Sursele orale

Sunt situații când nu pot fi găsite surse documentare privitoare la anumite concepte, la echivalentul unui termen într-o anumită limbă etc. În astfel de cazuri se apelează la specialiști – cadre universitare, cercetători sau practicieni, recunoscuți ca experți în domeniul vizat. Specialistul care furnizează informația terminologică trebuie să își dea acordul ca numele lui să fie folosit ca referință. Standardele ISO referitoare la sursele bibliografice (ISO 690, ISO 12083) admit specificarea persoanelor ca surse ale datelor terminologice și prevăd informațiile de descriere ale acestora.

Fisele documentare

Este o bună practică întocmirea unor fișe în care să se înregistreze informațiile obținute în faza de documentare, prin studierea surselor selecționate. O intrare într-o astfel de fișă documentară conține toate informațiile relative la un obiect documentar (de obicei,

un termen): referința la documentul în care a fost întâlnit și poziția în document, definiție, explicații, descrieri etc., toate însoțite de specificarea sursei. Fișele documentare vor fi folosite la întocmirea inventarelor terminologice.

Activitatea terminologică - presupune o muncă de specialitate, prin care se înțelege:

- identificarea termenilor în textul sursă (criteriul este găsirea desemnărilor conceptelor); stabilirea relațiilor între termenii care desemnează același concept (termeni sinonimi, forme prescurtate, variante ortografice sau gramaticale); determinarea atributelor termenilor (parte de vorbire, gen etc.);

- găsirea definițiilor termenilor;

- stabilirea termenilor echivalenți, și a definițiilor acestora în limba țintă;

- întocmirea fișelor terminologice.

Această activitate poate fi desfășurată fie de un traductolog-terminolog, fie de un terminolog. E bine să se aplice principiile prevăzute de standardele internaționale: ISO 704/2000 Terminology work — Principles and methods; ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography.

Fișele terminologice

Fișele terminologice conțin toate informațiile referitoare la un concept dintr-un domeniu specificat și la desemnările lui (sub formă de termeni) în limbile tratate. Ele sunt elementele constitutive ale bazelor de date terminologice. În ce privește conținutul de informații, este bine să se respecte categoriile de date specificate în standardele ISO (ISO 16642 (TMF), ISO 12200:1999 (MARTIF)). Ele pot fi întocmite utilizând un sistem de baze de date dedicat creării bazelor terminologice (de exemplu, Trados MultiTerm), un sistem de baze de date relațional (de exemplu, Microsoft Access), sau chiar tabele Excel sau Word. Importante sunt informațiile terminologice care sunt înregistrate în fișe.

Informațiile referitoare la termeni se pot grupa în trei categorii:

- a) informații administrative, care privesc date referitoare la responsabilități (cine și când a introdus, verificat, validat informațiile), la modul de acces, la gradul de fiabilitate al informațiilor etc.

- b) informații privind relațiile termenului cu alți termeni care desemnează același concept în aceeași limbă (termeni sinonimi, forme și variante ale termenului principal) sau în limbi diferite (grad de echivalență, falls friends etc.)

- c) informații descriptive: descriere noțională: definiție, context

- d) informații gramaticale: parte de vorbire, gen etc.
- e) utilizare: registru, restricție geografică etc.
- f) statut: dacă este standardizat, admis, preferat, respins etc.
- g) origine: modul de creare al termenului
- h) informații generale: pronunție, despărțire în silabe etc.

Întocmirea fișelor terminologice este o activitate laborioasă. Calitatea fișelor este direct influențată de calitatea muncii de documentare desfășurată în prealabil.

Pentru a se atinge un înalt nivel de profesionalism, trebuie să se admită că activitatea terminologică este o specializare aparte; chiar dacă traducătorul este cel care o desfășoară, el trebuie să fie conștient că efectuează o activitate specifică, și, pe parcursul ei să devină terminolog. De exemplu, în Franța sunt recunoscute profesiile de traducător terminolog și de terminolog.

În *Referentiel des emplois-types de la recherche et de l'enseignement supérieur* (REFERENS) profesiile de traducător-terminolog se definește astfel:

- traducătorul terminolog este cel, care definește politica lingvistică a unității și pune în practică orice mijloc, acțiune, rețea care poate furniza asistența necesară publicării și comunicării multilingve.

Activitățile pe care trebuie acesta să le desfășoare sunt:

- conceperea și aplicarea metodelor de lucru în traducere și terminologie;
- organizarea, coordonarea și urmărirea activității unei echipe de traducători terminologi;
- definirea și propunerea de proiecte terminologice;
- alegerea și adaptarea instrumentelor de gestiune terminologică;
- definirea modalităților de colaborare cu sub-contractanții;
- controlul calității traducerilor și activităților terminologice realizate de colaboratorii interni sau externi;
- integrarea și adaptarea instrumentelor informatice de asistare a traducătorilor;
- dezvoltarea parteneriatelor cu rețele naționale și internaționale;
- valorificarea activității terminologice în învățământ, publicații, baze de date APIL.

«*Association des Professionnels des Industries de la Langue 2*» definește profesia de terminolog astfel: terminologul trebuie să asigure colectarea, tratarea și difuzarea unui ansamblu de date terminologice dintr-un domeniu de cunoștințe stabilit, organizate astfel

încît să poată fi puse la dispoziție spre consultare de către utilizatori. Activitatea poate viza terminologia unui domeniu de specialitate sau terminologia proprie unui client; această terminologie poate fi multilingvă.

Competențele generale cerute:

- să poată recunoaște într-un corpus, termenii dintr-un domeniu dat;
- să utilizeze instrumente informatice care permit colectarea, stocarea și tratarea termenilor;
- să recunoască și să codifice proprietățile morfo-sintactice și semantice ale termenilor

Competențele specifice cerute:

- să asigure livrarea către client a terminologiei;
- să instruiască utilizatorii în punerea la zi a bazei de date terminologice;
- să asigure calitatea terminologiei.

Sumînd, traducerea textelor de specialitate presupune desfășurarea unor activități prealabile de documentare și de realizare a terminologiei domeniului tratat. Pentru a se atinge un înalt grad de profesionalism, aceste operații trebuie desfășurate riguros, respectînd normele care sunt deja cunoscute și acceptate. Mai mult, este indicat ca aceste activități să fie îndeplinite de profesioniști.

LUCRUL INDIVIDUAL :

Traducerea și comentarea unui fragment de text specializat (la alegere).

TEMA 10

TRADUCEREA ORALĂ (INTERPRETAREA)

1. Traducerea *versus* interpretare. Definiere și caracteristici esențiale.

2. Interpretarea simultană.

3. Interpretarea consecutivă.

1. Traducerea *versus* interpretare. Definiere și caracteristici esențiale.

Conform clasificării psiholingvistice, care ține cont de calea de percepere a originalului și de creare a mesajului, activitatea traductologică se clasifică în: traducere orală și traducere scrisă.

În acest context, **traducerea** este o activitate intelectual – creativă de redare în scris a unui text dintr-o limbă sursă într-o limbă țintă, de obicei unidirecțional.

Interpretarea, însă este o activitate intelectuală de redare orală dintr-o limbă sursă într-o limbă țintă a unor discursuri, prezentări, convorbiri, și alte forme specifice comunicării orale.

Ambele tipuri de traducere (orală și scrisă) au același scop final – comunicativ, de a furniza interlocutorului (cititorului sau ascultătorului) sensul mesajului inițial.

În cadrul traducerii scrise, mesajele comunicării interlingvare apar în procesul traducerii ca texte fixe, la care traducătorul se poate adresa de câte ori va avea nevoie. Aceasta îi dă posibilitate să apeleze de mai multe ori la text, să introducă schimbări, să apeleze la dicționare, etc.

În cadrul interpretării, atât originalul cât și mesajul transpus apare într-o formă ne-fixată, care determină perceperea unică și imposibilitatea schimbărilor ulterioare.

În cadrul traducerilor scrise, autorul și traducătorul sînt îndepărtați în spațiu și timp, în cazul interpretărilor participanții interacționează direct.

Interpretarea se caracterizează prin spontanietate, iar traducerea prin organizare bună. Astfel, interpretul trebuie să aibă capacitatea de a reda cu fidelitate și corectitudine în și din limba străină, în și din limba maternă, discursurile rostite, păstrînd sensul, tonul, nivelul limbii sursă, fără să adauge sau să omită ceva. Pentru desfășurarea în bune condiții și pentru producerea rezultatelor de înaltă calitate, interpretul trebuie să cunoască

la nivel avansat scris și vorbit, limba utilizată și limba din / în care traduce, trebuie să posede vaste cunoștințe generale, un vocabular bogat, de la limbajul de specialitate până la limbajul familiar sau argotic, să dispună de dinamism și agilitate intelectuală și verbală, să aibă solide cunoștințe de terminologie, studii și experiență de specialitate.

Pe lângă diferențele de accesare la textul original (fixat sau non fixat), diferențele temporare (nelimitat strictamente în cazul traducerii scrise), se mai delimitează și diferențele de ordin formal. În cazul acestor două tipuri de traducere, se accesează la fragmente de texte diferite după mărime, care într-un caz sunt impuse, în al doilea alese.

În cadrul traducerii scrise, de regulă, traducătorul nu intră în contact cu autorul, în cadrul celor orale, traducătorul lucrează în condiții de interacțiune directă. El este obligat să perceapă vorbirea orală, indiferent de corectitudinea ei, tempoului, particularităților de pronunțare și prin urmare să stabilească înțelegerea dintre interlocutori. În acest sens, activitatea traducătorului este strict limitată de acest tempou impus. Iată de ce, traducătorul nu are timp pentru reflecție, cântărirea variantelor de traducere posibile. Crește rolul deprinderilor automatizate, cunoașterea echivalențelor stabile, capacitatea de a articula repede și corect. În același timp, uneori traducătorul este nevoit să introducă elemente de adaptare, să omită unele detalii ale mesajului inițial, să realizeze o traducere la un nivel mai jos de echivalență.

Toate aceste particularități necesită eforturi extreme: fizice, intelectuale și psihologice, deoarece traducerile orale sunt limitate în timp.

Prin urmare, activitatea de traducere diferă de cea de interpretare prin competențele și cunoștințele necesare, precum și prin utilizarea lor specifică. Astfel, traducerea se referă, în mod normal, la documentele scrise, presupune cunoștințe lingvistice scrise ale limbilor de lucru, cunoștințe generale și traductologice în special, efectuarea unui proces de traducere specific. Iar interpretarea se referă la mijlocirea lingvistică și culturală a unei comunicări orale și presupune cunoștințe și experiență în interpretare, cunoașterea și abilitatea de redare la un nivel avansat a limbilor de lucru, cunoștințe de specialitate.

2. Interpretarea simultană.

Traducerile orale, la rândul lor se diferențiază după intervalul de timp dintre exprimarea originalului și exprimarea traducerii, fiind numite interpretare simultană și consecutivă, fiecare cu particularități psiho-lingvistice distincte.

Traducerea simultană a apărut cu prilejul procesului de la Nürnberg intentat criminalilor naziști în 1945-1946. Îi mai spune „traducere la cască”, „translație la cabină”, pentru că de obicei traducătorului, în acest caz i se asigură o cabină, unde ascultă în cască pe vorbitor și transmite traducerea într-un microfon.

Care sunt diferențele dintre interpretarea simultană și alte genuri de traducere? În primul plan se situează diferențele de natură tehnică, condițiile de lucru, care în mare măsură determină anumite aspecte psihologice, iar aceste aspecte la rândul lor pot executa o influență pozitivă sau negativă asupra calității traducerii., din moment ce în cazul traducerii simultane, exactitatea, corectitudinea exprimării și claritatea rostirii sunt factori de o importanță primordială. Evident, că există o corelație între condițiile de lucru (condiții obiective), starea psihologică (condiții subiective) și randamentul și calitatea muncii. Față de alte traduceri în care ritmul de lucru este de ales de traducător, sau eventual încetenit de alți factori, în cazul traducerilor simultane, ritmul este impus din afară, adică pentru un traducător care reușește sau dorește să traducă spusele cuiva exact așa cum se exprimă vorbitorul (cantitativ și calitativ), ritmul este determinat de la tribună și nu poate fi influențat.

Unele condiții de lucru ale interpretului simultan sunt similare cu cele ale stenografiei și ale interpretului muzical: viteza cu care trebuie să lucreze este uneori mai mare chiar decât cea la care poate lucra o stenografă și apropiată de cea a unui pianist care cântă de pildă valsuri de Chopin – cum ar fi „Valsul minutului”, cuprinzând, 300 de note în 60 de secunde. Un interpret simultan percepe un număr de cuvinte care variază între 60 – 120 de cuvinte pe minut.

Cît de paradoxal ar părea, traducerea simultană este de fapt o operație ferească. Iată de ce prezența prezenței textului și deci necesitatea lecturii reprezintă un dublu dezavantaj sub raportul vitezei de traducere (deși oferă posibilitatea unei mai mari siguranțe decât poate aduce simpla audiere, în special cînd vorbitorul este neclar, pronunță greșit, etc.). Motivele: pe de o parte, în circuitul audiere-codificare-rostire intervine un element suplimentar, și anume citirea, care va solicita alți centri nervoși, pe de altă parte, întrucît cititul este o operație care se face mai lent decât vorbirea. Firească pentru om este reacția vorbirii ca rezultat al ascultării și nu al citirii.

Deși și totuși există unele elemente sub formă scrisă, care sunt utile traducătorului simultan: cifrele, nume, denumiri, care în forma lor scrisă constituie un factor ajutător pentru exactitate, siguranță, corectitudine.

Traducerea simultană, analizată științific, scoate la iveală multe **procese mentale**, legate de limbaj:

- înmagazinarea stocului de cuvinte (sinonimie, antonimie, denotație, conotație);
- recuperarea informației lingvistice (instantaneu, în zecimi de secunde);
- verificarea cuvintelor în context (polisemie, validarea sensului);
- introducerea cuvintelor în tipare, expresii și propoziții logice (conform regulilor sintaxei);
- îmbrăcarea exprimărilor mentale în haină sonoră (fonetica limbii țintă);
- adaptarea intonației și dicțiunii la contextul situațional.

În condiții bune din punct de vedere obiectiv (un ritm acceptabil al vorbitorului, ambianță bună, liniștită în cabină) și subiectiv (competență lingvistică, familiarizare cu domeniul implicat de vorbitor, absența oboseții mentale, izolarea și calmul), traducerea simultană reușește să cuprindă 90% și chiar 100% din ce se spune, într-o formă gramaticală corectă, într-un ritm de rostire care face textul emițătorului inteligibil.

Perioada de lucru a unui traducător simultan (un „schimb”) se împarte în trei faze:

- 1) faza de adaptare – e de dorit să fie cât mai scurtă, o intrare în temă;
- 2) perioada de vârf – de randament maxim;
- 3) perioada de declin – de scădere a randamentului.

În mod normal, la ritmul obișnuit de vorbire, perioada de performanță optimă este de 10 minute (dacă vorbitorul este lent, dacă abordează o tematică obișnuită).

Calitatea traducerilor simultane este asigurată de un studiu continuu. Din punct de vedere didactic, vom sugera următoarele idei, care trebuie să întrețină în metodică predării:

- ridicarea nivelului de cunoștințe de specialitate și de cultură generală;
- reproducerea condițiilor de lucru ale interpreților simultani;
- repetarea unor exerciții de tipuri diverse;
- practicarea rostirii mesajului cu diverse accente, în ritmuri mai rapide sau mai lente, cu diferite grade de calitate;
- învățarea studenților de a mânui aparatura sau instalațiile tehnice.

Din punct de vedere instituțional este nevoie de a atinge următoarele scopuri:

- acoperirea tuturor manifestărilor internaționale, care au loc în țară;
- însoțirea delegațiilor peste hotare numai de interpreți de înaltă calificare, care pot acoperi traduceri consecutive și simultane.

3. Interpretarea consecutivă.

Interpretarea consecutivă este foarte apropiată de cea simultană. De fapt, în anumite situații, deosebirea este nesemnificativă, ele chiar confundându-se una cu cealaltă.

Reproducerea originalului în traducere, ca parte a interpretării consecutive se face după **exprimarea originalului**. Intervalul de timp dintre exprimarea originalului și traducerea lui diferă de la caz la caz.

După intervalul de timp dintre exprimarea originalului și traducerea lui se pot distinge următoarele situații:

- vorbitorul se oprește după fiecare unitate logico-semantică, așteptând să se facă traducerea. Prin urmare, interpretul trebuie să traducă **propoziții**.
- vorbitorul se oprește după fiecare sintagmă sau subunitate semantică sau, uneori după cuvinte. Această variantă e folosită doar în cazul **enumerărilor**.
- vorbitorul se oprește după **grupuri de propoziții**, care corespund paragrafelor din limba scrisă. Acest procedeu este foarte des folosit, deoarece vorbitorii doresc să-și exprime gândul sau părerea după ce și le-au conturat foarte bine. În acest tip de interpretare apare o componentă esențială în procesul de traducere: memorizarea.
- vorbitorul nu se oprește niciodată, situație mai puțin frecventă, traducerea fiind făcută numai după exprimarea **întregii cuvântări**, alocuțiuni, toast, etc.

Traducerea consecutivă sub anumite aspecte (viteza de exprimare, factori obiectivi și subiectivi) se aseamănă cu cea simultană. Cu toate acestea, ele diferă substanțial prin ceea, că traducerea consecutivă apelează fundamental la memorie.

Interpretul consecutiv trebuie să aibă următoarele calități:

- mobilitatea minții;
- memorie foarte bună;
- competență lingvistică în decodarea originalului și recodarea lui în limba țintă;
- capacitatea de adaptare la viteza de exprimare a vorbitorului;

-capacitatea de integrare în atmosfera specifică unui cadru organizat (conferință, întrunire, tratative, negocieri, etc.);

-capacitatea de a se confrunta cu persoane care au, sau pretind că au competență lingvistică;

Interpreții consecutivi recunosc că dificultatea cea mai mare constă în stocarea multor elemente ale mesajului. Trebuie remarcat faptul, că traducerile consecutive efectuate după unități sau subunități logice ridică mai puține probleme decât cele făcute după paragrafe sau texte întregi. Dificultatea memorării unor paragrafe poate fi depășită prin **notarea** rapidă a originalului. Acest sistem de notare include un mare număr de abrevieri, simboluri și semne alese de fiecare interpret în funcțiile de capacitățile sale, de asociațiile mentale, de practica de traducere.

Prin urmare, există două metode de realizare a traducerilor consecutive, atunci când este necesară memorarea, fie că se iau notițele, fie că nu:

- a) traducerea mentală + memorarea + reproducerea traducerii;
- b) memorarea sau notarea originalului + traducerea orală.

Așadar, interpretarea consecutivă implică traducerea simultană ca o componentă esențială, ca fiind prima sau a doua etapă a procesului de traducere.

Etapele procesului de traducere consecutivă sunt:

- a) analiza complexă a originalului;
- b) analiza problemelor lexicale;
- c) analiza dificultăților gramaticale și particularităților stilistice;
- d) analiza sinonimiei gramaticale și lexicale;
- e) traducerea brută;
- f) șlefuirea / stilizarea traducerii.

Sugestii metodologice pentru pregătirea interpreților consecutivi:

-îmbunătățirea competenței lingvistice specializate: achiziții de limbă standard, claritatea expunerii, formarea „urechii” interpretului pentru descifrarea mesajului indiferent de pronunțarea vorbitorului;

-conștientizarea faptului că există câteva soluții posibile pentru majoritatea dificultăților, cunoașterea sinonimiei și capacitatea de a selecta varianta cea mai bună în funcție de context;

- educarea memoriei și formarea unui sistem care să devină un cod de simboluri, semne și abrevieri ușor de reprodus;
- asimilarea și dezvoltarea unor cunoștințe de cultură generală în strânsă legătură cu stocul de cunoștințe din domeniul specializat în care trebuie să lucreze interpretul;
- pregătire specializată dublată de practică în domeniul respectiv;
- pregătire psihologică, care în mare măsură se aseamănă cu aceea a unui actor, pentru a putea vorbi și pentru a ști cum să reacționeze în public, pentru a se concentra și pentru a se adapta la unele situații dificile obiective, care pot genera dificultăți subiective, cum ar fi: tracul, nervozitatea, iritarea, distragerea atenției;
- autocontrol permanent, cultivarea calităților.

Aceste elemente sunt independente și se corelează perfect cu toate celelalte tipuri de traducere.

ANALIZA CREATIVĂ A ARTICOLELOR SPECIALIZATE

1. Comentarea titlului articolului.
2. Tematica sugerată.
3. Problematika abordată.
4. Exemplificarea problematicii.
5. Citate fundamentale.
6. Noțiuni – cheie.
7. Opiniile proprii.
8. Utilitatea practică.
9. Elaborarea schemei domeniului abordat, care conține indici inițiali:
 - 9.1. teorie;
 - 9.2. practică;
 - 9.3. concluzii.
10. Sugestii.

ARTICOLE SPECIALIZATE

I

Traduire n'est pas trahir, mais négocier

François THOMAS

Quand on n'y réfléchit pas trop, on s'imagine que traduire, c'est dire la même chose dans une autre langue. Quand on commence à y réfléchir, on se rend compte qu'on ne dit jamais la même chose dans deux langues différentes, et on en conclut qu'il est théoriquement impossible de traduire. Au mieux, on trahit. Et pourtant, il y a toujours eu des traducteurs. Et quand ils traduisent, en réalité ils négocient au coup par coup.

Pour parler de la traduction, c'est sur ce terrain de l'expérience et de ses propres expériences que s'installe Umberto Eco, dans son ouvrage *Dire presque la même chose* dont la traduction française est parue à l'automne dernier. Il nous prévient dès les premières pages : ce n'est pas un livre de théorie de la traduction. Mais plutôt un passage en revue des problèmes que pose la traduction et des problèmes qui se posent à un traducteur, à partir d'un nombre considérable d'exemples. L'ennui des ouvrages théoriques, en effet, c'est qu'ils manquent souvent d'illustrations. Il s'agit donc, pour Eco, de partir d'extraits tirés de la Bible, de Dante, de Shakespeare, de Gérard de Nerval, de Baudelaire, de Joyce, et de lui-même, entre autres, et de comparer les traductions : comprendre, pour tel mot, telle phrase, tel passage, les choix opérés par les traducteurs, ce qu'ils y perdent, ce qu'ils y gagnent à traduire de telle ou telle façon. Umberto Eco fait pénétrer le lecteur dans l'intimité et la cuisine d'un traducteur. C'est tout à fait impressionnant d'érudition, et de finesse d'analyses. Eco sait de quoi il parle : il s'appuie ici sur sa triple expérience d'éditeur, d'auteur traduit et de traducteur .

La traduction sous l'enseigne de la négociation

Le but de l'ouvrage est clairement posé dans l'introduction : "tenter de comprendre comment, tout en sachant qu'on ne dit jamais la même chose, on peut dire presque la même chose." L'enjeu, c'est ce "presque". On ne parvient jamais à transmettre toutes les connotations d'un mot, le rythme et la sonorité d'une expression ou d'une phrase, les jeux de mots. Eco rappelle le célèbre exemple de Jakobson à propos du slogan "I like Ike", lors de la campagne présidentielle d'Eisenhower. Au niveau du contenu, on pourrait bien sûr traduire par "Io amo Ike", "J'aime bien Ike", ou le paraphraser en "I appreciate Eisenhower". Mais personne ne dirait qu'il s'agit de traductions appropriées de l'original, lequel tire sa force des suggestions phoniques, de la rime, etc.

C'est pourquoi le traducteur négocie en permanence. Eco développe cette comparaison tout au

long de l'ouvrage. Négocier, cela implique d'évaluer les pertes et les compensations, de distinguer les pertes absolues – les cas où il est impossible de traduire – des pertes par accord entre les parties. Lorsqu'il n'y a pas de synonyme exact d'un mot dans la langue de traduction (et c'est le cas le plus souvent), le traducteur négocie les propriétés du mot original qui lui paraissent pertinentes – par rapport au contexte et aux objectifs que le texte s'était fixés. Traduire signifie en ce sens "raboter" quelques-unes des conséquences que le terme original impliquait. Pour Eco, il n'y a pas de règle, les solutions doivent être négociées dans chaque cas, en fonction des possibilités, mais aussi en fonction de l'interprétation que le traducteur a faite de ce passage en particulier et de l'œuvre en général, de ses propres choix initiaux.

Il y a une raison de fond à cela. Quand on croit que pour traduire, il suffit de dire la même chose dans sa langue, on imagine confusément qu'il existe une "chose" que le texte original exprimerait dans sa langue, et qu'on pourrait exprimer dans une autre. Appelons cette chose comme on veut : sens, contenu, contenu propositionnel invariant, etc. On peut alors essayer de formaliser ce contenu, de trouver des algorithmes toujours plus sophistiqués pour s'en approcher. C'est ce que font les adeptes de la traduction automatique, et c'est un tel système d'algorithme qui est au principe des traductions de Google ou d'Altavista. Dans le premier chapitre, Eco soumet au système de traduction d'Altavista (Babel fish) le début de la Genèse, et les résultats sont assez surprenants.

En fait, et pour dire vite, deux conceptions du langage, et du rapport entre la pensée et le langage, sont ici en jeu. Soit on considère que la langue est simplement un outil pour communiquer des pensées : et alors on peut dire indifféremment la même chose dans une langue ou dans une autre. Ce qui signifie d'une part qu'il est possible d'exprimer ces pensées sans recourir à une langue naturelle – par un langage formel, des formules mathématiques, par exemple – et d'autre part qu'il existe sans doute une langue plus pratique pour communiquer, par exemple l'anglais, et qu'on y gagnerait à s'exprimer tous dans cette langue. Soit on considère, à l'inverse, qu'il n'est pas indifférent de s'exprimer et de penser dans telle ou telle langue. On ne voit pas très bien ce que serait alors ce contenu, cette pensée, qui flotterait au-dessus des langues, et on préfère concevoir une interdépendance entre la pensée et la langue qui l'exprime.

“On a déjà dit, et l'idée est établie, qu'une traduction ne concerne pas seulement un passage entre deux langues, mais entre deux cultures, ou deux encyclopédies. Un traducteur tient compte des règles linguistiques, mais aussi d'éléments culturels, au sens le plus large du terme”(p. 190)

On comprend alors la difficulté d'échapper à la notion de traduction comme négociation. Il faudrait pouvoir dissocier complètement ce qui est dit et la langue dans lequel cela est dit. Or, s'il n'est jamais possible de dire tout à fait la même chose dans deux langues différentes, c'est bien parce que chaque langue découpe, voit et dit le monde d'une façon singulière. Toute traduction est alors la rencontre entre deux cultures – ce qui échappera toujours à une traduction automatique, aussi perfectionnée soit-elle .

"Traduire de culture à culture"

Umberto Eco rappelle à ce propos la façon dont ce problème avait été posé par des auteurs du XIXe comme Humboldt et Schleiermacher : "une traduction doit-elle amener le lecteur à comprendre l'univers linguistique et culturel du texte source, ou doit-elle transformer le texte original pour le rendre acceptable au lecteur de la langue et de la culture de destination ?" Eco passe assez rapidement sur ces enjeux disons éthiques et politiques de la traduction, sur la tentation ethnocentrique de certaines traductions.

Mais il y a un risque. Ce serait de conclure que la traduction est impossible, par principe, si les langues sont incommensurables, si chacune exprime une vision du monde propre. Peut-on vraiment comprendre ce qui appartient à une culture étrangère, et donc traduire ? À cela, Eco répond de manière ferme : si chaque langue est singulière, on peut néanmoins les comparer, comparer l'usage des termes, mettre au jour les différences et les convergences. La traduction est une négociation, car elle est en même temps un dialogue entre la culture de l'auteur, et celle du lecteur.

Qu'est-ce alors qu'une bonne traduction ?

Tout cela étant posé, il reste à savoir quand une traduction est réussie. Le souci d'un traducteur, répond Eco, est dans ces conditions de provoquer un effet identique à celui que le texte, dans sa langue d'origine, voulait provoquer chez le lecteur. Non pas dire la même chose, c'est impossible ; mais reproduire le même effet. Et cela suppose tout le travail d'interprétation du traducteur. C'est pourquoi une bonne traduction est toujours, aussi, une contribution critique à la compréhension de l'œuvre. C'est à partir de là qu'on peut redonner sens à l'exigence de fidélité. "La fidélité est la conviction que la traduction est toujours possible si le texte source a été interprété avec une complicité passionnée, c'est l'engagement à identifier ce qu'est pour nous le sens profond du texte, et l'aptitude à négocier à chaque instant la solution qui nous semble la plus juste."

(http://www.nonfiction.fr/article-591-traduire_nest_pas_trahir_mais_negocier.htm)

II

La traduction, comme horizon cosmopolite

Les cultures sont vouées à se traduire les unes dans les autres, qu'elles n'ont pas d'autre devenir que cette relation commune qui enrichit chacune de ce qu'elle reçoit des autres – des multiples passages, échanges, transferts qui donnent à chacune son identité, en même temps qu'ils avèrent leur caractère commun. La traduction entre les cultures, alors, n'est pas perçue comme un phénomène ponctuel et épisodique (quelque chose qui arriverait parfois à l'une ou l'autre d'entre elles). Elle est ce qui va venir et ce qui doit venir – le dépassement promis et progressif de leur cloisonnement ou de leur repli sur elles-mêmes. Penser la relation entre les cultures comme traduction, c'est annoncer qu'il sera impossible désormais de parler des différentes cultures comme

d'entités homogènes, développées à partir d'un fond propre, car, par le biais de la traduction, elles ne pourront rester identiques à elles-mêmes. Elles seront progressivement, chacune de façon singulière, un miroir de toutes les autres. Prise dans une telle perspective, l'extension du concept de traduction consiste à penser la relation entre les cultures dans un horizon cosmopolite. L'interculturalité y dessine les contours d'une nouvelle utopie – celle d'un monde dans lequel les frontières culturelles, les barrières que les cultures dressent entre les individus seront abolies.

De cette dimension téléologique, voire même prophétique, de cette espérance cosmopolite, quelques-unes des théories majeures de la traduction linguistique offrent le modèle — à commencer par celle que Benjamin propose dans *La Tâche du traducteur*. Que dit-il de la traduction qui puisse éclairer cet horizon ? Qu'elle est, dans le temps de son effectuation, le signe qui renvoie la pluralité des langues à un langage pur, commun à toutes. A l'œuvre littéraire, il reconnaît le statut singulier de valoir comme un appel en direction de ce langage. L'œuvre littéraire, en tant que telle, réclame son décloisonnement dans une langue donnée. Parce qu'elle ne se réduit pas à sa communication, elle est tendue vers un autre horizon : celui de l'harmonie des langues. Traduire, pour Benjamin, c'est éprouver jusqu'à quel point les langues entretiennent entre elles un rapport intime – c'est expérimenter le fait qu'elles sont apparentées. La traduction les fait converger à l'infini.

D'un tel postulat, présenté ici de façon sommaire, plusieurs choses peuvent être retenues. D'abord que la traduction est porteuse d'une promesse qu'on pourrait presque dire eschatologique. Elle renvoie aux « fins de l'humanité ». Au-delà de l'apparement qu'elle fait pressentir, elle se présente comme un travail, une œuvre qui conduit les hommes dans une certaine direction. Traduire, mais aussi être confronté à des traductions (lire des traductions), c'est avoir une expérience de *sa* langue qui rend impossible son repli sur une culture déterminée, c'est désolidariser l'expérience et la pratique de la langue – mais aussi le plaisir pris à la (aux) langue(s) – de tout sentiment d'appartenance. Ce qui vient à la langue, ce qui me vient dans la langue m'arrive d'ailleurs. Autant dire que la traduction opère une véritable désappropriation de *ma* (*notre*) langue – elle la déporte vers une communauté qui n'est plus seulement celle de ses colocuteurs. Elle me rapproche de ceux qui parlent d'autres langues (les langues traduites), de même que ce qui se traduit de leur langue dans *ma* langue les rapproche de moi et fait que cette langue n'est plus tout à fait, ou du moins plus exclusivement *la mienne*. Ce qui se brouille, avec la traduction, c'est la carte du *mien* et du *leur*. C'est aussi tout rêve d'une appropriation (d'une maîtrise et d'une possession de sa langue, comme « langue maternelle »). Je ne puis être maître de ma langue, je ne puis jamais la posséder, dès lors que je ne suis pas maître de ce qui, par le biais de la traduction, risque, à chaque instant, de lui arriver.

Mais aussi, la théorie benjaminienne de la traduction nous apprend qu'aucune langue n'est autosuffisante. Elle nous dit même que cela n'a jamais été le cas. Elle renvoie à un « toujours », le « toujours » de la traduction, dont le premier effet est de rendre caduc tout recours à une hypothétique origine. Toujours les langues ont vécu de la traduction et par la traduction. Celle-ci ne leur est pas venue *a posteriori* – une fois qu'elles étaient déjà constituées (comme une catastrophe ou comme un enrichissement). Elle est bien davantage la loi de leur devenir. Ce qui fait la grandeur d'une langue (à supposer qu'une telle expression ait encore un sens), ce n'est pas son antiquité ni son origine, ce n'est pas qu'elle soit apparentée à telle ou telle langue qui ferait l'objet d'une valorisation elle-même problématique (le grec, le latin, le sanscrit), c'est qu'elle est restée (et reste encore) disponible pour la traduction – c'est que, grâce à elle, il y a, dans les deux sens, de la traduction. Toute langue est donc tributaire de ce qui se traduit en elle et à partir d'elle, dans les autres, car c'est alors seulement qu'elle fait signe vers ce langage pur encore inaccessible (et tout à fait hypothétique) qui n'est rien d'autre qu'une langue pleinement désappropriée, une langue qui, parce qu'elle ne serait la propriété de personne, pourrait être commune à tous – une langue promise.

Cela supposerait qu'on fasse de cette traduction une, sinon la « fin de l'homme ». L'horizon cosmopolite de la diversité des cultures, ce serait leur *traduction* respective les unes dans les autres. (<http://rgi.revues.org/998>)

III

Problema traducerii Sfintei Scripturi Constantin Jinga

"Through me, something is lost.
The meaning is in the waiting"

R. S. Thomas, *Kneeleing*

Deloc întâmplator, ca pentru a confirma jocul de cuvinte, *traduttore traditore*, intrat deja într-un adevărat folclor al subiectului, traducătorii *Bibliei lui Serban* (1688) ț în să-ș i încheie osteneala vrednică de laudă cu o apologie: "Pre tine, pravoslavnice cititoriu, cu umilinț ă te rugăm, citind pre această sfânta si dumnezeiască carte, ne iartă, că ș i noi sîntem oameni, asemenea pățimaș i. ..." Ș tiut este că termenul de "traducere" s-a adoptat în limbile romanice, pentru desemnarea actului de transferare a unui mesaj dintr-o limba într-alta. Traductologiei zilelor noastre au încetat de multă vreme să mai descrie traducerea ca fiind "reproducere a textului original" sau fidelitatea în termeni de "*obligaț ie* de a reda textul original". Orice traducere presupune limite insurmontabile, independent de priceperea sau de bunavoinț a traducatorului. Nimic nu poate fi înlocuit fara să se

observe. În lumea traducătorilor, hipercorectitudinea este deja privită ca o eroare fundamentală. Acurateț ea literală - George Steiner o demonstrează foarte bine - se limitează de cele mai multe ori la elemente care nu sunt neapărat esenț iale pentru textul original sau, în alte cazuri, de-a dreptul "comunică prea mult". Pornid de la mărturisirea făcută de traducătorii *Bibliei lui Serban*, vom căuta să înțelegem că, atunci când încercam sa definim traducerea ca pe un efort de a transfera un enunț dintr-o limbă într-alta, spre a-l face accesibil unor eventuali receptori care nu-i cunosc limba de provenienț ă, nu atingem decât cel mult vârful de aisberg al problemei. Rândurile ce urmeaza propun o vizită imaginara într-un la fel de imaginar atelier de traducator, excurs menit sa introducă în complexitatea acestui act de transfer și, totodată, sa observe cum anume sunt abordate inerentele erori atunci când este vorba despre traducerea unui text de bogăț ia și de însemnatarea Sfintei Scripturi.

Un enunț cum ar fi "este ora 18, afară e întuneric" pare cât se poate de clar, la prima vedere, pentru oricine. Eventualul traducător nu ar avea, aș adar, nici o problemă în redarea lui. Toate cuvintele aparț in limbii române contemporane, respectă gramatica acesteia, se succed coerent ... Dar ce se întâmpla, oare, dacă îl citim vara, ori daca trebuie sa-l traducem pentru cineva aflat undeva prin sudul Frantei sau în Mexic, de exemplu? Îmi imaginez situaț ia unui mexican care citeste enunț ul de mai sus, tradus deja în limba lui. Totul are sens, din punct de vedere lingvistic. Neclar va fi însă pentru el de ce este întuneric la ora 18? Eclipsă? Nori de furtună? Uragan? Sigur că întrebările, laolalta cu acest mod de a începe discutia de fata, pot parea neserioase. Totusi, daca ț inem seama de observaț ia lui Wittgenstein, ca "propoziția ne comunică o situaț ie, deci trebuie sa fie *în mod esenț ial* în conexiune cu situatia. Iar conexiunea constă tocmai în faptul că propoziț ia este imaginea logică a situatiei", exprimă seriozitatea problemei. Pentru un mexican, faptul ca la ora 18 este deja întuneric s-ar putea sa însemne altceva decât pentru mine. Fraza devine ambiguă.

Traducatorul este chemat, în astfel de cazuri, nici mai mult nici mai puțin decât sa reconstruiască, dupa cum arăta și Antoine Culioli, "un nou univers de reprezentare, de referenț ialitate". În plus, el trebuie să-și asume riscul de a fi amendat pentru îndepartarea faț ă de structura formală a originalului. În cazul traducerii Sfintei Scripturi, însă, lucrurile sunt mult mai complexe decât în literatura. Două solutii s-au propus pentru acest tip de problemă: una ar fi a furnizării de echivalenț e formale. Aceasta are avantajul că, cel puțin, nu restrânge câmpul de interpretare. Dar si dezavantajul ca un cititor al textului tradus nu-i poate înțelege mesajul, decât dacă apeleaza la resurse exterioare, "pre-informative" - după cum denumesc unii lingviș ti materialul de cunoscut anterior, necesar și suficient pentru înțelegerea unei unități de mesaj date. Echivalenț a formală (sau literală) se concentrează deci mai mult asupra textului sursă și caută să-l transfere în limba receptoare, pe cât posibil, cuvânt cu cuvânt și respectându-i structurile gramaticale. A doua

soluție, de dată mai recentă, ar fi aceea numită "a echivalență ei dinamice" sau "funcționale", propusă de Waard și Nida. Cei doi traductologi consideră echivalența formală nesatisfăcătoare, pentru că nu ține cont de abilitățile cititorului neavizat și contextul cultural al acestuia, orizontul lui de așteptare. Echivalența dinamică va ține seama, prin urmare, de eventualii receptori ai textului tradus și va acorda importanță cuvenită legilor comunicării. Metoda este, din acest punct de vedere, mult mai pragmatică. Textul rezultat de pe urma traducerii ar trebui să sugereze, în opinia lui Waard și Nida, o situație enunțiativă asimilabilă celei din textul sursă. Textul biblic pare a ne convinge, mai mult decât oricare altul, că nu orice poate fi tradus. "Sunt mistere - spune George Steiner - care nu pot fi decât transcrise și a căror transpunere sau parafrază ar fi un sacrilegiu sau o gravă deformare."

(<http://www.ortho-logia.com/Romanian/Articole/Tradinter.htm>)

IV

Metamorfozarea textului prin traducere

BIANCA OANA HAN

Traducătorul nu poate fi doar cel care „dezleagă” secretul unei limbi, care decodifică un mesaj transmis de emițător, ci și cel care știe și poate să „lege” înapoi mesajul, să-l recodifice pe înțelesul receptorului. Acest lucru este posibil, dar foarte greu de obținut, fără a „umbla” la conținutul mesajului, uneori, din păcate, în defavoarea valorii acestuia. În acest sens am întâlnit părerea conform căreia „Traducerea este ca o mâncare deja mestecată care urmează să i se dea celui care nu o poate mesteca singur. Totuși, o astfel de mâncare nu mai are gustul și aroma celei originale.”

Prin termenul *traducere* înțelegem: *traducerea ca un concept abstract* (adică atât procesul de traducere cât și traducerea ca produs), *traducerea ca produs* (adică procesul de traducere (adică textul tradus) și *traducerea ca proces* (activitatea desfășurată de traducător). O a patra teorie este cea enunțată în completare de Bantaș și Croitoru, anume teoria *interpretativă a traducerii*, care, pe lângă studierea traducerii ca produs și ca proces, pune accent pe procesul de interpretare, cuprinzând domeniile lingvisticii, psiholingvisticii, semanticii, pragmaticii, contextului cultural, competenței de comunicare, în cadrul *analizei textului efectuate în vederea traducerii (translation oriented text analysis – TOTA)*.

Despre o scurtă prezentare a istoricului termenului de *traducere* aflăm interesante opinii din Manualul Traducătorului: „Polisemia de astăzi a cuvântului a traduce nu este decât o nepoată sau strănepoată a unei polisemii existente și în trecut. Astfel, epoca lui Chaucer (1340-1400) prin traducere redarea originalului ad litteram. Renașterea engleză consideră că traducerea trebuie să fie

mai expresivă decât originalul scoțând mai puternic în relief momentele „importante” ale acestuia. Neoclasicismul recomanda înfrumusețarea originalului în conformitate cu normele „bunului gust”. Romantismul traducea conform unui context potențial. Realismul pune accentul pe compararea sistemelor stilistice ale limbilor respective iar traducătorul modern a îmbinat o metodă subiectivă bazată pe memoria sa lingvistică, pe cultura și talentul său, cu o metodă obiectivă întemeiată pe lingvistica comparată, având în obiectiv nu numai cuvintele și propozițiile, ci opera în întregul ei.” Se susține ideea conform căreia odată cu efectuarea unei traduceri are loc o metamorfoză la nivelul textului. Textul original trece printr-un adevărat proces de prelucrare, transformare, interpretare, adaptare, de metamorfozare într-unul nou pregătit pentru receptor.

Se poate considera că astfel se „pierde” și/sau „câștigă” prin obținerea unui nou text, a unui nou produs, care este văzut ca un nou proiect, al traducătorului. Ca orice proiect, acesta presupune o sumedenie de „acțiuni”: construire, de-construire, re-construire, noutate, devotament, adaptare, creație, comunicare, pentru a enumera numai câteva. Toate acestea pentru că decodarea, înțelegerea și recodarea mesajului sunt faze prețioase care nu admit abateri. Nu degeaba „traducerea rămâne, indiferent de ce spun unii, una dintre cele mai importante preocupări în totalitatea activităților umane.”

În orice traducere de texte *beletristice*, de pildă, se produc, inevitabil, (așa cum am convenit deja) *pierderi*, în sensul că procesul de traducere nu are cum să transpună anumite efecte stilistice specifice textului original și implicit limbii sursă. Din (ne)fericire, și reversul medaliei este la fel de valabil, adică traducerea -ca produs- se *bucură* și de *câștiguri* semantice datorate faptului că limba țintă prezintă unele posibilități inexistente în limba textului original.

Dacă ne aplecăm asupra traducerii de *poezie*, dificultatea pare să ia proporții greu de escaladat. Idealul rămâne mereu același și mereu de neatins, cred Bantaș și Croitoru, care văd idealul ca „transcriere a unui poem într-o altă limbă cu convingerea că așa ar fi scris-o poetul însuși dacă s-ar fi exprimat în limba respectivă”. Traducătorul de poezie are dificila și dulcea misiune de a regăsi farmecul versului, linia melodică a versului, puterea de sugestie a metaforei; jonglează cu cuvintele astfel încât să sune cât mai fidel originalului posibil. Și toate aceste trecând dintr-un univers cultural și lingvistic în altul. Nu rareori este pus în fața situației în care, neavând încotro, trebuie să pună ceva de la el, lucru ce nu trebuie desconsiderat atâta vreme cât magia poeziei nu a fost știrbită. Oricum am vrea să privim lucrurile, traducătorul are obligația morală să ia cunoștință în prealabil cu poezia, pentru a-i pătrunde sensurile pe deplin, pentru a nu o *trăda* traducând-o.

Și nu în ultimul rând, un text *filosofic* poate aduce mari dificultăți traducătorului, întrucât acesta din urmă trebuie să transpună ceea ce este cu adevărat esențial pentru autor. Traducătorul redă *duhul* cuvintelor, uneori recurgând la parafrazări în locul unei traduceri cuvânt cu cuvânt.

În ceea ce privește abordarea teoretică a conceptului de traducere, se cunosc trei poziții fundamentale: *lingvistică, estetică și intermediară*.

Din punct de vedere *lingvistic*, se pornește de la ideea conform căreia teoria traducerii trebuie să recurgă la categoriile lingvisticii descriptive și consideră că actul traducerii poate fi fundamentat strict științific pe baza unui model de analiză lingvistică și că este posibilă traducerea integrală. (A.Fedorov, J. Vinaz, J. Darbelnet, E. Nida). E Nida nu este de acord cu faptul că se pune accent pe factorii stilistici-literari, creându-se impresia conform căreia traducerea este o artă și nu o știință exactă.

Din punct de vedere *estic* traducerea este văzută ca artă a transpunerii poetice, care merge dincolo de operația lingvistică de stabilire a echivalențelor între două limbi. Așadar, traducătorul *trebuie* să posede darul unei empatii retrospective, să poată trăi și simți ceea ce a trăit și simțit autorul.

În ceea ce privește poziția *intermediară* (definită de G. Mounin) traducerea este privită ca o artă, dar una fundamentată pe știință căci problemele pe care le implică traducerea cu toate posibilitățile și imposibilitățile ei pot fi rezolvate numai în cadrul științei lingvistice. Chiar și situațiile care sunt aparent fără rezolvare, atunci când nu este posibilă o transpunere integrală a textului sursă, când nu se pot reda complet toate elementele textului original în textul țintă, chiar și atunci există posibilitatea de a găsi echivalențe poetice ale originalului care să aibă o valoare estetică apropiată. Căci *traducătorul nu redă pur și simplu ideea operei originale ci alege o nouă formulă estetică în care să o transpună*. Așadar, suntem de acord că traducerea este o artă intermediară, rezultată din apropierea a două sfere lingvistice. Mergând mai departe, putem afirma că traducerea se bazează pe un act al aproximării, al compromisului pragmatic.

Observăm îndreptățita oscilare a cercetătorilor între definirea traducerii ca *artă și/sau știință*. La această dificultate în definire se mai adaugă o altă valență pe care o poate lua traducerea, cea de *meșteșug*. Theodore Savoy la 1957 scrie *The Art of Translation (Arta Traducerii)*, Eugene Nida în 1964 vorbește despre *Towards a Science of Translating (Despre Știința Traducerii)* iar E. Jakobson, 1958, vede traducerea ca meșteșug. Alții merg mai departe și o văd ca *artă exactă* (George Steiner, 1975) sau G. Mounin (1963) care consideră că traducerea este o artă care, ca și medicina, are o bază științifică. Bantaș și Croitoru în studiul consultat consideră că „dificultatea nu constă în a considera traducerea ca fiind o artă sau o știință ci în a sublinia complementaritatea lor.”

Chiar dacă am admite ideea că există puțin adevăr în toți acești termeni, nu putem să nu observăm pericolul ce planează asupra lor; așadar, termenul *demeșteșug* poate fi resimțit ca având un statut inferior celui de artă, sau chiar o formă de amatorism, pe când cel de *știință* poate trăda o abordare mecanicistă, avasând ideea conform căreia traducerea nu este un act creator.

Oricum am privi și accepta lucrurile, trebuie să ținem seama de efectele pe care actul traducerii îl au asupra textului sursă, pe de-o parte, cât și asupra receptorului (R) pe de altă parte. Traducătorul are nobila dar dificila misiune de a aduce textul original cât mai aproape de receptor, așa încât acesta din urmă să poată gusta din nectarul oferit de textul original. Așadar, artă sau meșteșug, traducerea este cheia cu care se deschide sensul textului, cheie care trebuie folosită de oameni pricepuți, de profesioniști ai cuvântului.

Acesta este *Traducătorul*. El este un mediator între două situații de comunicare interculturală. Acest *Translation Operator (TO)* cum îl numesc Bantaș și Croitoru în studiul amintit, trebuie să fie competent în cele două culturi diferite, adică să aibă experiența și cunoștințele a două entități care evoluează independent. Poziția lui trebuie să fie una de pe care să poată compara și transforma o cultură în alta. El se află în ceea ce se cheamă *teritoriul nimănui (no man's land)* teritoriu ale cărui hotare își schimbă permanent forma și mărimea, căci cele două culturi se influențează reciproc. Cu toate acestea, traducătorul nu se află la jumătatea distanței dintre cele două culturi, ci este permanent ancorat, într-o măsură mai mică sau mai mare, într-una singură. Faptul că se află între ele îi demonstrează competența.

Pentru ca discuția să fie completă, nu putem omite prezența celorlalte forme, periferice, ale traducerii: *metafrază, traducerea rezumat, adaptarea sau imitația, traducerea selectivă*.

Metafrază, considerată periculoasă pentru faptul că schilodește limba țintă, este, totuși utilă, ca explicare a unor sintagme mai dificile, cu condiția să fie însoțită de o versiune finisată. Scopul metafrazei este prin excelență didactic. *Traducerea rezumat* se justifică prin lipsa de timp necesară unei redări depline și este folosită la congrese internaționale, întrevederi oficiale, etc. *Adaptarea sau imitația* este considerată ca fiind atât de departe de traducere încât devine un simplu pretext de creație iar *traducerea selectivă*, incompletă, dar corectă, (ceea ce o deosebește de metafrază) este folosită în procesul didactic al predării limbii.

(http://www.intranslations.com/articole_detaliat.php?lng=ro&nid=21)

V

Bucuriile și capcanele lecturii: Comicul intraductibil

În *Note și contranote*, Eugen Ionescu spunea despre I.L. Caragiale că “este probabil cel mai mare dintre autorii dramatici necunoscuți”. Necunoașterea și, corelativ, am spune astăzi, nerecunoașterea lui ca mare dramaturg european, s-ar datora, potrivit lui Eugen Ionescu, împrejurării că a

scris “într-o limbă fără circulație mondială”. De aici s-a născut discuția din ultimii ani, despre intraductibilitatea comicului (de limbaj, desigur) caragialian.

Dar, dacă am intra într-o asemenea discuție, nu ar fi în cauză doar Caragiale. Se poate discuta și despre dificultatea de a traduce din alți scriitori români importanți, autori de pagini savuroase pentru noi: Vasile Alecsandri – cu ciclul Chirișelor, Anton Bacalbașa – cu celebrul personaj Moș Teacă, Gheorghe Brăescu – cu schițele inspirate de mediul militar, Tudor Mușatescu – cu scrisorile parodice, George Topârceanu – cu unele dintre baladele, parodiile și rapsodiile sale, Damian Stănoiu – cu prozele ironice despre viața călugărilor etc.

Comicul pe care-l creează limbajul (Henri Bergson) întâlnit la scriitorii aceștia și la mulți alții este la fel de dificil de tradus ca poezia. El folosește resurse expresive a căror origine este complexă și exprimă ceea ce scriitorul și eseistul francez Antoine Rivarol numea “geniul limbii” (*Discours sur l’universalité de la langue française*, 1783).

Resursele acestea sunt nu doar specifice fiecărei limbi, ci și, practic, infinite, deoarece ele sunt urmarea unor mecanisme de asociere, degradare, exagerare, substituire etc., aplicabile la toate nivelurile limbii – deci, prin definiție, și la toate nivelurile gândirii.

Discuția despre natura, clasificarea și interpretarea lor este extrem de vastă și se întinde de la Aristotel până la cercetători din epoca noastră, precum Roman Jakobson, Michael Riffaterre ori T̃vetan Todorov. Faptul acesta este suficient pentru a ne face să înțelegem că literatura română nu este singura care produce scriitori “intraductibili”. Există expresia italiană *traduttore, traditore* – *traducătorul trădător* – pentru a sugera că traducătorul nu respectă, în tălmăcirea sa, spiritul operei originale. Un foarte cunoscut traducător român, Aurel Covaci, utiliza însă o formă schimbată – *traduttore, truditore* – spre a marca atât efortul tenace și invizibil al traducătorului, cât și dificultățile și capcanele limbii din care traduce. Acestea, uneori, nu pot fi depășite, ci doar ocolite, reinterpretate și, eventual, anulate printr-un efort creator.

Astfel, la Vasile Alecsandri, de exemplu, comicul de limbaj produs de felul cum vorbește franțuzește snoaba Chirița (*tambour d’instruction, parler comme l’eau* etc.) ori de franco-româna lui Guliță (*furculision, fripturision* etc.) este cu totul intraductibil. Nu e în discuție subiectul (snobismul și prostia sunt subiecte universale), ci valoarea expresivă a greșelilor. Greșelile specifice unei limbi sunt la fel de intraductibile ca și metaforele rafinate. O frază abundând de anacoluturi ca la Tudor Mușatescu este la fel de dificil de redat în expresivitatea ei comică precum un vers eminescian, arghezian sau bacovian, fiecare în registrele care-i sunt caracteristice. Cât privește contextele, locale desigur, ele nu sunt, esențiale în receptarea unui scriitor. De-ar fi așa, n-am mai citi scriitori străini sau din alte epoci.

Iată însă un alt autor care, în pofida dificultății sale de limbaj, se bucură de o faimă durabilă. Este vorba de Alfred Jarry (1873-1907), unul dintre precursorii suprarealismului, și despre comedia

sa *Ubu Roi* (1888), care a dobândit, de-a lungul timpului, un prestigiu mitic. Piesa a fost tradusă excelent în românește de Romulus Vulpescu, în 1969.

Comicul din *Ubu Roi* este, în egală măsură, de situații, de caracter și de limbaj. Termenul *ubuesc*, de la personajul Ubu, definește un ins egoist și cinic, lipsit de cele mai elementare scrupule, dar totodată poltron. O situație *ubuescă* este o situație de un absurd total, după modelul celor produse de comportamentul lui Ubu – care, devenit rege, declară cu seninătate miniștrilor săi că își rezervă jumătate din impozite, ca să se îmbogățească repede.

În privința limbajului, Alfred Jarry excelează în invenții și distorsiuni lexicale, în folosirea unor imprecășii originale, de un mare efect comic în limba franceză: “Ventrebleu, de par ma chandelle verte, j’aime mieux être gueux comme un maigre et brave rat que riche comme un méchant et gras chat”. Versiunea lui Romulus Vulpescu produce același efect în românește, dar cu expresii și construcții verbale neaoșe, care nu traduc, ci recrează – cu talent și, evident, cu efort – retorica și sonoritatea originalului francez: “Paraipaștele lumânașterii mele verzi, mai bine golan ca un șobolan costeliv și uman decât bogătan ca un motan parșiv și grăsan”. E un exemplu printre multe alte zeci posibile, care sugerează că intraductibilitatea comicului de limbaj este reală, dar că ea poate fi înlocuită cu o strategie de recreare.

Lăsându-l pe Alecsandri de-o parte, o asemenea strategie i-ar fi asigurat lui Caragiale, “cel mai mare dintre autorii dramatici necunoscuți”, o bună cotă europeană, căci, la urma urmei, el nu este mai greu de recreat în franceză decât este Jarry în română. Diferă doar interesul românilor pentru literatura franceză, mult mai mare decât interesul francezilor pentru literatura română.

(<http://www.mirceagheorghe.com/2012/12/bucuriile-si-capcanele-lecturii-21-comicul-intraductibil/>)

VI

Traducere și context

Bianca-Oana HAN

În lumea complexă și complicată, în care am ajuns să trăim, să ne manifestăm, să interacționăm ca indivizi sau comunitate, factorul ‘context’ capătă valențe importante. Deseori, o percepere eronată a contextului în comunicare poate genera un lanț întreg de neînțelegeri care, asemeni unui cerc vicios, pot cauza situații cel puțin nedorite. Astfel, fenomenul de care ne ocupăm, cel al traducerii literare, este afectat de realitatea invocată.

Această evidență este subliniată de multe teorii care vin în sprijinul problematicii traducerii;

așadar, așa cum arată și Susan Bassnett, care îi citează pe Edward Sapir susținut de Benjamin Lee Whorf și mai târziu de Juri Lotman (pentru a enumera numai câțiva): „Nicio limbă nu poate exista dacă nu este cimentată în contextul cultural; cum nicio cultură nu poate exista dacă nu are în centru structura unei limbi naturale. Limba este, așadar, inima ce bate în cultură și numai din interacțiunea celor două poate lua naștere energia vieții. La fel cum un chirurg ce operează pe cord deschis nu poate face abstracție de corp, la fel niciun traducător nu poate trata un text în afara culturii din care provine”. M. Snell-Hornby analizează cultura din punct de vedere antropologic drept „totalitatea aspectelor vieții umane social condiționate” după modelul preluat de la expertul german în comunicare inter-culturală, H. Gohring: cultura este, așadar, percepută ca fiind „totalitatea cunoștințelor, experiențelor și percepțiilor aflate în imediată legătură cu acțiuni care au la bază norme condiționate fie lingvistic, fie social-comportamentale”.

Comunicarea inter-lingvistică, ce este asigurată prin girul traducerii, nu poate ieși de sub incidența contextului cultural. Mai mult, teoreticienii „skopos”-ului (înțeles drept cultura celuilalt coroborată cu intenționlitatea traducerii) subliniază că și cultura este, la rândul ei, încheată, sprijinită prin traducere. Aceștia consideră traducerea nu numai influențată (și influentă) vis-a-vis de context (*context sensitive*), ci și de cultură (*culture sensitive*). Astfel, traducătorul capătă două sarcini sociale: pe de-o parte, să înlesnească comunicarea între doi parteneri și, pe de altă parte, să îmbogățească cultura țintă (receptoare) prin introducerea în societatea acestei culturi și în tradiția literară a acesteia a noi aspecte de formă, conținut sau sens, așadar, noi aspecte ale lumii.

Așa cum am arătat, actul de traducere stabilește o relație între doi parteneri. Paul Ricoeur îi identifică drept „*Străinul* – termen care acoperă opera, autorul, limba acestuia și *Cititorul* – destinatar al lucrării traduse”. Înțelegem că poziția de mediator este cea ocupată de traducător, care are complicata și complexa misiune de a transmite și înlesni trecerea mesajului dintr-un cod lingvistic în altul. Ni se subliniază, dacă mai era nevoie, cât de inconfortabilă poate fi această instanță de mediator, sau arbitru, sau judecător de bun gust, sau susținător al unor termeni care își caută intrarea în limbă, sau liant între limbi și culturile din spatele acestora. Indiferent care ar fi poziția luată, ni se pare foarte potrivită aici metafora folosită de Franz Rosenzweig și preluată mai apoi de foarte mulți teoreticieni și practicieni în ale traducerii: „a traduce înseamnă să fii slugă la doi stăpâni: îl slujești pe străin în opera sa, dar și pe cititor în dorința lui de a și-o apropria. Autor străin, cititor ce locuiește în aceeași limbă cu traducătorul. Paradoxul ține astfel de o problemă excepțională, sancționată de două ori, atât de un legământ de fidelitate, cât și de suspiciunea unei trădări. (...) Schleiermacher¹⁰ descompunea paradoxul în două propoziții: să-l călăuzești pe cititor către autor și să-l călăuzești pe autor către cititor”.

Este evident că, din moment ce această ecuație este atât de complexă, pot apărea o serie de

probleme ridicate de rezistența unei părți sau a alteia; vorbim despre o rezistență dinspre limba / cultura străinului în procesul traducerii, precum și despre o rezistență venind dinspre cititor.

În prima instanță traducătorul se poate afla în situația de a percepe limba străinului ca pe un zid inert de rezistență, în fața căruia să se simtă neputincios, chiar inhibat, pornind de la premisa că un original nu poate fi dublat de o valoare egală, nici din punct de vedere lingvistic (vezi termenii intraductibili, specifici unei anumite limbi), nici din punct de vedere cultural. Astfel, traducătorul pare a fi în ipostaza de a-și asuma condiția de pseudoartist, făuritor al unei opere de pseudoartă. Mai mult, să nu uităm nici de problema memoriei colective a unei culturi, care încearcă parcă să păstreze intact tezaurul cultural care i-a asigurat, până la urmă, individualitate între celelalte culturi. Nimic de obiectat, decât poate de comentat că, odată cu pătrunderea acestor valori în circuitul universal, ele nu sunt puse în pericol, ci, dimpotrivă, recunoscute la o scară mai largă, putând fi accesate și deci valorificate de un public mai larg.

Pe de altă parte, nici rezistența din partea cititorului nu trebuie subestimată, căci este expresia unui sentiment, a unei pretenții de autosuficiență. Această formă de *etnocentrism lingvistic* poate deveni periculoasă într-un proces de globalizare cultural-lingvistică, dacă cititorul nu este educat spre o înțelegere corectă a fenomenului în discuție, spre acceptarea adevărului conform căruia prin traducere se presupune o permanentă îmbogățire a limbilor, în special a celor țintă. „(Traducerile) prilejuiesc un act de căutare a unor concepte, de veșnică explorare de nuanțe cerute de redarea cât mai fidelă a textului prim. Mereu atent să nu trădeze sensurile fundamentale, tălmăcitorul creează forme noi, impune un limbaj specific unui mare poet, prozator sau filozof”. Antoine Berman consideră traducerea o „încercare a străinului”, o experiență fundamentală în care se definește raportul nostru cu celălalt, cu străinul. Reacția naturală la străin poate fi deci, așa cum am menționat, rezistența, refuzul, etnocentrismul. Orice cultură – și, prin extrapolare, orice limbă – își este suficientă sieși și tinde să aservească, să anexeze alte culturi și alte limbi. Traducerea anexantă este deci efectul acestei tendințe etnocentrice, a complexului de superioritate față de străin, de limba străină, de textul original. Berman propune o traducere bazată nu pe o relație de subordonare a limbii străine de către limba receptoare, ci pe o relație de egalitate, pe „un raport dialogic între limba străină și limba proprie”.

„Există o primă treaptă a intraductibilului, intraductibilul de plecare, care constă în pluralitatea limbilor și pe care ar fi mai bine să-l numim de la bun început, așa cum a făcut și von Humboldt, diversitatea, diferența limbilor, sugerând ideea unei eterogenități radicale, în virtutea căreia traducerea ar trebui să fie a priori imposibilă”.

Astfel, distingem două tipuri de intraductibilitate, așa cum consideră și Catford: la nivel lingvistic fenomenul este cauzat de lipsa din limba țintă (receptoare) a unui substitut lexical sau sintactic

pentru un item ce aparține limbii sursă (emițătoare). Pe de altă parte, ni se atrage atenția că al doilea tip de intraductibilitate este mai problematic: dacă intraductibilitatea lingvistică este rezultatul inerentelor diferențe ce apar între limba sursă și limba țintă, intraductibilitatea culturală se datorează absenței din limba țintă a unor „modele situaționale relevante” pentru textul din limba sursă. Faptul că limba și contextul cultural în care aceasta funcționează sunt supuse schimbărilor generate de evoluția și dinamica vieții, duc la nevoia de re-traducere, de re-spunere a mesajului în noi termeni adaptați și aliniați la realitate. Observăm cum nu de puține ori un text literar original trădează epoca și timpul în care a fost produs. Limba și contextul sociocultural aveau anumite coordonate la acel moment; dificultatea traducerii constă și în a surprinde aceste date, pentru a „sluji” limbii sursă, dar și de a le adapta limbajului și contextului în care funcționează receptorul. De aici senzația că traducerea este o tentativă de a lega două lumi paralele, precum și nevoia de re-traducere.

Indiferent din ce parte am alege să privim lucrurile, devine în cele din urmă evident că totul se rezumă la *context*. Contextului îi revine rolul hotărâtor în impunerea anumitor termeni pentru o traducere. Lărgind discuția în acest sens, vorbim despre context lingvistic, în care cuprindem elementele lingvistice și semantice constituind textul (de) tradus și de un context cultural, care se constituie într-un cadru general și generos de cuprindere a problemei, care are menirea de a seta directivele coordonatoare în stabilirea formei și sensului mesajului într-o comunicare de orice tip. Putem considera, așadar, traducerea drept una dintre cele mai importante preocupări lingvistice, dar și cele mai pline de responsabilitate și de paradox, în același timp. Traducerea este un act de mare răspundere, ne asigură, dacă mai era nevoie, Radu Enescu, pentru că poate altera ceea ce numim „universul spiritual al unei unități lingvistice”. Cu atât mai mult, cu cât ea este supusă unor rigori mai severe decât textul sursă, ea nefiind „creație ci re-creație, nu e invenție ci re-producere și comunicare”.

(<http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=795>)

VII

Les différents procédés de traduction dans la littérature de jeunesse

Héloïse Debombourg

Ecrire et traduire pour les enfants sont deux actes étroitement liés, supposant tous deux des méthodes et des techniques particulières, étant donné qu'il s'agit dans les deux cas d'un public spécial. En plus de restituer le sens le plus fidèlement possible, le traducteur est face à des contraintes linguistiques et culturelles qu'il doit adapter à un lectorat jeune et pas aussi aguerri que

le public adulte. La simplicité supposée de la littérature pour les jeunes et sa traduction n'est en fait qu'une illusion car les textes sont bien souvent plus riches qu'il n'y paraît. La littérature de jeunesse, héritière de la tradition orale des contes, se doit d'être facilement compréhensible tout en restant particulièrement dynamique et expressive. Elle exige une réelle adaptation de l'écrivain qui doit savoir faire preuve d'empathie vis-à-vis de son public. Si la dimension ludique a pris le pas sur la fonction morale, l'aspect éducatif de la littérature de jeunesse est toujours d'actualité, faisant d'elle le média privilégié de la compréhension entre les peuples. La traduction a donc toute son importance dans ce processus de divertissement, de tolérance et d'apprentissage. Quelles techniques sont alors possibles et quelles sont les conséquences des choix du traducteur sur le texte mais aussi sur le lecteur ?

Traduire pour les enfants

A la question « Comment écrire pour les enfants ? » se pose sa jumelle « Comment traduire pour les enfants ? », soulevant avec elle des interrogations sur des méthodes, des pratiques différentes de la traduction de la littérature en général, à mettre en application, et des contraintes spécifiques à prendre en compte. L'imitation, l'adaptation et la traduction libre ont prédominé jusqu'au début du XXe siècle, date qui marque le début de la fidélité des traducteurs pour la littérature de jeunesse.

Pour R. Oittinen, « *tous les traducteurs, s'ils veulent réussir, doivent adapter leur texte en fonction des lecteurs supposés* » (2008, 114). M. Constantinescu affirme que traduire pour les enfants s'inscrit dans le cadre de la traduction littéraire et présente les mêmes problèmes quant à la fidélité au sens et à la forme. Le principe est le même que pour une traduction dite « traditionnelle », où il s'agit de faire passer le message d'une langue source dans une langue cible. Les démarches sont identiques : lecture du texte source et appréhension de l'écriture, recherches documentaires et/ou historiques, différents « jets » de traduction dans la langue cible puis relectures et vérifications. Le public cible, les enfants, fait la spécificité de la traduction pour la jeunesse. Défini par R.-M. Vassalo comme « *lecteur au balluchon léger* » (2001, 45), l'enfant ne possède en effet pas le même bagage ni les mêmes capacités culturels, linguistiques et affectifs qu'un adulte. Si l'écriture de la littérature de jeunesse se plie à ces exigences, la traduction en fait de même. Et il va s'agir d'une traduction « *cibliste* » (Ateliers, 2001, 51), au sens où elle est axée sur le destinataire, à chaque fois unique et différent, mais dont certaines particularités sont clairement circonscrites. Le traducteur se doit de mettre en place une nouvelle relation de lecture qui tienne compte des spécificités de son lectorat afin de créer l'état d'intimité avec l'auteur.

La fausse simplicité

Penser qu'il est facile de traduire pour les enfants représente le principal piège de la traduction pour la jeunesse. Les spécialistes du domaine signalent ce piège plus d'une fois comme

le fait E. Paruolo (traductologue, enseignante de la traduction littéraire, traductrice de conte et de littérature ludique) : « *traduire du simple est plus difficile que de traduire du compliqué car il s'agit en fait d'une trompeuse simplicité* » (Constantinescu, 2008, 243). V. Douglas explique qu'écrire pour la jeunesse « *semble exiger une fluidité, une lisibilité satisfaisantes dans la langue d'arrivée, si bien que les contraintes de toute traduction se trouvent amplifiées* » (2008, 111). R.M. Vassalo pour qui « *traduire du simple dévore plus de temps que traduire du complexe* » (Constantinescu, 2008, 206-207) précise d'ailleurs: « *Plus un énoncé est simple et plus il contient de sens superposés que le traducteur à son tour doit camoufler sous un énoncé simple et non juxtaposer en explication de texte* » (Constantinescu, 2008, 206-207). Selon la traductrice elle-même, dire que traduire pour la jeunesse signifie une sorte de « *traduction en raccourci* » s'avère être une illusion car le traducteur doit résoudre une simplicité apparente derrière laquelle se trouvent des écarts culturels, des saveurs dialectales et parfois un vocabulaire spécialisé. La méconnaissance de sa langue et des cultures étrangères à la sienne renforce donc les contraintes de la traduction pour la jeunesse. Le grand défi est de trouver le ton qui invite le jeune lecteur à continuer la lecture, à plonger dans le livre et à le parcourir jusqu'au bout.

Les techniques

Il semble communément admis que traduire pour les enfants suppose nécessairement, au nom de la lisibilité, une simplification de l'écriture, une édulcoration du ton, une « mignardisation » de l'univers, comme si l'on voulait une « infantilisation » excessive du lecteur étranger qu'on suppose plus naïf, plus ignorant, plus sensible, plus délicat que le lecteur du texte original. Comme le précise I. Nières Chevrel, *l'a priori* est que ce jeune lecteur dispose d'un savoir plus étroit que celui d'un adulte et que par conséquent « *sa culture est essentiellement fondée sur sa vie quotidienne, où l'altérité culturelle a peu de place* » (2009, 181). Ce prédicat n'est pas sans conséquences.

La domestication

G. Lathey évoque le terme de « *domestication* » (2009, 3) lorsque le traducteur se retrouve face au texte à traduire. Consistant systématiquement à adapter, acclimater les références culturelles, les noms propres de la langue source dans la culture de la langue cible, cette pratique a été largement utilisée. Plusieurs traductions de *Pinocchio* vont naturaliser les lieux, les noms des personnages et la culture en fonction du public cible. Ainsi une version allemande de J. Bierbaum va « germaniser » l'histoire en renommant par exemple Gepetto par « Meister Gottlieb », un personnage tiré des contes nordiques, et en remplaçant les références italiennes comme la cuisine par des plats typiquement allemands. Les traductions roumaines des *Contes de Perrault*, comme l'explique M. Constantinescu, vont être « roumanisées » : sous la plume de Mihailescu, les personnages du *Chat Botté* vont prendre des noms roumains (*Petre, Niculai, Ilie, Stefan*), l'ogre va

obtenir le rang de boyard et ne sera d'ailleurs pas nommé avec le nom roumain existant désignant « ogre » mais par *Smeu*, un personnage maléfique spécifique au conte populaire roumain qui ne correspond pas systématiquement à un ogre. Le marquis de Carabas prend le titre de prince, « marquis » ne signifiant rien en roumain. La domestication des premières traductions de l'héroïne suédoise des années 50 d'A. Lindgren, *Pipi Langstrump*, littéralement « Pipi aux longues chaussettes », devient en français « Fifi Brindacier », évitant la consonance malheureuse avec « pipi », et l'accent est mis sur sa force, plutôt que sur son accoutrement. Les traductions françaises du *Club des Cinq* d'E. Blyton ont, quant à elles, systématiquement adapté les anthroponymes et les toponymes aux caractéristiques du pays, « francisant » les noms de *Julian, Dick, Anne George/Georgina* et du chien *Timmy* en François, Mick, Annie, Claude/Claudine et Dagobert. La Bretagne française va remplacer la Grande-Bretagne.

A travers ces exemples, on s'aperçoit que les traducteurs ont craint la bizarrerie de l'étranger et privilégié le fait de rendre le texte plus accessible, plus familier donc, d'une certaine manière, d'assurer la compréhension du lecteur sans le perturber par des éléments qui auraient pu poser problème. Il est vrai que l'ablation, totale ou partielle, d'éléments culturels peut se révéler une façon adéquate de traduire, surtout lorsque la précision apportée dans le texte source n'a pas d'incidence sur la suite du récit. Par exemple, dans le premier tome d'Harry Potter, l'énumération anglaise des desserts à la fin du repas d'arrivée à l'école de Poudlard : « *blocks of ice cream in every flavour you could think of, apple pies, treacle tarts, chocolate éclairs and jam doughnuts, trifle, strawberries, Jelly, rice pudding* » (J.-K. Rowling, 2000, 137) est restituée en français par : « *crèmes glacées à tous les parfums, tartes aux pommes, éclairs au chocolat, beignets, babas, fraises, gâteaux de riz* » (J.-F. Ménard, 2007, 132). L'absence en français de la tarte à la mélasse (*treacle tart*), du diplomate (équivalent de *trifle*), et de la *Jelly* typiquement anglaise n'altèrent en rien la compréhension du texte, si ce n'est qu'il en ressort moins détaillé en français qu'en anglais. L'inconvénient reste celui d'un certain affadissement culturel.

F. Mathieu (Constantinescu, 2008, 207) signale le danger qui en découle : celui de mutiler, d'aseptiser une traduction, au nom d'un lecteur encore en herbe, ou celui de l'autochtonisation, un phénomène qui entraîne parfois de « *véritables caricatures* » d'un espace culturel bien défini et qui doit être rendu dans sa spécificité. Il critique l'adaptation qui francise les lieux et les noms, et condamne notamment l'« *aseptisation* » par un regard empreint de l'influence catholique de l'oralité, des jeux de mots et des locutions familières de *Fifi Brindacier* entre autres. Car si la compréhension globale du texte est préservée, le gommage n'en conduit pas moins à son appauvrissement.

Les connaissances du jeune lecteur servent de « *bornes naturelles à l'univers du traducteur* » (Musset, 2009, 4) qui suppose du degré d'altérité recevable par son destinataire. La

suppression des références culturelles du texte traduit témoigne de la part du traducteur d'un manque de confiance dans les capacités de discernement du jeune lecteur et maintient ce dernier dans un cocon linguistique et culturel qui le « protège » de toute étrangeté, de tout insolite, jugés sans doute perturbateurs et compliqués pour lui.

Maintenir l'exotisme

M.-F. Cachin met en garde contre l'ethnocentrisme car « *si une certaine adaptation à la culture d'accueil est inéluctable, il ne faut pas qu'elle conduise à la neutralisation de ce qui est différent, à la négation de l'œuvre en tant qu'étrangère* » (2007, 34). D'ailleurs, la tendance actuelle est plutôt de préserver l'étrangeté, « *voire l'exotisme* » (2007, 34) du texte original, à veiller à sa spécificité et à sa non-domestication. La traductrice B. Stolt (Musset, 2009, 4) défend l'authenticité du texte, car selon elle l'enfant captivé n'est pas arrêté par des sonorités ni par des réalités inhabituelles. Les enfants portent en eux cette prédisposition à accepter ce qui est étranger de par leur sensibilité et leur curiosité exacerbées, leur soif de connaître et d'apprendre.

B. Virolle explique que devant la nouveauté, les enfants cherchent d'abord la sécurité du « *déjà connu* » (2008, 167). Ce n'est qu'après avoir pris des assises solides dans ce qu'ils connaissent déjà qu'ils vont commencer à assimiler les éléments de l'inconnu. L'exotisme est d'abord un « *bruit parasite* » (2008,167) mais cela ne signifie pas que le traducteur doive toujours transposer les termes de lieux, de noms des personnages etc. De temps en temps peut-être, car il faut s'assurer de la lisibilité du texte mais tant que l'enfant peut s'identifier au personnage, l'épreuve de la différence n'est pas une barrière insurmontable ; elle permet d'étendre l'attention à l'ensemble du texte, pique la curiosité du lecteur, lui fait toucher du doigt un monde nouveau et prendre conscience de l'Autre.

Le fait d'emprunter des mots tels quels à la langue source dans la langue d'arrivée dans un contexte suffisamment situationnel et familier rendent la couleur locale, l'exotisme que le lecteur aime à trouver dans sa lecture, lui offrant ainsi une part de dépaysement sans pour autant nuire à sa compréhension globale du texte. Par exemple, l'évocation du mot anglais *porridge* au moment d'un petit déjeuner dans une traduction française n'est pas susceptible de perturber le lecteur qui l'assimilera instinctivement à un aliment typiquement anglais que l'on mange le matin. L'enfant est invité alors à découvrir les choses par lui-même et même s'il comprend les détails avec un certain décalage par rapport au lecteur original, ce retard n'entrave pas sa compréhension. Cette « *part de mystère* » (Ateliers, 2001, 51) peut même augmenter son intérêt, son plaisir. L'opacité de certains mots peut également faire partie de l'énigme souvent présente dans les intrigues des histoires destinées au jeune lectorat. Cette démarche participe de la visée d'ouverture et de tolérance dont la littérature de jeunesse fait son apanage. C'est « *accompagner les enfants vers la difficulté en profitant de leur curiosité intellectuelle naissante pour ouvrir leur esprit et leur champ*

de connaissance » (Ateliers, 2001, 78). La visée pédagogique s'est élargie et la traduction correspond à l'idée d'initiations à d'autres civilisations, d'autres cultures et d'autres coutumes.

On est donc aujourd'hui bien loin du cosmopolitisme passe-partout des traductions d'E. Blyton. Pour M. Soriano, « *comprendre un étranger, c'est le découvrir différent de nous par son histoire et, à travers même cette différence, l'identifier comme notre propre semblable* » (2008, 58). Dans une époque où la mondialisation a rapproché les continents, il s'agit d'ouvrir à la différence, à la culture de l'autre. C'est ce qui donne à la traduction de la littérature de jeunesse un statut humaniste. Faire sentir à un enfant qu'un livre est traduit et donc pensé, écrit dans une autre langue que la sienne lui permet de pouvoir et de vouloir s'ouvrir sur le monde. Pour J. Lepman, citée par V. Ezratty, « *le livre pour enfants est l'outil le plus pertinent pour favoriser une meilleure compréhension entre les peuples* » (2008, 56). Le phénomène Harry Potter est intéressant, puisque de plus en plus de jeunes, passionnés par l'histoire, « captivés » donc, ont commencé à lire en anglais dans le texte, trop impatients d'attendre la sortie de la traduction des différents tomes. Le plaisir, le désir d'en savoir toujours plus, de découvrir la suite des aventures du petit sorcier a pris le pas sur la difficulté que pose la lecture d'un texte original non traduit par un public dont les connaissances de la langue source sont limitées. La traduction française parsemée de mots aux accents anglais, laissant l'histoire se dérouler sur le sol britannique et maintenant le cadre culturel a sans doute permis aux petits Français d'entrer dans la version anglaise en terrain connu.

Vocabulaire et niveau de langue

La lisibilité est le critère premier de la littérature et de la traduction pour la jeunesse. Le niveau de langue et le vocabulaire font également partie des critères à prendre en compte. Etudions deux exemples de traduction pour la jeunesse : les contes de G. Roy et *Le Seigneur des Anneaux*, ouvrages initialement destinés aux adultes. C. Romney, se penchant sur la traduction anglaise des contes français de G. Roy (2003, 77) remarque qu'en traduction, certains vocables ou certaines expressions d'un niveau de langue relativement élevé sont remplacés par des équivalents plus facilement compréhensibles des jeunes lecteurs. Il donne des exemples concrets : dans la traduction de la *Pékinoise et l'Espagnole* (par P. Claxton), l'expression « *fatiguée à mort de ces litanies* » est paraphrasée en ces termes : *tired to death of hearing the same thing day after day*. A la place de « *enfreint la règle* », on trouve *disobeyed* tout simplement, tandis que « *tout éberlué* » devient *astonished*. De même, dans son mémoire sur Tolkien, M. Schwasse explique que l'utilisation de mots ou de tournures littéraires dans un livre pour enfants permet de développer le vocabulaire d'un lecteur curieux (qui peut utiliser un dictionnaire pour comprendre ce qui lui échappe, ou demander à un adulte de lui expliquer), mais risque également de dérouter un lecteur moins consciencieux qui pourrait ignorer ces démarches et donc risquer de ne pas comprendre une partie du texte. De même l'utilisation de termes vieillis ou régionaux se prête mal à un texte prévu pour

des jeunes. En effet, ces derniers se verront ralentis dans leur lecture lorsqu'ils devront chercher dans le dictionnaire, ce qui peut les décourager de finir de livre. Il cite quelques exemples de la traduction de F. Ledoux qu'il commente d'une proposition (2008, 53-54) :

L'adaptation : mort ou survie de l'œuvre ?

Les adaptations, les éditions remaniées, largement pratiquées jusqu'au milieu du XXe siècle ont contribué à l'infantilisation des jeunes lecteurs et à fausser leur perception des textes qu'ils lisaient. La visée éducative et pédagogique encore prédominante, les traducteurs ne considéraient pas anormal le fait de « redoubler » (Nières-Chevrel, 2009, 180) l'écrivain dans sa mission éducative. Par adaptation ou remaniement nous entendons ici la suppression de certains passages, voire chapitres d'un livre jugés trop difficiles, trop durs ou trop cruels pour le lectorat cible. M. Constantinescu citera des passages des *Contes de Perrault* qui ont été supprimés lors de leur traduction récente en roumain, comme par exemple la suppression de l'épisode de la naissance des deux enfants de la Belle au Bois Dormant, l'Aurore et le Jour, que la reine ogresse, mère du prince, ne pense qu'à dévorer. Ces techniques répondent notamment aux préconisations de spécialistes du domaine, tels R. Oittinen, à savoir « se concentrer principalement sur le fil narratif de l'œuvre quitte à aplanir voire supprimer tous les éléments socio-culturels susceptibles de déconcerter l'enfant lecteur » (2008, 115). R.-M. Vassalo définit l'adaptation par rapport au concept de « *texte intégral* », autrement dit « *il y aurait traduction dès lors que le transfert s'effectue phrase par phrase* » (1996, 140). L'adaptation commence donc lorsque le traducteur démantèle la structure du paragraphe pour en supprimer plusieurs phrases, au risque d'entraîner des incohérences. Malheureusement, la distinction est fragile car la suppression de mots, phrases, voire paragraphes est toujours d'actualité, bien souvent sous la pression éditoriale et la limite du temps dont dispose le traducteur. I. Génin cite néanmoins le cas de *Moby Dick* traduit de l'anglais par J. Muray, de nombreux passages ont été supprimés, notamment les réflexions intérieures, considérations philosophiques ou politiques des personnages par exemple, ou encore les multiples renseignements techniques concernant la pêche et la navigation fournis par l'auteur (2001, 12). Le style de Melville, alors pourtant lexicalement, syntaxiquement et métaphoriquement riche est effacé. On peut donc douter que de telles coupures qui désépaississent le roman (à tous les sens du terme) puissent fidèlement transmettre le texte d'origine.

Cependant, il s'avère que le fait d'adapter permette de suivre les préceptes de la définition et des caractéristiques de la littérature de jeunesse, à savoir la lisibilité, l'accent mis sur le rythme, le recentrage sur le récit principal, la facilité de la lecture, la communication du « *squelette narratif du texte* » (Ateliers, 2001, 19), le dynamisme du récit. Le français étant une langue « *moins concise syntaxiquement et lexicalement que l'anglais* » (Ateliers, 2001, 51), trop d'éléments descriptifs en anglais, par exemple, auraient tendance à ralentir le discours narratif en français et

leur gommage permet de préserver le rythme du récit préconisé par G. Ottevaere-van Praag : « *C'est par sa rapidité que le discours narratif, dans le roman de jeunesse, entraîne un lecteur impatient d'arriver au dénouement de l'histoire. Celui qui parle ne peut donc s'attarder. Pour ne pas ralentir la progression du récit, il n'informe, ne détaille ni ne développe en abondance* » (2001, 51). R. Oittinen va dans le même sens, en précisant que la littérature pour les enfants, en digne héritage de la tradition orale, est amenée à être lue à haute voix et donc que « *la traduction doit soigneusement prendre en compte les aspects rythmiques et l'oralité de la langue d'arrivée* » (2008, 114). A ses yeux, la transparence, le naturel et la lisibilité priment sur la beauté de la traduction, et ce, même aux dépens d'une déperdition sémantique. Il semble légitime alors de ne pas trop blâmer le traducteur s'il s'éloigne quelque peu du texte d'origine, si c'est pour contribuer au plaisir de son lecteur, sensible à une intrigue accrocheuse, à son rythme, à une langue alerte, simple mais expressive. En outre, s'attachant plus aux thèmes développés qu'à la lettre, l'adaptation fait basculer le roman dans un autre genre, proche de celui des contes que chacun peut s'appropriier et reformuler, brochant autour de quelques éléments fixes. I. Genin note également que de nombreux professionnels du secteur de jeunesse avancent l'opinion que si tous les enfants lisent, beaucoup ne liront plus étant adultes (2001,19). L'adaptation s'inscrit alors dans une démarche de partage et d'ouverture, rendant accessible les grands textes de la culture et permettant alors leur survie.

En conclusion, il semble évident de ne pas infantiliser, en le traduisant, un texte déjà écrit pour les enfants ou qui, par certaines touches, s'adresse aux enfants, puisqu'il est connu dans sa culture d'origine comme texte appartenant à la littérature de jeunesse. Pourtant la tentation de domestiquer est grande. Dans la mesure où traduire pour la jeunesse n'est pas qu'un acte littéraire, mais aussi pédagogique, didactique, culturel, ludique et hautement moral, il faut veiller dans la mesure du possible, à la préservation de l'identité culturelle de l'œuvre traduite, à la préservation de l'autre, de son altérité. Cette tendance actuelle accentuée par une mondialisation et une anglicisation croissantes est revendiquée par nombre de professionnels. Le traducteur doit veiller avec la même responsabilité au respect de l'enfant destinataire du texte. La naturalisation systématique a été repoussée « *au rayon des vieilleries* » (Diament, Gibello, Nières-Chevrel et al, 2008, 35). Si une domestication s'avère parfois inéluctable pour des raisons de lisibilité, le traducteur se défend de gommer toutes les différences. S'il faut transmettre à tout prix ce qui est étranger, ce qui fait partie de l'ailleurs, il faut aussi que cela forme un tout susceptible de captiver le lecteur. Maintenir des éléments étrangers attise la curiosité et le plaisir d'un lecteur avide de nouveauté que l'insolite ne freine pas. C'est la découverte et la prise de conscience de l'altérité, le chemin vers la tolérance. Au traducteur de s'imprégner de la culture qu'il doit transmettre pour donner à son petit lecteur une version respectueuse du texte d'origine pour faire en sorte que l'étrangeté soit une invitation à s'ouvrir sur le monde, à découvrir, à comprendre et respecter la

différence et surtout s'en réjouir. L'adaptation, très souvent imposée par des contraintes éditoriales et temporelles, court, elle, le risque de faire perdre au texte son épaisseur, de sa saveur, de sa richesse et d'aboutir à une littérature lisse, « *bien tempérée* » (Diament, Gibello, Nières-Chevrel et al, 2008, 73) qui signe la mort de l'œuvre originale si l'adaptation est confondue avec elle, n'en étant qu'un reflet incomplet, manipulé, mensonger. Paradoxalement, elle a pour avantage de respecter les caractéristiques de la littérature de jeunesse (le rythme, l'oralité, la concentration sur le fil directeur de l'histoire et la lisibilité) et elle permet l'accès aux grands classiques donc, dans un sens, leur survie, dans la mesure où elles peuvent « mettre l'eau à la bouche » des futurs grands lecteurs, qui redécouvriront le plaisir des mots à la lecture de l'original.

A la tentation de la facilitation, les traducteur optent aujourd'hui pour le maintien de l'identité originale du texte, notamment dans le contexte d'une mondialisation grandissante. Ils font confiance à leur petit lecteur qui saura dépasser l'étrangeté par son engouement et son plaisir pour une histoire suffisamment captivante, ce qui a également pour effet de ne pas dénaturer le texte source. Les traducteurs s'accordent néanmoins sur leur rôle d'accompagnateur vers l'altérité et la complexité en apportant la lisibilité là où elle est nécessaire, que ce soit par la domestication, la simplification ou l'adaptation, tout en s'attachant à conserver le sens. Ils respectent ainsi les préconisations premières de la littérature de jeunesse : l'ouverture sur le monde, l'éducation, la tolérance, et la soif d'en apprendre toujours plus dès le plus jeune âge.

(http://cle.ens-lyon.fr/anglais/les-differents-procedes-de-traduction-dans-la-litterature-de-jeunesse-121391.kjsp?RH=CDL_PLU130000)

VIII

Qu'est-ce que la traduction technique ?

On distingue en général la traduction *littéraire* de la **traduction technique**. La traduction littéraire, c'est, très simplement, la traduction de textes littéraires publiés par des maisons d'édition : par exemple, de nombreux romans pour la jeunesse sont la traduction d'ouvrages à succès, comme la série des *Harry Potter*. La *traduction technique*, c'est alors la traduction de tous les autres textes : les procédures qualité utilisées sur les lignes industrielles, les logiciels de gestion ou les catalogues de mode.

Les traductions techniques nécessitent, elles aussi, des compétences rédactionnelles. Mais elles ne sont pas suffisantes. Il faut avant tout les confier à des intervenants qui ont une connaissance approfondie du métier en question. D'ailleurs, dans certains domaines, les **traducteurs spécialisés** sont d'anciens professionnels du secteur : par exemple, en traduction juridique, il n'est pas rare que ce soient des avocats ou des juristes. Certains continuent d'exercer tout en traduisant,

parce que cela leur permet de prendre connaissance d'autres dossiers que les leurs. D'autres ont décidé de changer de métier, souvent pour la même raison : là où un avocat spécialisé dans les questions de droit privé international traite un ou deux grands dossiers intéressants par an, le même prend connaissance, sans avoir à les traiter, d'une bonne vingtaine d'affaires passionnantes s'il s'est reconverti dans la traduction.

Mais les compétences littéraires et l'expertise technique ne sont pas suffisantes pour réaliser de bonnes traductions techniques. Dans de nombreux cas, il s'agit de traduire des documents longs, comme des manuels de procédures, des logiciels et leur documentation, des cahiers des charges, des réponses à des appels d'offres spécialisés, des textes réglementaires, etc. Traduire ces textes impose en général de les répartir sur plusieurs traducteurs. Or, quelque soit le domaine, les documents techniques ont un impératif de cohérence terminologique. Tout simplement, chaque terme, chaque expression, doit être traduit de la même façon tout au long du document. Imagine-t-on que la commande « Ouvrir » du menu « Fichier » d'un logiciel sous Windows s'appelle de temps en temps « Ouvrir » et de temps en temps « Ouverture » ? Multiplier les traducteurs complique énormément la gestion de la cohérence dans les choix de traduction. En traduction technique, on résout cette question en adoptant simultanément plusieurs approches. En début de projet, on extrait les termes récurrents des fichiers et on constitue un glossaire, dont la traduction, réalisée par une seule personne, est approuvée par le client. Le glossaire est fourni aux traducteurs. Si le projet permet de travailler avec certains outils comme **SDL Trados**, chaque fois que le texte comporte un des termes présents dans le glossaire, il est signalé (avec le terme cible correspondant) au traducteur pour qu'il puisse l'insérer dans la phrase en cours de rédaction. Autre approche : pendant la traduction des documents techniques, les traducteurs rencontreront sans doute d'autres termes spécialisés pour lesquels ils voudront s'assurer d'employer la bonne traduction. Dans ce cas, ils envoient leurs demandes au Chef de projet, qui y répond en consultant à la fois le client et la personne chargée de traduire le glossaire initial. Les décisions prises sont enregistrées dans le glossaire, dont la mise à jour est communiquée à tous les traducteurs.

En dehors de la terminologie elle-même, les projets de traduction technique nécessitent aussi des **contrôles de qualité** fréquents. Il n'est pas toujours nécessaire ni même souhaitable de relire intégralement tout le document traduit. En effet, si la sélection des traducteurs a été correctement opérée en début de projet, ceux qui travaillent sur le texte sont les mieux à même de le faire, et la révision risquerait d'introduire des erreurs ou des confusions par méconnaissance du domaine. Pourtant, il faut bien contrôler que les instructions ont été correctement appliquées, par exemple. La solution consiste à relire un extrait de la traduction, le plus tôt possible. On demande par exemple à tous les traducteurs d'envoyer le travail réalisé en une journée. Puis on confie la relecture approfondie de ces extraits à un tiers, qui a pris connaissance des instructions, de la

documentation, du glossaire et de tous les autres éléments de référence fournis aux traducteurs en début de projet. Cette personne peut d'ailleurs parfaitement être le client lui-même. La relecture s'effectue selon une grille prédéfinie, où l'on segmente les erreurs par catégorie : grammaire, style, terminologie métier, etc. Pour chaque erreur repérée, le relecteur explique son point de vue et indique le contexte. Ces éléments sont renvoyés aux traducteurs, qui appliquent les recommandations. Cette méthode, préconisée par les membres de **LISA** (*Localization Industry Standards Association*) dans leur définition du *QA Model*, donne en général d'excellents résultats. En effet, il est bien plus simple pour les traducteurs techniques de comprendre ce que l'on attend précisément d'eux une fois qu'on le leur a montré en contexte. On se contente souvent d'un seul QA, mais on peut très bien en planifier au moins deux, ne serait-ce que pour vérifier l'application des recommandations de la première étape.

Et bien sûr, il y a aussi la relecture technique, c'est-à-dire le contrôle, par un expert, de l'exactitude de la traduction. La difficulté consiste souvent à identifier un expert qui ne soit pas un des traducteurs et qui accepte de ne pas remettre en question la terminologie ! Il peut s'agir d'un formateur dans le domaine, d'un consultant, d'un chef de produits chez le client? L'objet de cette étape de relecture, très rapide, consiste à valider l'exactitude des concepts, de la « théorie » technique telle qu'elle est exprimée dans le document traduit. Lorsqu'un problème est soulevé, il trouve en général une solution très rapidement.

Il faut aussi vérifier la fonctionnalité du produit en cours de traduction, lorsqu'il s'y prête. Par exemple, un logiciel informatique doit fonctionner aussi bien après traduction qu'avant. Les manipulations décrites dans la documentation d'un produit doivent être réalisables exactement de la façon dont elles ont été rédigées. Le contrôle de fonctionnalité peut s'avérer très simple : il suffit parfois au Chef de projets de vérifier l'intitulé des commandes de menu sur son poste de travail. Mais c'est parfois beaucoup plus complexe : certains exercices pratiques de supports de formation réalisés pour des logiciels informatiques mettent en œuvre plusieurs machines dont les fonctions diffèrent. Il faut parfois installer une vingtaine de PC et configurer chacun différemment, pour contrôler que les opérations se déroulent de la façon annoncée.

Enfin interviennent les phases de mise en page : extraction des graphiques, traduction des légendes, capture des écrans, réinsertion de tous ces éléments dans les fichiers traduits, mise en page de ces fichiers, contrôle de la mise en page et génération des fichiers finals...

Toutes ces étapes permettent de livrer une traduction technique de bonne facture. Mais dans tous les cas, ce qui fait la différence, c'est avant tout l'expérience et la compétence des traducteurs techniques, et la qualité de la communication entre le client et le Chef de projets de l'agence. Et voilà pourquoi chaque traduction technique diffère de toutes les autres : c'est ce qui rend notre métier si passionnant.

TEMATICA STUDIILOR DE CAZ

Exigențe pentru realizarea studiului:

- **Lucrul în echipă: 2-3 studenți.**
- **Prezentare: orală, fișe interactive, material audio-vizual, prezentare Power Point.**
- **Orientarea conținutului: problematică, scopuri, relatarea subiectului, concluzii.**
- **Interacțiunea cu colegii: implicarea în discuție, însărcinări practice, participare directă.**
- **Timpul prezentării: 15 minute.**

- 1) Traducerea poetică – probleme și soluții.
- 2) Aspecte ale traducerii literare în Moldova.
- 3) Teoreticienii traducerii.
- 4) E.Nida în universul traductologic.
- 5) Aportul lui G.Mounin în teoretizarea traducerii.
- 6) Dublajul filmelor / desenelor animate.
- 7) Sub-titrajul filmelor / desenelor animate.
- 8) Problemele traducerii poveștilor.
- 9) Traducerea juridică și responsabilitatea profesională.
- 10) Specificul traducerii proverbelor.
- 11) Traducerea mesajelor publicitare.
- 12) Istoria traducerilor în Franța.
- 13) Istoria traducerilor în Moldova.
- 14) Traducerea figurilor de stil.
- 15) Traducerea textelor tehnice.
- 16) Specificul traducerii economice.
- 17) Traducerile în domeniul agrar.
- 18) Dificultățile interpretării simultane și consecutive.
- 19) Traducerea spoturilor publicitare video.

20) Particularitățile traducerii literare.

BIBLIOGRAFIE

1. Bantaș A., Croitoru E. *Didactica Traducerii*. București: Teora, 1998, 144 p.
2. Bălăcescu I. *Traductologie: cognitivism și creativitate*. // Analele Universității din Craiova, Științe Filologice, Lingvistica, nr.1-2 / 2002, 88 – 99 p.
3. Bălăcescu I. *Le courage de la créativité*. // Le français dans le monde, nr.334 / 001, 30 – 33 p.
4. Bălțatu L. *Traducerile din proza universală : opinii și realizări*. // Analele Științifice ale USM, Chișinău, 2004, 468 – 470 p.
5. Bell, Roger T. *Teoria și practica traducerii*, 2001
6. Berman A. *Pour une critique des traductions : John Donne*. Paris: ed.Gallimard, 1995, 275 p.
7. Bratu A. *Franceza și româna – caracteristicile limbii vorbite*. // Analele Universității din Craiova, Seria Științe Filologice, Lingvistica, nr. 1-2 / 2001.Craiova: ed. Universitaria, 2001, 26 - 39 p.
8. Brându F. *Arta traducerii*. // Caiete critice 8(105)/1996 revistă lunară de critică literară și informație științifică. București: ed.Casa Academiei, 1996, 134 – 137 p.
9. Breabin I. *The importance of sociocultural competence in translation activity*. // Analele Științifice ale USM, Chișinău, 2002, 158 - 160 p.
10. Condrea I. *Lexicul intraductibil și problema realităților*. // Strategii actuale în lingvistică, glotodidactică și știință literară, Bălți, 2004, volumul IV, 132 – 136 p.
11. Condrea I. *Comunicarea prin traducere*. Chișinău: ed.Tehnica-Info, 2001, 128 p.
12. Constantinescu M. *Pour dissiper le flou – la traduction au carrefour des tendances*. // Analele Universității Ștefan cel Mare, Tomul X, nr. 1/2004, B.Literatura, 33 – 40 p.
13. Cordonnier J.L. *Traduction et culture*. Paris : ed.Hatier Didier, 1995, 214 p.
14. Cristea T., *Stratégies de la traduction*. București: ed. Fundației României de mâine, 1998, 204 p.
15. Dimitriu R. *Disocieri și interferențe în traductologie*. Iași: ed.Timpul, 2001, 127 p.

16. Dragan E., *Langue, culture, traduction*. // Materialele Colocviului Comemorativ Internațional “Tradiție și Modernitate în Abordarea Limbajului” consacrat aniversării a 65-a de la nașterea profesorului M.Ionița, Bălți, 2006, 95 – 102 p.
17. Dragan E., *L'Etalon culturel : son expression et ses fonctions dans la langue*. // Инновации и прагматики филологических исследований. Материалы Международной научной конференции посвященной памяти профессора В.Н.Мигрина, Bălți, 2006, 87 – 93 p.
18. Greere A. L. *Fonctionalisme dans la théorie de la traduction*. // Studia Universitas Babes Bolyai, Cluj Napoca, 2002, 241 – 246 p.
19. Guidière M. *Publicité et traduction*. Paris: ed.L'Harmattah Communication, 1999, 313 p.
20. Hall T. Edward, Hall Elizabeth *How Cultures Collide*. // Culture. Communication and Conflict Readings in intercultural Relations. Ed. Simon & Schuster Publishing, 1998, 567 p.
21. Ionescu G. *Orizontul traducerii*. București: ed.Institutului Cultural Român, 2004, 268 p.
22. Jeanrenaud M. *Universalitățile traducerii. Studii de traductologie*. Iași,: ed.Polirom, 2006, 387 p.
23. Lungu-Badea G. *Despre traductologie (obiect de studiu, statut, obiective, teorii ale traducerii)*// Studii și Cercetări lingvistice—ed.Academiei Române, nr.1-2, 2001, 212 – 215 p.
24. Meschonnic Henri *Poétique du traduire*. Paris: ed. Verdier, 1999, 468 p
25. Mounin G. *Les problèmes théorique de la traduction*. Paris: ed. Gallimard, 2004, 290 p.
26. Ricoeur P. *Sur la traduction*. Paris: ed. Bayard, 2004, 69 p.
27. Smirnov I. *Quelques aspects de difficultés de traduction*. // Materialele Colocviului Comemorativ Internațional “Tradiție și Modernitate în Abordarea Limbajului” consacrat aniversării a 65-a de la nașterea profesorului M.Ionița, Bălți, 2006, 147-153 p.
28. Sovea M. *Représentation et stéréotypes interculturels dans la presse roumaine – le cas de la France*. // Strategii Strategii actuale în lingvistică, glotodidactică și știință literară, Bălți, 2004, volumul III, 57-62 p.

